

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EDGAR HÖSCH

BALKAN TARİHİ

KISA BİR GİRİŞ



Çeviren: Ayşe Çevik

ÖZGÜN ADI Geschichte des Balkans

ESER ADI Balkan Tarihi-Kısa Bir Giriş

YAZAR ADI Edgar Hösch

ÇEVİREN Ayşe Çevik

DİZİ EDITÖRÜ Muhammed M. Albayrak

SON OKUMA İsra Şeh Zeynula

KAPAK ve SAYFA TASARIMI Vuslat Dipçin

BASIM ve CİLT Repar Dijital Matbaası

BASKI Nisan 2024

ISBN 978-625-6931-44-2

SERTİFİKA NO 40675

© Verlag C.H.Beck oHG, München 2004, 2011

Bu kitabın Türkçe yayım hakları, Verlag C.H.Beck oHG ile yapılan anlaşmayla alınmıştır.

Runik Kitap, Repar Tasarım Matbaa ve Reklamcılık Ticaret Limited Şirketi'nin tescilli markasıdır.

Yazışma Adresimiz: Mimar Sinan Mah., Selami Ali Efendi Cad., No: 5, 34672

Üsküdar/İstanbul Tel: (212) 522 48 45

İÇİNDEKİLER

I. Temel Kavramlar ve Önceden Bilinmesi Gerekenler

5

II. Avrupa'nın Tarihi Bir Bölgesi Olarak Balkanlar

11

III. Orta Çağ ve Türk Dönemi

37

IV. Ulus Devlete Doğru

52

V. 1945'ten Sonra Balkanlar

82

Kronoloji

107

Kaynakça

116

I. TEMEL KAVRAMLAR VE ÖNCEDEN BİLİNMESİ GEREKENLER

Güneydoğu Avrupa, Balkan Yarımadası, Balkanlar

Avrupa'nın kenarında yer alan tarihi toprakları oldukça muğlak bir yön ibaresiyle tanımlayan coğrafi "Güneydoğu Avrupa" teriminin toplumsal algının ve akademik tartışmaların bir parçası hâline gelmesi epey zaman almıştır. Konuşma dilinde ise Güneydoğu Avrupa ifadesi, bölgeyi tanımlamakta kullanılan "Balkanlar" terimiyle yarışıyor. "Balkanlar", küçük düşürücü çağrışımlarına rağmen veya tam da bu çağrışımlar nedeniyle Orta Avrupalı nüfusun çoğu tarafından daha akılda kalıcı bir terim olarak görülüp benimsenmiştir. Burada ele alındığı kadarıyla Balkanlar, Avrupa kıtasının güneydoğu ucunda yer alan tarihi bir bölgeden çok daha fazlası olmakla beraber "Balkanlar" terimi, zamanla herkes tarafından bir "barut fıçısı" mahiyetinde görülen tipik bir kriz bölgesini anımsatan bir kelimeye dönüşmüştür. "Balkan koşulları" geri kalmışlığın, kanlı aşiret kavgalarının, politik cinayetlerin ve kan davalarının, ataerkilliğin ve kayırmacılığın, yaygın yolsuzluğun ve mafyalaşmanın ve de bozuk kamusal düzenin hâkim olduğu, iktidardakilerin gücü kötüye kullandığı arkaik bir dünyayı betimliyor. Sınırlar Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda galip güçler tarafından tartışmalı bir şekilde yeniden çizilmiş, bunun sonucunda ise revizyon talepleri yüzünden tehlike altında olan, azınlık düşmanı, istikrarsız birçok küçük devlet ortaya çıkmıştır. Böylece "Balkanlaşma" terimi de politik kelime dağarcığının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Bölge nüfusunun çoğu, anlaşılır nedenler-

le “Balkan” terimini reddeder. Sadece Bulgarlar kendilerini gerçek bir Balkan halkı olarak görürler ve Balkan kelimesini Balkantourist, Balkan Airlines, Balkanska Banka, Balkanküche gibi bölgeye özgü bir marka olarak çeşitli varyasyonlarla gündelik yaşamlarında kullanırlar.

“Balkan” adı Türkçeden geliyor. Kelimenin orijinal anlamı ise ormanla kaplı bir dağ veya sıradağlardır. Türk egemenliği sırasında, bilhassa Bulgaristan’ı doğu-batı yönünde boydan boya kesen ve Tuna boyundaki Kuzey Bulgaristan’ı dağlık Güney Bulgaristan’dan ayıran ünlü sıradağları belirtmek üzere yerel halkın kelime hazinesine girmiştir. Böylece antik çağlardan beri kullanılan “Haemus” (Eski Yunanca “Haimos”) adı yerini “Balkanlar”a bırakmıştır. Bulgarlar, Balkan Dağları’na “Stara planina”, yani “Eski Dağ” derler. “Balkan Yarımadası” terimi ise ilk kez 19. yüzyılın başında Berlinli coğrafyacı August Zeune tarafından, tüm Güneydoğu Avrupa’ya atıfta bulunan figüratif bir ifade olarak bilimsel söyleme dâhil edilmiş fakat başlarda bu terim, bölgenin gerçek politik koşullarına çok daha uygun düşen ve yaygın bir şekilde kullanılan “Avrupa Türkiyesi” ifadesinin yerini alamamıştır.

Güneydoğu Avrupa tarihi bölgesinin coğrafi sınırlarının daha net çizilmesi, bölgenin uzun vadeli tarihsel gelişim bağlamlarıyla değerlendirilmesi kadar tartışmalı bir konudur. Jeoloji, beşeri coğrafya, bitki coğrafyası, jeopolitika ve siyaset bilimi, genel dilbilim ve edebiyat çalışmaları, sanat ve müzikoloji, ekonomi ve etnoloji gibi farklı disiplinler Güneydoğu Avrupa, Tuna bölgesi ve Balkanlar arasındaki kavramsal ayrımın ince detayları konusunda farklı görüşler sunarlar. Disiplinler arası bir uzlaşmadan da söz edilemez. Ayrıca aktif Soğuk Savaş, birkaç on yıl boyunca Balkan halklarının benzerliklerini vurgulamaktan vazgeçip Yunanistan ve Türkiye’yi liberal Batılı devlet sistemi içinde yer alan Akdenizli bir “Güneydoğu Avrupa”ya konumlandıran ideolojik kriterlere uygun sınıflandırmalar seçmeyi de gerekli kılmıştır. Sosyalizm sonrası dönemde Batı kültürel alanına tarihsel aidiyet, AB’nin planlanan büyümesi, Doğu-Orta ve Güneydoğu Av-

rupadaki aday ülkelerin ekonomi ve sosyal dönüşüm alanlarında yaşadıkları sorunlar ve demokratikleşme konusundaki bariz eksiklikleri göz önünde bulundurulduğunda, bilhassa önemli bir hâl alır. Sürdürülebilir bir Avrupa kavramının yeniden formüle edilmesine duyulan ihtiyaç, tüm Balkan Yarımadası'nı kapsayan ve kökenleri kısmen Roma İmparatorluğu'nun MS 395 yılındaki bölünmesine kadar uzanan kültürel sınırlara ilaveten neyin içerilip neyin dışarıda bırakılacağı konusunda anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Fakat "kültür çatışması" (Samuel P. Huntington) ifadesi, karmaşık tarihi olayların açıklanması söz konusu olduğunda pek de işe yaramaz. Balkanizm kavramı etrafındaki tartışmalar "Avrupa'nın ne kadar önyargılı olduğunu" (Maria Todorova) gözler önüne sermektedir. Balkanlaşma, "Balkanlar'ın gettolaştırılması", İslam ve Ortodoksluğun ortak değerlere ve hukuka sahip eski Avrupa camiasından dışlanmasını hedefleyen ideolojik değerlendirmelerin artmasına yol açmaktadır.

Almanca Konuşulan Ülkelerde Balkanlar Hakkında Yapılmış Tarihsel Çalışmalar

Fransız kültür coğrafyacısı André Blanc'a göre Balkanlar bir bölgeden ziyade bir problemdir. "Balkanlar" kavramına açıklık kazandırmaya yönelik teferruatlı araştırmaların ve tartışmaların hayal kırıklığı yaratan sonuçlarına rağmen, Almanca konuşulan tarih dâhilinde bilhassa Güneydoğu Avrupa'ya odaklanan özel bir çalışma alanının ortaya çıkması son derece makul bir durumdur. Tuna ve Balkanlar'ın pek çok açıdan nevi şahsına münhasır özellikler taşıyan bağımsız bir tarihsel bölge olarak ele alınabilecek olması, bu çalışma alanının varlığını da gerekçelendirir. Bölgenin çeşitlilik gösteren tarihini derinlemesine anlamak ise dil ve uygulama konusunda ekstra beceriler gerektirir ki bunlar da ancak birkaç üniversitenin verdiği geleneksel tarih dersleri sayesinde kazanılabilir. Güneydoğu Avrupa Derneği (Südosteuropa-Gesellschaft)

tarafından kısa zaman önce yapılan bir araştırmaya göre, başta Berlin, Bochum, Bonn, Hamburg, Köln, Leipzig ve Münih kentlerindeki olmak üzere, artık Almanya Federal Cumhuriyeti'nin çeşitli üniversitelerinde Güneydoğu Avrupa'nın geçmişine ve bugününe odaklanan dersler ve dil eğitimi için gereken okutmanlık hizmetleri arzu edilen düzeyde sağlanıyor. Avusturya'da Viyana ve Graz, İsviçre'de ise Zürih ve Basel de böyle bilimsel kurumlara ev sahipliği yapıyor.

Balkan araştırmalarının önemli alt alanları, dilbilim ve etnolojinin (Avrupa etnolojisinin) kapsamında yer alır. Balkanoloji veya Balkan Dilbilimi adı verilen özel disiplin, tek tek Balkan dillerinde (başka bir ifadeyle, Balkanizmelerde) yüzyıllar boyunca bir arada yaşamının ve dildeki yakınsak gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan müşterek yapıyı inceler. Albanoloji, Hungaroloji, Bizantoloji ve Yeni-Yunan Dili, Romen Dili, Güney Slav Dilleri Çalışmaları, Osmanistik ve Türkoloji'den tutun da Ortodoks Kilisesi, İslam, Güneydoğu Avrupa Folkloru ve Güneydoğu Avrupa Bağlamında Yahudi Çalışmaları gibi uzmanlık alanlarına ve ekonomi, hukuk ve siyaset bilimine kadar, ilgili dilbilim ve edebiyat çalışmalarının büyük bölümünü içeren böylesine kapsamlı bir disiplinler arası araştırma pratiği en sağlam kurumsal temelini ancak Alman dilinde eğitim veren birkaç üniversitede bulabilir. Güneydoğu Avrupa'da İstikrar Paketi'nin uygulanması ve Avrupa Topluluğu'nun planlandığı gibi doğuya doğru yayılmaya devam etmesi sırasında kaçınılmaz olarak bazı problemlerin ortaya çıkacağı düşünülse de topluluğun daha fazla genişlemesi şimdilik beklenmiyor. 1930'da Münih'te kurulan Güneydoğu Enstitüsü [Südost-Institut] gibi herhangi bir üniversite bünyesinde bulunmayan araştırma kurumları bu nedenle Almanya'nın hem içinde hem de dışında son derece elzem olan koordinasyon görevlerini yerine getiriyor. Avusturya'da, her ikisi de Viyana'da bulunan "Avusturya Doğu ve Güneydoğu Avrupa Enstitüsü" (OSI) ve Tuna Bölgesi ve Orta Avrupa Enstitüsü (IDM) ile Graz Üniversitesi bünyesinde bulunan ve antropolojik çalışmalara odaklanan "Balkan Toplulukları ve Kültürleri Araştırma

Merkezi” (CSBSC) de benzer bir konumdadır. 1952 yılında kurulan Münih merkezli Güneydoğu Avrupa Topluluğu’nun [Südosteuroopa-Gesellschaft] hedefi Almanya Federal Cumhuriyeti’nde akademi ile halk arasında aracılık yapmaktır. Birçok üniversite kentinde ofisi bulunan topluluk, alanın uzmanlarıyla konferanslar düzenlemekte ve Güneydoğu Avrupa ülkelerindeki gelişmeleri *Südosteuroopa Mitteilungen* [Güneydoğu Avrupa Haberleri] adlı dergide düzenli olarak yayımlamaktadır. Almanya Federal Cumhuriyeti’nde bilhassa Berlin’deki “Alman Düşünce Kuruluşu Bilim ve Siyaset Vakfı veya Alman Uluslararası Politika ve Güvenlik Politikaları Enstitüsü (SWP) ve Münih’teki Uygulamalı Politika Araştırmaları Merkezi (CAP) çalışanları Güneydoğu Avrupa konusunda ihtiyaç duyulan uzmanlığı sunuyor. Doğrudan Güneydoğu Avrupa ile ilgilenen diğer bilimsel kurumlar şunlardır: *Ungarn-Jahrbuch: Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete* (1969’dan bu yana) ve *Studia Hungarica* adlı dergileri yayımlayan Resenburg’taki Macar Enstitüsü; *Albanische Forschungen* isimli yayınlarıyla Arnavutluk Enstitüsü (1962’de Münih’te kurulmuştur, kütüphanesi şu anda Viyana’da bulunuyor). Johann Gottfried Herder Araştırma Konseyi bünyesindeki Güneydoğu Alman Tarihi Komisyonu, Münih’teki Güneydoğu Alman Kültür Enstitüsü ve 2001 yılında kurulan Güneydoğu Avrupa Alman Kültürü ve Tarihi Enstitüsü (IKSG) Almanların Güneydoğu Avrupa’daki olaylı geçmişine odaklanan araştırma kurumlarıdır.

Regensburg’daki Güneydoğu Avrupa Enstitüsü tarafından yayımlanan *Südost-Forschungen* (1936’dan beri) ve *Südosteuroopa: Zeitschrift für Gegenwartsforschung* adlı iki derginin yanı sıra Enstitü’nün *Südost-europäische Arbeiten* ve *Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuroopas* adlı yayınları Almanya’da Güneydoğu Avrupa üzerine yapılan tarihsel ve çağdaş araştırmaların güncel sonuçları hakkında bilgi sağlıyor. 2000 yılında *Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuroopas* (JGKS) adında, Leipzig Üniversitesi Tarih Bölümü Doğu ve Güneydoğu Avrupa Tarihi Kürsüsü tarafından denetlenen yeni bir dergi daha bunlara katıldı.

Almanca konuşulan ülkelerdeki Balkan tarihi araştırmaları, devlet bütçeleri üzerindeki daimi tasarruf baskısı yüzünden sert kesintilere maruz kalacak gibi görünüyor. Balkan araştırmalarının önceki merkezleri olan Viyana, Berlin ve Münih şiddetli kurumsal yeniden yapılanmadan bilhassa etkilendi. Viyana'daki Avusturya Doğu ve Güneydoğu Avrupa Enstitüsü 2006'da kapandı ve bu kurum tarafından yayımlanan *Österreichischen Osthefte* de o zamandan beri çıkmıyor. Berlin Özgür Üniversitesi'ndeki eski Güneydoğu Avrupa Tarihi kürsüsü artık boş. Bavyera'da Bakanlar Kurulu ve Bavyera Eyalet Parlamentosu'nun kararıyla, 1930'dan beri Münih'te bulunan Güneydoğu Enstitüsü 2007 yazında Resenburg'a taşındı ve orada Münih Doğu Avrupa Araştırmaları'nın diğer iki kuruluşuyla, yani Doğu Avrupa Enstitüsü ve Doğu Hukuku Enstitüsü ile birleştirilerek yeni bir bilim kurumu olan Doğu ve Güneydoğu Avrupa Bilim Merkezi (WiOS) kuruldu. Bavyera Devlet Kütüphanesi'nin, Avrupada başka bir örneği bulunmayan ve 1959'dan bu yana Alman Doğu ve Güneydoğu Avrupa Araştırma Vakfı'nın sağladığı hatırı sayılır finansal destekle özel bir koleksiyon olarak Münih'te tutulan muazzam Balkanlar koleksiyonu şimdi Münih ve Resenburg'taki iki merkez arasında paylaştırılmış hâlde. Üniversite dışında Alman Güneydoğu Avrupa Kültür ve Tarih Enstitüsü ve Güneydoğu Avrupa Topluluğu da Münih'te bulunuyor. Günümüzde Almanca konuşulan bölgelerde, özellikle Berlin, Bochum, Jena, Leipzig, Münih ve Regensburg üniversitelerinde ve bunların yanı sıra Graz ve Viyana'da da öğrenciler için ağırlıklı olarak disiplinler arası Güneydoğu Avrupa Çalışmaları'na odaklanan programlar sunuluyor.

II. AVRUPA'NIN TARİHİ BİR BÖLGESİ OLARAK BALKANLAR

Güneydoğu Avrupa devletlerinin sadece modern haritasına odaklanan, daha çok etnik-ulusal kimliği bulmakta kullanılan ve yardımcı bilim gibi algılanan bir tarih yazımının Güneydoğu Avrupa'ya ait kültürel manzaranın kendine has özelliklerini ve Balkan halklarının müşterek tarihini hakkıyla ortaya koyması mümkün değildir. Birbirine karışmış çok kültürlü günlük gerçekliklerin birliğini ve çeşitliliğini yansıtan siyasal ve toplumsal yaşamın farklı tezahürlerinin doğru şekilde değerlendirilmesi, günümüzün ulusal-devlet sınırlarından etkilenmeyi kendine yasaklayan, ufku geniş bir disiplinlerarası yaklaşım gerektirir.

Balkanlar'ı gerçekten Avrupa'ya ait olan ve kendine has özellikler taşıyan tarihsel bir bölge olarak anlayacaksak, Güneydoğu Avrupa bölgesinde tarihin seyrini kalıcı şekilde etkilemiş dört özellik gelir akla:

1. Doğal coğrafi koşullar
2. İç ve dış faktörler arasındaki karşılıklı etkileşim
3. Çok-kültürlü arka plan
4. Yabancı yönetimin ve özerkliğin bir arada bulunması ve birbirini dışlaması

Doğa ve Tarih

Balkan Yarımadası'nın sakinleri tarafından bölgenin coğrafi koşulları yüzyıllar boyunca kaçınılmaz bir kader olarak deneyimlenmiştir. Güneydoğu Avrupa haritasının ayırt edici özelliği, çoğunlukla dağlık olan iç kesimler ile büyük nehirler boyunca uzanan veya deniz kıyılarının hemen yakınında yer alan az sayıdaki açık alanlar arasındaki zıtlıktır. Bölgenin güney yarısındaki toplam alanın neredeyse %70'i, topraktan daha yoğun bir şekilde faydalanılmasına izin vermeyen, yerleşim faaliyetlerinin de sınırlandırılmasına yol açan dağlık araziden oluşur. Bu olumsuz doğal şartlar ve çoğunlukla erişmesi zor dağ kasabalarındaki düşük nüfus yoğunluğu bölge içindeki haberleşmeyi pek de desteklememiştir. Öncelikle nehirlerin bölgeyi diklemesine bölerek akması (kuzeydeki Sava ve Tuna'ya doğru akan Bosna, Drina, Morava ve İskar nehirleri, güneyde Ege'ye doğru akan Vardar, Struma, Mesta ve daha aşağıda Meriç nehirleri) birbirine bağlanan bir ulaşım ağı oluşturmaya ve kolayca geçilebilen ara bağlantılar üzerinden bölgeler arası ticari ilişkileri sürdürmeyi zorlaştırmıştır. Tuna Nehri dışında bölgeyi enlemesine bölen diğer sular, kuzeybatıda Tuna'nın kolları olan Drava ve Sava nehirleri ile güneydoğudaki Meriç'tir. Sadece birkaç kilometre genişliğe sahip İstirya-Dalmaçya kıyı şeridinde yaşayanların önlerinde birden yükselen Dinar Alpleri'nin sarp kayalıkları yüzünden ülkenin iç kısımlarına kolayca erişmesi mümkün değildir. Batıdaki Balkan Dağları, birbirine paralel birkaç hat hâlinde Doğu Alpleri'nin eteklerinden Kuzey Arnavutluk Dağları'na kadar uzanan ve Yunanistan'ın kuzeyindeki Epirus bölgesinde yer alan Pindus Dağları'yla devam eder. Dalmaçya kıyılarının sakinleri Adriyatik'le ve 1000-1001 yıllarında Dalmaçya kıyılarına düzenledikleri başarılı seferden sonra tüm Adriyatik'te baskın güç olmayı sürdüren Venediklilerle yakın bağlantılar içinde yaşamaya alışkındı. Venedik'in ekonomik ve kültürel etkisi, Adriyatik'in doğusundaki kıyı kasabalarının dış görünüşü üzerine kalıcı bir etki yaratmıştır. Ragusa/Dubrovnik'in korunaklı konumu, uzun yıllar

süren Türk hâkimiyeti boyunca bile, girişken tüccarların imparatorluk merkezinin ve iç bölgenin doğrudan denetiminden büyük ölçüde kaçabilmesini ve sınır ötesi ticarete özel bir konum elde edebilmesini olanaklı kılmıştır. Balkanların iç kesiminde Niş Havzası, asırlar boyunca stratejik ve ekonomik açıdan önem taşıyan kara yollarının kavşak noktası olmuştur. Bu havza, Vardar-Morava eksenini üzerinden Aşağı Tuna ve Ege arasında kestirme bir bağlantı oluşturuyor, doğuda verimli Meriç Deltası'na kolayca erişmeyi mümkün kılıyor ve batıda geçit vermeyen Balkan Dağları'nı aşan zorlu kervan yolları üzerinden Adriyatik'e ve Cattaro/Kotor ve Ragusa/Dubrovnik gibi ticaret merkezlerine ulaşılabilmesini sağlıyordu. Ayrıca Viyana'daki imparatorluk ikametgâhını İstanbul'daki sultanın sarayına bağlayan Niş, muhtemelen Balkan Yarımadası'nın en işlek kara yoluydu. "Konstantinopolis'e uzanan bu büyük Orta Çağ ordu yolu"nın (Via Militaris, Sırpça: "Tsarigradski drum") güneydeki en az kendisi kadar önemli öncülü, Romalıların Brindisi-Dıraç-Ohri-Manastır (Bitola), Selanik ve Konstantinopolis güzergâhında Eski ve Yeni Roma'yı birbirine bağlamak için inşa ettiği meşhur Via Egnatia'ydı.

Balkan Yarımadası'nın dağlık doğası nedeniyle, yoğun tarım faaliyetlerini sürdürmeye izin verecek kadar verimli ekilebilir arazi sadece bazı bölgelerde bulunur. Bölgenin güneyinde karasal iklim yüzünden yaşanan aşırı sıcaklık dalgalanmaları çiftçilikle uğraşan nüfusun işini daha da zorlaştırmış ve onlar için bütün yıla yetecek kadar hasat elde etmeyi garantili bir durum olmaktan çıkarmıştır. Modern sanayi çağı gelip çatana kadar Balkanlar'ın içerideki dağlık bölgelerinde yaşayanların hayatta kalmak için tek şansı çoğu zaman çileli bir yaşam biçimi olan göçebe yaylacılıktı.

Nüfus

İç bölgelerdeki zorlu coğrafi koşullara ilaveten, Balkan Yarımadası sakinleri olumsuz dış koşullarla da başa çıkmak zorunda kalmıştır. Avrupa ve Asya'nın kesişim noktası ve Avrasya steplerinde yaşayan halkların Aşağı Tuna bölgesinden Akdeniz dünyasına geçerken kullandığı bir konaklama alanı olarak stratejik konumu, bölgenin yüzyıllar boyunca sık sık istilacıların ve fatihlerin şiddetli saldırılarına ve yabancı kültürlerin etkisine maruz kalmasına yol açmıştır.

Bugünkü Balkan halklarının ataları bölgeye antik zamanlarda göç etmiştir. Hint-Avrupa halkları Balkan Yarımadası'nı ele geçirmeden önce bu topraklarda yaşayan yerli nüfus hakkında güvenilir bir bilgiye ulaşmak mümkün değil. Günümüzde atalarının (Antik Yunanlar/Akhealılar, İlliryalılar, Trakyalılar) Antik Çağ'a kadar uzanan köklerine atıfta bulunanlar arasında Yunanlar, Arnavutlar ve Rumenler bulunmaktadır. Erken Orta Çağ'da Güneydoğu Avrupa topraklarında yerli halktan oluşan nüfus tabakasını çeşitli kökenlerden gelen göçmenlerle bir araya getiren etnogenez süreçleri yeni bir etnik grubun, halkın, ırkın veya ulusun doğmasına yol açmamıştır. Bir arada yaşayan halklara kısmen göçten önce de rastlanabilir. MÖ birinci milenyumun ortasında Yunan sömürgecilerin kıyı kentlerindeki ticaret merkezlerinde bir Yunanlaştırma dalgası zaten başlamıştı. Sonraları, Tuna boyuna yerleşmiş Roma birliklerine ait lejyoner kampları ve garnizon kentleri, Balkanlar'ın Romalılaştırılmasında etkili olarak nüfusu büyük ölçüde yeniden şekillendirdi. Adriyatik'ten Karadeniz'e uzanan Yunanca-Latine dil sınırı Balkan Yarımadası'nı tam ortasından bölerek Romalılaştırmış kuzey yarıyı Yunanlaşmış güney yarıdan ayırıyordu. Tuna Bölgesi ve Balkanlar, Kavimler Göçü sırasında Germanlerin (Vizigotlar, Ostrogotlar, Gepidler, Lombardlar) güzergâhının bir parçası hâline gelmiştir. MS 6. yüzyıldan itibaren Bizans topraklarının Slavlar tarafından fethedilmesi Balkanlar'ın iç bölgelerinde esaslı bir değişim yarattı. Bu durum, Asya'dan gelmiş Avar atlı birliklerinin Tuna bölgesine düzenlediği se-

ferlere Slavların da yardımcı birlikler olarak katılmasının bir sonucudur. Gepid İmparatorluğu'nun yıkılmasından (567) ve Lombardların İtalya'ya çekilmesinden (568) sonra, 582 yılında Sirmium'un fethi Avarların Balkan Yarımadası'nın iç kesimlerine daha kolay erişmesini olanaklı kıldı. Böylece Slav istilacılar, Bizans kaynaklarında Sklabinia diye anılan yere kalıcı olarak yerleştiler. Yer adlarına bakarak, Yunan bölgesindeki Slav yaşam alanlarının genişleyen sınırlarını ana hatlarıyla görmek günümüzde de mümkündür. Johannes Koder'e göre, Epirus'taki Kalamas¹ ve Makedonya'dan doğan Haliakmon² nehirlerine kadar olan bölgede yoğun bir nüfus yaşıyordu. Slav göçmenler bu nehirlerin güneyinden iç kesimlere doğru ilerleyerek Peloponez'e³ kadar ulaştılar. Slav çiftçiler, kısmen Romalılaştırmış olan nüfusu daha önce İliryalı ve Trakyalı kavimlerin yaşadığı bu bölgelerden Adriyatik ve Ege kıyılarındaki daha korunaklı alanlara geri çekilmek zorunda bırakıldılar. Birçoğu iç kesimlerde yer alan ulaşılması zor dağlık bölgelere sığındı, bunların yaylacılık yaparak hayatta kalan kırsal bir nüfus olarak karşımıza çıkan sonraki nesilleri ise daha sonra yazılı kaynaklarda Arnavutların, Rumenlerin ve Arumenlerin ataları olarak anılır.

Erken Orta Çağ'da, Tuna ve Balkanlar'ın çiftçilikle geçinen yerli toplumları, çoğunlukla Avrasya bozkırlarından gelen ve Türkçe konuşan atlı göçebeler tarafından düzenlenen vahşi akınları tekrar tekrar savuşturmak zorunda kaldılar. Atlı savaşçı toplumların birçoğu Orta Asya'nın engin bozkırlarından çıkıp Aşağı Tuna'ya kadar ilerlemiş, 4.-5. yüzyılda Attila yönetimindeki Hun istilasıyla başlayan akınlar, 6.-8. yüzyılda Avarların, 7. yüzyılda Proto-Bulgarların, 9.-10. yüzyılda Macarların, yine 10. yüzyılda Peçeneklerin, 11. yüzyılda Uzlar ve Kumanların ve 13. yüzyılda da Moğalların ve Tatarların saldırıyla devam etmiştir. Macarlar ve Slavlardan oluşan yeni çevrelerinin asimilasyonuna uğrayan Türk kökenli Proto-Bulgarlarla birlikte, daha önce atlı göçebeler olan halklar Tuna ve Balkanlar'da kalıcı meskenlerini buldular.

1 Günümüzde Thyamis Nehri olarak bilinir. (ç.n.)

2 Türkçe kaynaklarda İnce Karasu Nehri diye geçer. (ç.n.)

3 Diğer adıyla Mora Yarımadası. (ç.n.)

Anadolu'yu fetheden Selçukluların halefi olan Osmanlılar, 14. yüzyılın ortalarında İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinden Balkan Yarımadası'na zor kullanarak girdiler ve birkaç on yıl içerisinde Hristiyan Balkan halklarını kendilerine tabi kılarak onların Müslüman hükümdarları hâline geldiler.

Osmanlı'nın 14. ve 15. yüzyıllardaki başarılı fetihlerinin yanı sıra, 1683'te başarısızlıkla sonuçlanan II. Viyana Kuşatması'nın ardından bu bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin ciddi kayıplara uğraması da hem Hristiyan hem de Müslüman nüfusların göç etmesine yol açtı. Balkanlardan gelen Ortodoks mülteciler, 16. yüzyılın ortalarında kurulan Hırvatistan-Slovenya'daki (bugünkü Krayina ve Doğu Slovenya'daki) Habsburg askeri sınırına yerleştirildiler. Sırp kasabalarının eski Sırp topraklarından (Kosova) kuzeydeki Şumandiya ormanlarına taşınması, kuzeye doğru ilerleyen Osmanlı fatihlerinin önünden adım adım geri çekilmeye yönelik bir girişimdi. Sırpların ulusal hafızasına "Büyük Göç" (Großen Exodus) olarak kazınmış tahliye operasyonunun bir parçası olarak 1690 yılında Avusturya İmparatorluğu'na ait birlikler Balkanlar'ın merkezindeki savaş sahasından çekilirken Peç (Arnavutça "Pejë", Türkçe "İpek") Patriği III. Arseniye Tsrnoyeviç de yanında kalabalık bir Sırp mülteci grubuyla onları izledi. İmparator I. Leopold, bu topluluğu fethedilen Güney Macaristan topraklarına (Syrmien) ve Pest Eyaleti'nde (Budapeşte'nin kuzeyindeki Szentendre/Sankt Andrä) yerleştirerek onlara dini özgürlük ve idari özerklik tanıdı. Arnavutların yerleşim alanlarındaki ciddi büyüme ise 13. yüzyılda başladı. Arnavut göçmenlerden oluşan gruplar Raška ve Kosova'dan çekilen Sırpları takip etti. Arnavutlar Türk hâkimiyeti sırasında Makedonya'nın batısına, Bulgaristan'da Dobruca'ya ve Teselya'nın güneyinde Mora Yarımadası'na ve önündeki Yunan adalarına kadar yayıldılar. Çok sayıda Arnavut mülteci Güney İtalya'ya (Apulia, Calabria ve Sicilya'ya) yerleşti. Rus Çariçesi II. Katerina'nın Türklerle yaptığı savaşlardan sonra 1774 yılında imzalanan barış antlaşması⁴,

pek çok Yunan işbirlikçinin Türklerin misilleme yapmasından korkarak Rus İmparatorluğu'na sığınmasına yol açtı. Yine Balkanlar'dan gelen Sırp ve Bulgar mültecilerle birlikte Arnavutlar, yeni kazanılan Güney Rusya topraklarının kolonileştirilmesinde ve kalkınmasında azımsanmayacak bir rol oynadılar. Bu dönemde Karadeniz'in kuzeyine yeni yerleşen Yunan göçmenlerin varlığı, günümüzde bile “-polis” (Rusça “-pol”) kelimesiyle biten çok sayıda kent ismiyle kanıtlanabilir. Pontus-Yunan kültürü merkezleri Ukrayna'da, Odessa'da, Doğu Akdeniz'deki kıyı kentlerinde, Tuna prensliklerinde ve Macaristan'da merkezleri bulunan geniş bir alana yayılmış Yunan “diasporası”nın bir parçasıydı ve Viyana, Venedik ve Trieste gibi Orta Avrupa'nın ticaret merkezlerinde canlı bir ekonomik ve kültürel topluluk yaşamı yaratmıştı. Ancak 1917'de yaşanan Rus Devrimi'nin neden olduğu kargaşa ve halkın Yunanistan'a göç etmesiyle bu durum da büyük ölçüde son buldu. Çağa ait kaynaklarda “Yunan” kelimesi genellikle Balkan Yarımadası'nın Ortodoks sakinlerini ifade etmek için kullanılıyordu. Orta Avrupadaki Yunan ticaret kentlerinde Yunanca konuşan Arumenlerin (Kuzey Ulahları veya Zinzarlar) ülkeler arası ticaretin itici gücü olması alışılmadık bir durum değildi.

Bizans'ın bölgeye hâkim olduğu 1100 civarında Tuna ve Balkanlar'da zaten çeşitli kökenlerden gelen Romanlar bulunuyordu. Türk hâkimiyeti sırasında ise insanlar kitleler hâlinde bölgeye akın etmeye başladı. Romanlar genellikle yerleşik olmayan yaşam tarzları nedeniyle Balkan toplumlarına entegre olmakta zorlanan ve kendi kültürel ve toplumsal geleneklerini koruyan marjinal bir grup olsalar da iletişim aracı olarak yazı dili kullandıklarından çoğunluğu oluşturan toplumlara uyum sağlıyorlardı. Ancak yakın zamanda Romanların anadilinin sistemleştirilmesi için bazı adımlar atılmıştır. Bununla birlikte, Roman grupları arasında ortak bir kökeni ima edecek başka herhangi bir bağlantı da bulunmamaktadır. Bu topluluk tek tek Balkan dillerinde farklı kollektif isimlerle (aşağılayıcı “çingene”ye ek olarak, Balkan Mısırlıları, Aşkaliler, Karavlasiler) anılır. Kesin sayıları konu-

sundaki görüş ayrılıkları bugün bile devam ediyor. Roman temsilcilerin kendi değerlendirmeleri, Balkan devletlerinin resmi nüfus istatistiklerinden tümüyle farklı. Günümüzde Roman nüfusunun en yoğun olduğu ülke Romanya. Romanlar ayrıca Sırbistan, Kosova, Bulgaristan ve Macaristan'da da toplam nüfusun önemli bir yüzdesini oluşturuyor.

Osmanlı dönemi sırasında Güneydoğu Avrupa, Yahudi gruplar için de bir sığınak ve yuva hâline gelmişti. Erken modern dönemde Orta Avrupa ve Akdeniz'den iki dalga hâlinde göç eden Yahudiler Mora Yarımadası'nda buluştular. Seferad Yahudileri veya Batı Yahudileri (ana dilleri İbranice-İspanyolca veya Yahudi İspanyolcasıydı) güneyden Tuna bölgesine yayıldı. 15. yüzyılın sonunda İspanya'daki Reconquista'dan⁵ sonra Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan Yahudiler, doğu istikametinde gerçekleşen İspanyol Göçü'nün bir parçası olarak Doğu Akdeniz'deki ticaret merkezlerine yerleştiler. Balkan Yarımadası'nda İstanbul, Sofya ve Saraybosna'nın yanı sıra, bilhassa Selanik Yahudi göçmenler için bir buluşma noktası hâline geldi. Önce Almanya ve İtalya'dan yola çıkan Yahudiler, sonra da Polonya ve Rusya'dan gelen Doğu Yahudileri (Aşkenaz Yahudileri) kuzeyden ve batıdan buralara göç ettiler. Orta Çağ'da, Yidiş dilinde konuşup İbranice yazan bu "Alman" (daitschen) Yahudilerinin ana yerleşim yeri Lehistan-Litvanya Jagiellon Krallığı'ydı. Polonya'nın bölünmesiyle Yahudi nüfusun yoğun olduğu bölgeler Habsburg Hanedanı'nın ve en çok da Rusya'nın eline geçti. Çarların Yahudilere yönelik kısıtlayıcı politikası, bilhassa 19. yüzyılda pek çok Yahudinin komşu ülkelere –Avusturya, Moldova (Besarabya) ve Macaristan'a– göç etmesine yol açtı. 1900 yılına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nda hâlâ 215.000 civarında Yahudi yaşıyordu. Pek çok etnik yapıyı bünyesinde barındıran Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorluğu çöktüğünde, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da sekiz milyon-

5 İspanyolca "yeniden fetih" anlamına gelir. Hristiyanların İber Yarımadası'ndaki Müslüman hakimiyetini sonlandırıp topraklarını geri kazanma sürecini ifade eder, 1492 yılında Endülüs Devleti'nin yıkılmasıyla başarıya ulaşmıştır. (ç.n.)

dan fazla Yahudi artık Versay Sistemi'nin⁶ eseri olan devletlerin vatandaşı hâline geldi. Nüfus kayıtlarına göre bu Yahudilerin 700.000'i Romanya'da, 600.000'i ise Macaristan'da yaşıyordu. Avusturya'nın ilhakı, Çekoslovakya'nın parçalanması, Polonya'nın nasyonel sosyalizmin pençesinden kaçmak isteyen göçmenlerin istilasına uğraması ve 1938-1941 yılları arasında gerçekleşen toprak kazanımları (Güney Slovakya, Karpat-Ukrayna, Kuzey Transilvanya, Başka) sonrasında Macaristan'da bu sayı geçici olarak 795.000'e yükseldi. Bunlardan yaklaşık 550.000'i Holokost'a kurban gitti. Macaristan'da bugün yaklaşık 100.000 Yahudi yaşıyor. Toprakların devredilmesi, Holokost ve kitleler hâlinde İsrail'e göç edilmesi, Romanya'da 1939 yılında bir milyon olan Yahudi sayısının günümüzde 12.000'e kadar düşmesiyle sonuçlandı.

Ataları 12. yüzyıldan bu yana tarihi Macaristan'ın güneydoğu sınır bölgelerine, özellikle de Transilvanya'ya (Hermannstadt Eyaleti'nde Sibiu, Mediaş, Sighișoara kentleri, Burzenland ile Braşov ve Kuzey Transilvanya Bistrița civarındaki Nösnerland) göç etmiş olan Alman göçmenler de benzer bir dramatik demografik çöküşle maruz kaldı. Macar Kralı II. Andrew (1205-1235) tarafından 1224 yılında verilen imtiyaz (Privilegium Andreanum) hoş karşılanan "misafirler" (Lat. hospites) kralın kontrolü altındaki topraklarda ("kraliyet toprakları" denir) geniş haklar ve özerklik bahşetmişti. 17. yüzyılın sonlarına doğru Türklere yapılan seferlerde Macaristan'ın Habsburg Hanedanı tarafından yeniden fethedilmesinin ardından, imparatorluğun bölgede nüfusun yoğunlaştırılmasını teşvik eden 1689 tarihli fermanıyla Alman kökenli ailelerin Güney Macaristan'a taşınmasının yolu açıldı. 1723-1726, 1763-1773 ve 1782-1787 yıllarında gerçekleşen üç büyük Svabya göçü, genellikle Güneybatı Almanya'dan gelen yeni yerleşimcileri Svabya Türkiyesi (Baranya) denilen bölgeye, Başka, Temes Banat, Slavonya ve Sirmium'a ve Kuzeybatı Romanya'daki Satmar (Romence "Satu

6 I. Dünya Savaşı'nın sonunda 1919'da Paris'te imzalanan Versay Antlaşması savaşın sorumluluğunu Almanya'ya yükleyip ciddi yaptırımlar getirmiştir. Savaş sonunda yıkılan imparatorlukların yerine pek çok ulus devlet kurulmuş, Avrupa'nın siyasi haritası büyük bir değişim uğramıştır (ç.n.)

Mare”) civarına getirdi. Karşı reform sırasında Karintiya ve Steiermark’tan göç etmeye zorlanan Avusturyalı Protestanlar (“Landlerler” de denir) da 1930’larda Transilvanya’ya geldi.

14. yüzyılın ortalarında, Stefan İmparatorluğu sınırları dışında, Karniyola’da kurulan Gottschee’deki Ortenburg Kontluğu’na bağlı kapalı Alman yerleşimlerinin yanı sıra, Bosna ve Sırbistan’da da Sakson madenci kasabaları ortaya çıkmıştı. Alman vatandaşları ayrıca Moldova’ya [Boğdan] bağlı kentlere ve Eflak prenslerinin konutlarının bulunduğu yerlere de yerleşmişlerdi. 1920’lerde, birbirinden çok farklı nedenlerle Güneydoğu Avrupa’ya gelmiş modern Alman göçmen gruplarını tanımlamak için aslında yanıltıcı bir terim olan “Tuna Svabyalıları” ifadesi türeyiverdi. Versay Sistemi’yle ortaya çıkan devletlerdeki (Yugoslavya, Romanya, Macaristan, eski Yukarı Macaristan, yani Slovakya dâhil) Alman göçmenlerin sayısının yaklaşık 1.9 milyon olduğu tahmin ediliyor. Yeniden iskân, gönüllü ayrılma, kaçış, sürgüne gönderilme ve sınır dışı edilme gibi durumların yanı sıra daha sonra yaşanan göçlerin ardından Alman azınlık eski Yugoslavya, Macaristan ve Romanya ardıl devletlerinin nüfus istatistiklerinden büyük oranda kayboldu.

Birinci Dünya Savaşı’ndan önce yoksulluk nedeniyle deniz aşırı ülkelere yapılan göç ile İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra iş bulmak için Orta Avrupa’nın sanayi merkezlerine yapılan göç, Balkan ülkelerinde yaşayan birkaç milyon insanı yollara döktü ve bu insanların geçici veya kalıcı olarak kendi köylerini terk etmelerine neden oldu. Amerikalı Balkan uzmanı Marvin Jackson’a göre Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya’daki etnik azınlıklardaki değişim dengesine ilişkin yuvarlak bir hesap, 1912 ile 1970 arasındaki dönemde yaklaşık 7.4 milyon insanın, yani tahmini toplam nüfusun neredeyse dörtte birinin atalarının yurdundan ayrılmak zorunda kaldığını ortaya koymaktadır. Bir yanda iç göç, işgücü göçü, köyden kente akın, diğer yanda zorunlu göç, ülkeden kaçış ve sınır dışı edilme gibi etkenler Balkan ülkelerinin çekirdek nüfuslarını da fazlasıyla etkilemiştir. Sadece 1950’den 1993’e kadar olan dönemde bile 14 milyon

insan hareket hâlindeydi. Eski Yugoslavya'daki silahlı çatışmaların demografik sonuçları henüz tahmin bile edilemiyor. 1995 yılında sadece Bosna'daki mülteci sayısı bir milyonu bulurken, Yugoslavya'nın tamamında dört milyondan fazla insan bu çatışmalardan etkilenmişti.

20. yüzyılda güdülen muazzam bir entegrasyon ve asimilasyon politikası, toprak reformları sırasında yerleşik iskân düzenlemelerinde yapılan şiddetli müdahaleler, nüfus mübadelesi ve "etnik temizlik" gibi zorlayıcı uygulamalar sonucunda devletlerin nüfus yapısı mevcut ulusal sınırlara daha uyumlu hâle getirildi. 19. yüzyılın sonunda Selanik Vilayeti'nin 1,13 milyonluk nüfusunun hemen hemen yarısı Slavlardan oluşuyordu ve 170.000 Rum bunların arasında azınlık olarak yaşıyordu. Başkent Selanik'te yaşayan 120.000 kişinin sadece 14.000'i Rumdu. Şehir nüfusunun çoğunluğunu ise 60.000 Seferad Yahudisi, 25.000 Türk, 11.000 Slav ve 3.300 Frank, yani Batı Avrupalı oluşturunuyordu. Belgrad ancak 19. yüzyılda Sırp nüfusun baskın olduğu bir şehir hâline gelebildi. Bundan önce nüfusun çoğunluğu Türklerden, Yahudilerden, Ermenilerden ve Rumlardan oluşuyordu. Sadece Habsburg işgal kuvvetleri 1878'den sonra Bosna Hersek'te Müslüman nüfusun apar topar göç etmesini engelledi, böylece Balkanlar'ın orta kesmindeki kentlerin Müslüman karakteri korunabildi. Bununla birlikte, Osmanlı birliklerinin bölgeden çekilmesinin ardından, daha önce devleti destekleyen Müslüman halkın kademeli olarak göç etmesine daha fazla engel olunamadı. Daha yakın tarihli tahminlere göre, neredeyse 4 milyon Müslüman 19. ve 20. yüzyıllar boyunca pek çok göç dalgası hâlinde Balkan Yarımadası'nı terk etti.

Güneydoğu Avrupa ulus haritasının kafa karıştırıcı olmasının nedeni süregelen nüfus dalgalanmalarıdır. Yüzyıllar boyunca birbiri ardına gerçekleşen göçler, zorunlu yeniden iskânlar ve spontane iç göçler renkli bir etnik karışımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bilhassa Balkan Yarımadası'nın sınırlarında ve geçiş bölgelerinde birbirlerinden son derece farklı nüfus grupları oldukça sınırlı bir alan içinde tipik bir şekilde birbirlerine karışmış hâlde yaşamaktadır. Birinci

Dünya Savaşı'nın sonunda Habsburg ve Osmanlı gibi birçok etnik gruptan oluşan imparatorlukların yıkılmasının ardından kurulan modern ulus devletlerin neden olduğu aşırı etnik milliyetçilik ve nüfusu homojenleştirme baskısı bu geleneksel kültürel çeşitlilik mirasının varlığını ciddi şekilde riske atmıştır. Sürmekte olan bu üzücü etnik mücadele yüzünden Balkan halkları ortak tarihlerini unutma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Günümüzde Güneydoğu Avrupa'nın ulus haritası, her bir ülke nüfusunun ileri derecede homojenleşmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Şu anda ulusun çoğunluk nüfus olarak oranı Arnavutluk'ta %98, Macaristan'da %96,6, Yunanistan'da %93 (resmi rakamlara göre %100), Romanya'da %89,5, Slovenya'da %83,6, Bulgaristan'da %83,5 ve Hırvatistan'da %89,6'dır (1991: %78,1). 1991 yılında Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nde daha büyük azınlık grupları hâlâ varlığını sürdürüyordu. Örneğin Kosova dâhil Sırbistan'da (%65.8 Sırp ve %17.2 Arnavutlar), Karadağ'da (Karadağlılar %61.8, Müslümanlar %14.6, Sırp %9.3, Arnavutlar %6.6), Makedonya'da veya eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti'nde (%66.5 Makedonlar; 22,9 Arnavutlar; %4,0 Türkler; %2,3 Romanlar; %2 Sırp), Moldova'da (%64,5 Moldovalılar; %13,8 Ukraynalılar; %13 Ruslar; %3,4 Gagavuzlar) ve Bosna Hersek'te (%48 Müslümanlar; %37 Sırp ve %14 Hırvatlar).

Birlik ve Kültürel Çeşitlilik

Modern ulus devletlerinin sınırları Balkanlar'ın iç kesimlerdeki kültürel çevreyle uyumlu değildir. Julius von Farkas'a göre, Güneydoğu Avrupa bir hareketlilik alanı, değişen sınırların ve göç eden halkların mekânıdır. Antik zamanlardan bu yana Balkanlar farklı kökenlerden gelen insanların içine işlemiştir. Romalılar, Bizanslılar, Habsburglular, Venedikliler ve Osmanlılar iki bin yıl boyunca Balkan Yarımadası üzerindeki güç politikalarının kapsamını belirlemekle kalmadı-

lar, aynı zamanda toplumun elit tabakasına yönelik kültürel normları da aktararak dönemin siyasi, toplumsal ve kültürel dönüşüm süreçlerini de harekete geçirdiler. Balkan kültürel çevresinin yerel çeşitlenmelerini de bu süreçler şekillendirdi. Akdeniz ve kıta etkilerinin karşılıklı etkileşimi, çok yönlü kültürel ortak yaşamlar kurmaya elverişli başlangıç koşulları yarattı. Bununla birlikte, küresel eğilimler Balkan Yarımadası'nın farklı bölgelerini farklı derecelerde etkilediği için, bunların her biri kendine özgü bir profil kazandı.

Balkanlar her zaman “Avrasya dalgalanması”nın (eurasische Fluktuation) bir parçası olmuştur. Batı, Bizans, Avrupa ve Doğu kültür unsurlarının birleşip iç içe geçmesi bu durumun ayırt edici özelliğidir. Etkisi özellikle halk kültüründe, dilinde ve edebiyatında, geleneklerde ve hukuki kavramlarda görülebilir. Yaşam koşullarının müşterek olması, Balkan halklarının halk şiirlerinde “kahramanların, konuların ve motiflerin de müşterek olmasına” (Josef Matl) neden olmuştur. Osmanlı'nın mirası gündelik kültürde, dilde, her bir Balkan toplumunun kendine has yaşam tarzında ve yeme içme alışkanlıklarında bugün bile çeşitli uyarlamalarla varlığını sürdürür.

Balkan halkları yüzyıllar boyunca kendilerine dayatılan yabancı egemenliği ve yabancı kent kültürüyle çatışma hâlinde olmuştur. Tuna bölgesinde Alman kültürü, Adriyatik kıyılarında Venedik-İtalyan kültürü etkili olurken Balkan Yarımadası'nın iç kesimlerinde Geç Antik Dönem Bizans ve Osmanlı-Doğu kültürü bir temel görevi görüyordu.

Balkan Yarımadası, pek çok etnik katmanın üst üste bindiği bölgelerden biridir. Kavimlerin, halkların ve kültürlerin ortak yaşamı, birbirine eklenmesi ve karışması bölgenin özel karakteristiği hâline gelmiştir. Güneydoğu Avrupa dışında, Avrupa kıtasının neredeyse başka hiçbir yerinde köken, dil, etnik sınıf, dini inanç ve gelenekler açısından büyük farklılıklar gösteren ve yaşam tarzları kimi zaman insanın toplumsallaşması bağlamında çok uzak geçmişlere kadar gidebilen böylesine çeşitli nüfus gruplarının böylesine dip dibe hayatta

kaldığı başka bir yer daha yoktur. Balkan ülkelerine bölge dışından gelmiş bir ziyaretçi eşzamanlı olmayanların bir aradalığını fazlasıyla deneyimler. Adriyatik kıyılarındaki Roma kolonilerinin kalıntıları neredeyse bugüne kadar ulaşmıştır. 20. yüzyılın başında modern sanayi toplumu, kentlerdeki konaklama alanlarında yaylacılıkla ayakta kalan bir ekonomi türünün kalıntılarıyla şiddetli bir çatışma içine giriverdi. İç kesimlerde bulunan kırsal yerleşim alanlarında, ataerkil geniş aileler, şartlara uyum sağlamış ekonomik bir örgütlenme, birlikte yaşayan bir topluluk olarak (ev kooperatifi veya ev komünü, zadruga da denir) varlığını sürdürebilmiştir. Bu nevi şahsına münhasır üretim ve mülkiyet topluluğu biçimi, pek çok etnik yapıyı bünyesinde barındıran Habsburg ve Osmanlı devletlerinin yıkılmasından sonra ihtiyaç duyulan modernleşmeye yönelik çabaları engelleyen ve ardıl devletlerde tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi ciddi şekilde geciktiren yapısal bir sosyal ve ekonomik geri kalmışlığın ifadesidir.

Ne var ki geçmişin muhasebesi yapılırken Doğu Avrupa'nın tüm alt bölgeleri arasında Balkan Yarımadası'nın Akdeniz kültürünün kentsel geleneklerinde ve antik yazılı gelenekte doğrudan payı olan tek bölge olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Bu nedenle Oskar Halecki, bir Pan-Avrupa perspektifinden bakarak Balkanlar'ı "Eski Avrupa"nın ayrılmaz bir parçası olarak görür. Tarihsel açıdan zengin olan bu Güneydoğu Avrupa kültürel bölgesi, kuzeydeki "barbar halkların" yerleşim alanı olan "Yeni Avrupa"dan bariz şekilde farklıdır. Yeni Avrupa'nın sakinleri olan pagan Germen ve Slav kavimleri, Akdeniz dünyasının yazılı kültürüyle çok sonraları, Roma ve Bizans kiliselerinin misyonerlik çalışmaları sayesinde tanışmıştır. Bizans'ın egemen güç olduğu bin koca yıl boyunca, Balkan hinterlandı Boğaz'daki imparatorluk metropolisi için stratejik ve ekonomik açıdan taşıdığı özel önemi korumuştur. Ancak Yüksek Orta Çağ'da Avrupada güç dengelerinin değişmesi Balkan bölgesinin giderek daha fazla kenara itilmesine neden olmuştur. Osmanlı'nın yaptığı fetihler sonuç olarak beş yüzyıl boyunca Hristiyan Batı ile

engelsiz etkileşimi bir hayli zorlaştırsa da asla tam olarak ortadan kaldırmayan bir sınır çizgisi çizdi. Balkan halkları matbaa ve bilimsel eserler aracılığıyla Batı'daki kültürel gelişmelere katkıda bulunmayı sürdürdüler. Martin Luther ve Johannes Calvin'in (Jean Cauvin) reformcu öğretileri Alman göçmenler sayesinde Macarlara ve Slovenlere ulaşmış, hatta Osmanlı'ya ve Habsburg'a bağlı topraklar arasında çok dinli bir prensliğe dönüşen Transilvanya'ya kadar nüfuz etmiştir. 18. yüzyılda Aydınlanma Çağı fikirleri, Tuna prensliklerindeki Rum hospodarlar⁷ (Adını İstanbul'daki Rum yerleşim yeri olan Fener'den alan Fener Rumları [Phanariotlar] ve Güney Macaristan'daki Sırp papazlar tarafından benimsenmiş ve aktarılmıştır.

Yeni Çağ'da, İstanbul'daki Osmanlı Sarayı ve Viyana'daki imparatorluk, standartları belirleyen rakip otoriteler olarak siyasi ve toplumsal modellere karar veriyor, kültür aktarımını ve yerelleştirmeyi teşvik ediyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, yeni kurulan Hristiyan Balkan devletlerinde büyüyen elit tabaka eğitim kurumlarında Batı Avrupa üniversitelerini örnek aldı. Başkentlerini geliştirirken Batılı hükümdarların konutlarında denenip test edilmiş temsili mimari formları taklit etmeye çalıştılar. Yeni siyasi ve kültürel başlangıç, gelişmiş Avrupa toplumlarının standartlarına ulaşmayı hedefledi. Bugün, Avrupa Devletler Topluluğu, bu standartların benimsenmesinin Avrupa Birliği'ne katılmanın temel koşullarından olduğunu bir kez daha ısrarla dile getiriyor.

Geniş Topraklara Yayılmış Güçlü Devletler

Antik çağlardan bu yana, Güneydoğu Avrupa'da tüm bölgeyi kapsayan bağımsız bir siyasi düzeni olanaklı kılacak sağlam bir temel atılamamıştır. Balkan Yarımadası daima birbiriyle rekabet hâlindeki dış güçlerin çıkarları için bir bölge olmuş-

7 15.-19. yüzyıllar arasında Osmanlı İmparatorluğu tarafından Eflak ve Bogdan'ı idare etmekle görevlendirilen Romen prenslerinin verilen ünvan. (ç.n.)

tur. Bu yüzden Balkanlar'ın içinde yaşanan süreçleri anlayabilmek için Güneydoğu Avrupa'nın sınırları dışına bakmak ve daha geniş alanlara yayılmış seçkin güçleri de göz önünde bulundurmak gerekir. Antik Yunan şehir devletleri, Romalı fatihler ve Bizans imparatorları, Osmanlı sultanları ve Viyana'da yaşayan Habsburg Hanedanı için Balkan Yarımadası sadece çok daha kapsamlı bir siyasi, ekonomik ve kültürel eylem alanının arka bahçesiydi. Büyük kolonizasyon hareketi (MÖ 750-550) sırasında, Yunan polis devletlerinin eylem alanı doğuya doğru genişlemiş ve merkeze bağlanan yerleşim yerleri sayesinde Anadolu kıyılarını ve tüm Karadeniz bölgesini etkisi altına almıştı. Büyük İskender için Balkan Yarımadası, İndus'a kadar uzanan bir dünya imparatorluğuna ait toprakların başlangıç noktasıydı. Romalı fatihler içinse Balkanlar daima ikincil bir savaş alanı oldu. Anadolu, Ermenistan'ın bir kısmı, Suriye, Filistin ve Mısır Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalıyordu. Daha sonra sahneye çıkan Osmanlılar ise, imparatorluklarının en parlak döneminde tüm Orta Doğu'ya ve Afrika'nın kuzey kıyılarına hükmettiler.

Yüzyıllar boyunca geniş topraklara sahip bu büyük devletlerden birinden kopup diğerine entegre olmanın Balkan Yarımadası'nın tarihi üzerinde dolaylı ve dolaysız etkileri olmuştur. Yaşamın neredeyse tüm alanlarına nüfuz eden bu etkiler ancak Güneydoğu Avrupa'nın coğrafi sınırları dışındaki olaylarla yakın bağlantı içinde ele alındığında anlaşılabilir. Güneydoğu Avrupa'da Erken Orta Çağ'da etnik kimliklerin ortaya çıktığı süreçler bile Avrasya bozkırlarına kadar uzanır ve Doğu-Orta ve Doğu Avrupa'daki Germen ve Slavların yerleşim alanlarının yanı sıra, Doğu Akdeniz'in çeşitli etnik yapılardan oluşan dünyasını da kapsar. Romanların, Aşkenaz ve Seferad Yahudilerinin ya da Güneydoğu Avrupa'daki Alman göçmenlerin kaderi sadece Balkan Yarımadası'nın dışında başlayan çok daha büyük göç hareketlerinin bir parçası olarak anlaşılabilir. Rusya'nın güneyinden Atlantik kıyılarına kadar yayılmış "Diaspora"yı anlamadan modern Yunan halkının antik çağının yeterince kavranması mümkün değildi.

Balkan halklarının dini tarihi de yüzyıllar boyunca bu inançların Avrasya bağlamına entegre olmuştur. Maniheizmin düalist öğretilerinin etki alanı, 9. yüzyılın sonunda Bizans imparatoru tarafından Anadolu'dan Trakya'ya sürülen Pavlikanlardan, 10. yüzyılda Bulgaristan'daki Bogomillere ve 11. yüzyılda Kuzey İtalya'daki Lombard şehirlerinde yaşayan Patarenlere ve 12. ve 13. yüzyıllarda gezici vaizler aracılığıyla dualist dünya görüşlerini Batı Avrupa'nın dört bir yanına (Rhineland, Kuzey ve Güney Fransa, Yukarı İtalya ve İngiltere) yayarak hepsinden daha büyük etki yaratan Katharlara (Albililer) kadar uzanıyordu. Papa III. Innocentius Katharlarla mücadele edebilmek için sonunda 1208'de savaş çağrısında bulunmak zorunda kalmış ve Albi Savaşları olarak bilinen haçlı seferleri 1209-1229 yılları arasında Fransa kralının komutasında gerçekleştirilmiştir. Günümüzde Bosna-Hersek'te çoğunluğu oluşturan Müslüman nüfus 13.-15. yüzyıllarda aktif olan Bosna Kilisesi'ni Bogomil gelenekleriyle birlikte anar. Roma Kilisesi'nin özellikle Macar krallar tarafından hoş karşılanan zulümlerinin, Osmanlı'nın 1463'te Bosna'yı fethetmesinin ardından Hristiyanların kitleler hâlinde din değiştirip Müslüman olmasına zemin hazırladığı söylenir ki bu araştırmacıların günümüzde bile çokça tartıştığı bir konudur. Hâlâ tartışmalı olan bir başka konu ise Hersek ve Doğu Bosna'da geniş bir alana dağılmış ancak ayrı ayrı mezarlıklarda (Stolac [İstolçe] yakınlarındaki Radimlya ve Bolyini nekropoller, Nevesinyisko polye, Foça ve Travnik civarı dâhil) gruplar hâlinde günümüze kadar ulaşabilmiş 12.-16. yüzyıllara ait yaklaşık 60.000 Bogomil mezar taşı (steçtsi) üzerindeki dini sembollerin teolojik yorumudur.

Balkan Yarımadası sakinlerinin Hristiyanlaşması, sürdürülebilir bir dış müdahalenin sonucuydu. Bu süreç Konstantinopolis ve Roma tarafından desteklenen misyonerlerin birbirleriyle yan yana ve aynı zamanda birbirleriyle rekabet hâlinde sürdürdüğü çabalarla gerçekleşmiştir. Hristiyan dünyasının karşısına daha sonra çıkan İslam tehdidi, sadece yoğun çatışmaların yaşandığı Habsburg "askeri sınırı"nda değil, İspanya'ya kadar tüm Akdeniz'de kendini hissettirmiş-

tir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından bu yana, Şark Meselesi olarak adlandırılan soruna diplomatik ve askeri bir çözüm getirme ihtiyacı tüm Avrupa için birkaç kuşak boyunca endişe kaynağı oldu. Türk boyunduruğundan kurtarılan toprakların siyasi açıdan yeniden düzenlenmesine, başta Almanlar olmak üzere Avrupalı kraliyet hanedanları, yabancı danışmanlar ve yardımcıları doğrudan dâhil oldular.

Kapsayıcı etkilere sahip olmak bakımından birbiriyle yarışan bu büyük devletler, Balkan halklarının ekonomik hayatı üzerinde de belirleyici olmuş, bölgenin ekonomisi onların güçlü politikalarının gölgesinde güçlkle gelişebilmiştir. Bizans ve Osmanlı dönemlerinde, Konstantinopolis veya İstanbul'daki başkent nüfusunun ihtiyaçlarının tedarik edilmesi mutlak önceliğe sahipti. Batı ve Merkez Avrupa'daki ticaret merkezleriyle sınır-ötesi temaslar Venedikli, Ragusalı, Ermeni, Yahudi, Rum ve Arumen aracılardan oluşan muazzam bir ağ sayesinde mümkün oluyordu. Sultan'ın hâkimiyetinin başarıyla kırılmasından sonra, Balkanlar Avrupalıların yatırım sermayesi için gittikçe cazip bir pazar ve yatırım alanına dönüştü. Nasyonel sosyalist Almanya'nın planlarında ise "tamamlayıcı bir ekonomik alan" ve yerli sanayinin öncelikli hammadde tedarikçisi olarak yer aldı.

Almanca konuşan Güneydoğu Avrupa tarihçilerine göre, bölgenin daima küresel kalkınma süreçlerine entegre olması ve büyük politiklardaki iniş çıkışlara bağımlılığı, Balkan Yarımadası'nın spesifik bir özelliğidir. Birleşme ve dağılmanın birbirini izlemesi "bölgenin doğa yasası" gibi görülmüştür. Mathias Bernath, "Roma ve Bizans, Habsburglar ve Osmanlılar gibi doğu ve batıdaki modern büyük güçlerin hegemonik yetki alanları arasında kalan gerilimli bölge" olan Güneydoğu Avrupa'da bir tür "olay birliği" (Geschehenseinheit) görmüştür. Georg Stadtmüller'e göre ise Güneydoğu Avrupa alt kıtası yüzyıllar boyunca hem dışarıdan hem içeriden kaynaklanan çeşitli faktörlerin ortaklaşa etkisine maruz kalmış, Balkan halklarının kaderi de emperyal tarih ile halk tarihin sürekli bir etkileşimine bağlı olmuştur. Gottfried Schramm, milattan sonraki ilk bin yılda Güneydoğu Avrupa'nın tarihini

önemli ölçüde şekillendiren “fatihler”den ve “yerli halk”tan bahseder. Karl Kaser açıklayıcı bir model olarak öne sürülen çevreselleşme kuramından faydalanarak Erken Yeni Çağ’dan bu yana Güneydoğu Avrupa’da yapısal geri kalmışlığa yol açan belirleyici ekonomik ve sosyal kalkınma bağlamlarını merkez ve çevre arasındaki karşılıklı bağımlılık üzerinden değerlendirir.

Yabancı Hâkimiyeti ve Özerklik Arasında

Geçtiğimiz iki bin yıl boyunca Balkan halklarının kaderi ekseriyetle yabancı güçlerce belirlendi. Bölgeye egemen olan büyük imparatorluklar yerel yöneticilerin siyasi hırsları için kısıtlı bir hareket alanı bıraktılar. İkinci ve “Yeni Roma” (Roma secunda) İmparatorluğu’nun metropolü Konstantinopolis, 1453’teki düşüşüne kadar bin yıl boyunca bölgenin baskın siyasi merkezi ve ekümenik patriğin makamı olarak tüm Ortodoks dünyasının dini ve kültürel dayanak noktasıydı. I. Justinianus (527-565) döneminde imparatorluğun geçici olarak eski sınırlarına yeniden kavuşmasından sonra, Bizans imparatorlarının topraklarına yönelik gasp girişimlerini savuşturmaları ve dışarıdaki ve içerideki rakiplerine karşı Balkan Yarımadası’ndaki üstünlüklerini korumaları pek de kolay olmadı. Adriyatik’te Venedikliler, Tuna’da Macar kralları baskın güç hâline geldiler. Balkanlar’ın iç kesimlerinde başa geçen hükümdarlar, imparatorlukları bu topraklar üzerindeki hâkimiyetlerinden defalarca mahrum bıraktılar. Örneğin 7.-11. yüzyıllarda Birinci Bulgar İmparatorluğu’nun Proto-Bulgar çarları, 1185’te kurulan İkinci Bulgar İmparatorluğu’nu yöneten Asen Hanedanı, 9.-11. yüzyıllarda Kuzeybatı Balkanlar’a hükmeden Hırvat kralları ve 12.-14. yüzyıllarda Sırp’ların Balkanlar’ın iç kesimlerinde kurduğu Nemanyić Devleti. 11. yüzyılın sonunda 26 Ağustos 1071’de Van Gölü yakınlarında gerçekleşen Malazgirt Savaşı’nda Bizans İmparatorluğu’nun uğradığı büyük yenilgiden sonra Selçukluların Anadolu’yu işgal etmesini durdurmak

artık mümkün değildi. Aynı yıl, Aşağı İtalya'daki son üs olan Bari kenti Norman saldırıları yüzünden boşaltıldı. Robert Guiscard komutasındaki Norman güçleriyle yapılan Durazzo [Dıraç] Muharebesi (1081) dolayısıyla imparatorluğun hem başkenti hem de varlığı tehlike altına girdi. Bundan bir yüzyıl sonra, 4. Haçlı Seferi sırasında, Venedik idaresindeki "Frenk" komutanlar Nisan 1204'te Konstantinopolis'i fethederek Balkan Yarımadası'nda ve Anadolu'nun batısında Flanternli I. Balduin (1204-1205) yönetiminde Latin İmparatorluğu'na bağlı feodal devletler kurdular. Bizans imparatoru ve sarayı geçici olarak Anadolu'daki Nikaia⁸ kentine yerleşmek zorunda kaldılar. Ancak Batılı şövalyelerin hâkimiyeti uzun sürmedi. Fatihler sadece birkaç on yıl sonra iktidarlarını kaybettiler. Palaiologos Hanedanı'ndan VIII. Michael (1259-1282) liderliğinde Yunan imparatorluk otoritesinin Konstantinopolis'te eski gücüne kavuşması, Bizans İmparatorluğu'nun da bir süre için Doğu Akdeniz'de büyük bir güç olarak konumunu yeniden kazanmasını sağlasa da devletin temelleri çok geçmeden sarsılmaya başladı. Micheal'ın haleflerine dayatılan çok cepheli yorucu savaşlar imparatorluğun gücünü tüketti. İmparatorluk, ekonomik açıdan İtalyan deniz kentleri Venedik ve Cenova'ya tamamen bağımlı olmayı mecburen kabul etti ve Anadolu'yu daha önce zorlukla savunulan sınır hattını dağıtıp geçen Selçukluların istilasından koruyacak gücü de kalmadı. Balkan Yarımadası'nda Stefan Duşan'ın engellenemez yükselişine ekseriyetle seyirci kalındı. Sırp kral topraklarını Bizans'ın güneyine kadar genişletti ve 1346'da Sırp'ların ve Yunanların imparatoru (başka bir deyişle, çarı) olduğunu ilan etti. 14. yüzyılın ikinci yarısında, Balkanlar'daki derebeylikler arasında iç savaşa benzeyen olaylara yol açan çekişmeler, Hristiyan Balkan halklarının İslam tehdidi karşısında gardını düşürmesine neden olup onları Osmanlı fatihleri için kolay bir av hâline getirdi. 1352 yılında Osmanlılar Gelibolu'da (Yunanca Kallipolis) Avrupa kıtasındaki ilk köprübaşını kurdular. Sonraki yarım yüzyılda da hızlı hamlelerle yerel hükümdarların pek de güçlü olmayan direnişini kırdılar. Balkan halklarının kolektif ha-

8 Günümüzde İznik sınırlarında bulunan Antik Yunan kenti. (ç.n.)

fızasında derin izler bırakan Meriç⁹ (1371), Kosova Polye (1389) ve Varna (1444) dolaylarındaki unutulmaz savaşlarda münferit isyan girişimlerini de bolca kan dökerek bastırdılar. Osmanlılar çok uzun zamandır Balkan Yarımadası'nın kontrolünü ellerinde tutuyorlardı ve bölgede kalan son kale olan Bizans İmparatorluğu sarayına doğrudan saldırmaya cesaret ettiklerinde Adriyatik ve Tuna'da zaten ileri karakolları bulunuyordu. Yedi hafta süren bir kuşatmanın ardından 29 Mayıs 1453'te, Türk birlikleri Konstantinopolis surlarını çeşitli noktalardan aşmayı başardı. Son Bizans imparatoru XII. Konstantin kanlı bir sokak çatışmasında hayatını kaybetti. II. Mehmet muzaffer bir "fatih" olarak törenle şehre girdi ve Hristiyan âleminin doğudaki başkentini ele geçirdi.

1453'ten sonraki beş yüz yıl boyunca Türk sultanları bir zamanlar Hristiyan imparatorlara ait olan Boğaziçi'nde yaşadı. Bu dönemde Güneydoğu Avrupa, İslam ve Hristiyanlık arasındaki, yani İstanbul'daki sultan ile Viyana'daki imparator arasındaki askeri ve ideolojik meydan okumaların sahnesi hâline gelerek dünya tarihinde edindiği yer açısından da Avrupa siyasetinde özel bir öneme sahip oldu. Hristiyan Balkan halkları savaşan tarafların değişen cepheleri arasında yaşadılar. Büyük ülkelere bağımlı tebaalar olduklarından onların askeri ve ideolojik çatışmalarının yükünü taşımak zorunda kaldılar. 18. yüzyılın sonundan itibaren ufukta beliren Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, kenarda kalmış güçlü devletleri sahneye davet etti, Balkan Yarımadası'nın bir kez daha birbiriyle rekabet hâlindeki büyük güçlerin çıkar kavgalarına maruz kalmasına neden oldu. Bu güçlerin himayesi altında Balkan halkları Türk boyunduruğundan kurtulup kendi devletlerini kurabildiler ama dışarıdan destek almadan ayakta kalmayı başaramayacaklarından kendilerini koruyan dış güçlerin iyi niyetine bağımlı kaldılar.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda kendi kaderini tayin etme hakkını elde etmek, Doğu, Orta ve Güneydoğu Avrupa'nın küçük halkları için sadece geçici bir bağımsızlık an-

9 Türkçe kaynaklarda Çirmen Savaşı diye geçer. (ç.n.)

lamına gelmiştir. Güvenliği sağlanamayan sınırlar, komşu ülkeler arasında tartışmalı sınır düzenlemeleri ve çözülmemiş azınlık sorunları nedeniyle alttan alta devam eden çatışmalar, küresel ekonomik krizin yıkıcı sonuçları parlamenter-demokratik yapıların kurulmasını ve yaygınlaşmasını engellemiş ve Güneydoğu Avrupa'daki tüm ülkelerde otoriter rejimlere ("kraliyet diktatörlükleri"ne) zemin hazırlamıştır. İki savaş arası dönemde Balkan toplumlarında yaşanan uyum krizi, daha sonra Nazi Almanyasına, İtalyan faşizmine ve son olarak da Sovyet komünizmine bir kez daha üstünlük iddiasında bulunma ve bir süre için de olsa kapsamlı bir bölgesel planlamayı ve dışarıdan kontrol edilen bir ideolojiyi Balkanlar'ın sakinlerine dayatma fırsatı verdi

Hristiyan Balkanlar

Hemen hemen her Balkan halkının şu anki benlik imgesinde kendi ulusal kimliğinin dini kökleri özel bir önem taşır. İyi niyetli yabancı gözlemciler bile sekülerleşmiş modern bir toplumda dahi kolay tanınan izler bırakan mezhep ile ulus ve kiliseye bağlılık arasındaki yakın ilişkinin kalıcı etkiler taşıdığına inanma eğilimindedir. Gelgelelim, mezhepler hakkında tutulmuş eski istatistiklerden türetilen dini- kiliseyle ilgili sınıflandırmaların tarihsel derinliklerine ve bağlayıcı güçlerinin kalıcılığına ilişkin yorumlar da genellikle abartılıdır. İstikrarlı mezhepleşme tek tek Balkan toplumlarındaki modern homojenleşme çabalarının geç kalmış bir yan etkisiydi. Daha önce Kilise'nin hem Roma hem de Konstantinopolis'teki merkezleri tarafından savunulan Hristiyan ebedi kurtuluş öğretisinin evrensellik iddiasına karşın etnik kökenle mezhebin aynı kefeye konmasına karşı çıkılıyordu. Roma merkezilik ve Ortodoks kilisesi liderliğinin büyük ölçüde Yunanlaştırılması, ulusal kiliselere nefes alacak pek alan bırakmadı. Bunun yanı sıra siyasi etkileşimlerin, başarıya ulaşan yerel birlik kurma çabalarının ve Osmanlı döneminde insanların isteyerek veya istemeyerek din değiştirmesinin

de mezheplerin mevcut sınırlarının bulanıklaşmasında payı olmuştur. Balkanlar'da İslam hiçbir zaman sadece Osmanlı yönetici sınıfına özgü özel bir din olarak görülmemiştir.

Hristiyan misyonerlerin Tuna ve Balkanlar'da gösterdikleri çabaların ilk dönemlerinde din meselesinin politikleştirilmesi için gereken koşullar zaten mevcuttu. Konstantinopolis'teki ekümenik patrikhane ve papalık Roması arasındaki açık rekabetle birlikte prenslerin vaftiz edilmesi son derece siyasi bir eylem hâline geldi. Halka açık yapılan törenlerde, pagan hükümdarlardan sadece kişisel anlamda iman ettiklerini duyurmaları istenmiyor, aynı zamanda son derece kapsamlı bir siyasi sadakat taahhüdü de talep ediliyordu. Bunun karşılığında uluslarüstü Hristiyan devletler topluluğuna resmen kabul edilen prenslerin hanedanları ekstra prestij kazanıyordu. Böylece prensler, kendi haklarını talep eden ve söz sahibi olma fırsatı verilmesini isteyen güçlenme yolundaki aristokratik toplum karşısında monarşik devlet fikrini sağlamlaştırabildiler.

Balkan Yarımadası birkaç aşamada Hristiyanlaştı. Tuna'daki Roma lejyoner kamplarından Balkan hinterlandına doğru başlatılan ilk misyonerlik girişimlerinin başarısı Slav topraklarının fethedilmesi sırasında büyük ölçüde hükümsüz kılındı. Adriyatik kıyı şeridinin dışında kalıcı bir Kilise teşkilatının kurulması ancak Slav misyonuyla mümkün oldu. Aquileia, Salzburg, Freising, Passau ve Regensburg başpiskoposlukları ve piskoposlukları, Frank İmparatorluğu'nun güneydoğu hududunda misyonerlik yapacakları alanları çok önceden belirlemişlerdi. 863 yılında, Prens Rastislav'ın misyonerleri Büyük Moravya İmparatorluğu'nda çalışmaya davet etmesi, Yunan misyonerler için Orta Avrupa'nın yollarını geçici bir süre için açtı. Bizans imparatoru adına davete yanıt veren iki Slav üstat Kiril ve Methodios, ayin kitaplarının ilk Slavca çevirilerini ve Slav dilinin seslerine uyarlanmış yeni bir yazı sistemini de beraberlerinde getirdiler. Böylece 9. yüzyılın sonundan itibaren Bulgar topraklarındaki ikin-

ci misyonerlik dalgası sırasında, Glagolitik alfabe¹⁰ yerini, harflerinin yarısı Yunancadan ödünç alınmış Kiril alfabesine bıraktı. Kiril ve Methodios kardeşler, Latin Kilisesi'nin aksine, yerel dili kullanan Yunan-Bizans-Slav misyonunun temellerini attılar. Kiril-Methodiosçu geleneklerin etkisi uzun mesafeleri aşip Kiev Rusyası'ndaki Doğu Slavlarına kadar ulaştı. Yunan misyonerlerin 885 yılında Büyük Moravya İmparatorluğu'ndan çekilmeye mecbur bırakılmasının ardından, Latin Kilisesi ve Bizans Kilisesi'nin görev alanları birbirinden ayrıldı ve Papa'nın bölgedeki etki alanı Balkan Yarımadası'nın kuzey ve kuzeybatı kesimleriyle sınırlandı. Tuna'da, 10. yüzyılda Macarların bölgeyi fethetmesinin ardından, Árpád Hanedanı'ndan Hükümdar Aziz Stephen'in vaftiz edilmesi, Bavyera Dükü Heinrich'in kız kardeşi Gisela ile evlenmesi ve 1000 yılında Gran/Estergon Başpiskoposluğu'nun kurulması Bavyera piskoposluklarının misyonerlik çalışmalarına noktayı koydu. Árpádlar, Stephen'in annesinin klanı Gyulalar tarafından desteklenen ve misyonerleri Transilvanya'da çoktan sağlam bir yer edinen Yunan-Bizans Kilisesi'nin Macaristan'daki faaliyetlerine son verdiler. Macaristan'ın Yunan ve Latin kiliseleri arasındaki bu ilk ara konumu, Bizans minesi kaplı 11. yüzyıldan kalma alt taç bandı (*corona graeca*) ile onun üstüne oturtulmuş 12. veya 13. yüzyıldan kalma "corono latina"dan oluşan ve Aziz Stephen Tacı olarak da bilinen Macar imparatorluk tacında açıkça betimlenmiştir. Kıyı bölgesinde Latin etkisine zaten büyük ölçüde açık olan Sırbistan'da Bizans yönelimini benimseme kararı ancak 13. yüzyılın başında, Nemanyiç Hükümdarı İlk-Taç-Giyen Stefan'ın ruhani kardeşi Aziz Sava'nın Nikai'daki [İznik] Rum Patriği tarafından başpiskopos olarak kutsanması ve kendi Sırp Kilisesi teşkilatını kurmakla görevlendirilmesiyle verildi. Biri devletin diğeri Kilise'nin başına geçen bu iki kardeş büyük dünyevi ve dini güçlerin uyumlu işbirliğini (Yunanca *symphonia*) esas alan Bizans siyasi teolojisinin en temel fikrini çarpıcı bir şekilde temsil ediyordu. Bu fikir sanatsal ifadesini hükümdar ailesinin cömert bağışlarla desteklediği (Studenitsa, Mileşevo, Peç, Moraça, Sopoçani manastırla-

10 Bilinen en eski Slav alfabesi. (ç.n.)

rı gibi) manastırların fresklerinde ve edebi ifadesini de 13. ve 14. yüzyıllarda hüküm sürmüş Sırp krallarının ve Kilise liderlerinin yaşam öykülerinde buldu. Ne var ki, Batı Kilisesi'nden keskin hatlarla ayrılan kendine has bir kültürel bölge olarak "Ortodoks Balkanlar", pek çok etnik yapının ve mezhebin iç içe geçtiği yerleşim bölgelerindeki gündelik gerçekliği yansıtmayan kavramsal bir kurgudur. Doğu Kilisesi ile Batı Kilisesi arasındaki farklılıklar yadsınacak türden değildir. 1054'teki hizipleşmeden bu yana yaşanan bin yıllık ayrılık silinmez izler bırakmıştır. Bu farklılıklar kilise binalarının görünümünde ve sanatsal tasarımında, ayinlerin gerçekleştirilme biçimlerinde, Kitab-ı Mukaddes'in farklı vurgularla ele alınmasında, örgütsel yapıların çeşitliliğinde, ayrıca dünyevi olanın ruhani âlemden ayrılması meselesinde ve her bir Kilise'nin kendine belirlediği toplumsal misyonda açıkça görülebilir. Bununla birlikte, (Filioque¹¹, Azymen, Fegfeuer, Primat des Papstes gibi) teolojik tartışmaların çoğu okuma yazma bilmeyen köylü nüfusun gündelik yaşamına etkisi abartılmamalıdır. Bu iki Kilise'nin resmi olarak ayrılmasından sonra bile, kiliselerin üstatları arasındaki diyalog asla tam anlamıyla kopmamıştır. Papa'nın iki tarafı birleştirmeye yönelik, Kilise'nin resmi politikasında anlaşmazlıklara yol açan ve karşıt güçleri harekete geçiren çabalarına rağmen, Türk dönemine denk gelen Yunan teoloji tarihine göre, önde gelen din adamları ve eğitimli teologlar arasında her iki büyük Hristiyan Kilisesi'nin inanç kaynaklarından yararlananların sayısı hiç de az değildir. 1518'de Moskova'daki Metropolitan Sarayı'na tercüman olarak gelen Artalı Athos keşişi Michael Trivolis (Rusça adı Maksim Grek) Padua, Vercelli ve Bolonya'da eğitim görmüş ve Floransa'da geçici bir süre Dominiken din adamı Savonarola'nın büyüüne kapılmıştı. Yunan Kilisesi'nin önde gelen pek çok dindar hümanisti teoloji eğitimini Venedik ve Padua'nın entelektüel atmosferinde tamamlıyordu. Makamı 1577'den itibaren Venedik'te bulunan Philadelphia Metropoliti Monemvasia'dan Gabriel Seve-

11 Orta Çağ'da Batı Kilisesi tarafından Hristiyan inancının kutsal metnine eklenen, Doğu ile Batı kiliseleri arasındaki bölünmenin temel nedenlerinden biri olarak kabul edilen ve "ve oğuldan" anlamına gelen Latince ifade. (ç.n.)

ros, Calvinist eğilimleri olduğundan şüphelenilen tartışmalı Konstantinopolis Patriği (1620-1638) Kyrillos Lukaris'in amcası ve sonraki İskenderiye Patriği (1590-1601) Giritli Meletios Pegas, Aristotelesçi âlim ve geçici Arta ve Navpaktos Metropolitisi Theophilos Korydaleus (ölm. 1646) ve daha sonra Kythera Metropolitisi olan Giritli Maximos Margunios (ölm. 1602) burada eğitim görmüş pek çok isimden sadece birkaçıdır. 1577 yılında Papa XIII. Gregorio tarafından Roma'da kurulan Aziz Athanasios Yunan Koleji'nin ilk öğrencileri arasında Petros Arkudios (ölm. 1633), Leon Allatios (ölm. 1669), Johannes Matthaios Karyophylles (ölm. 1693 civarı) ve Meletios Syrigos (ölm. 1663) de vardı.

Doğu Kilisesi ile Batı Kilisesi arasında yapılacak dikotomik bir karşılaştırma önemli farklılaşmaları ve yerel özellikleri gözden kaçıracaaktır. Tarihsel bir perspektiften bakıldığında, Balkanlar için sabit bir referans noktası olarak "Ortodoksluk"tan bahsetmek yerinde bir yaklaşım değildir. Tek tek ülkelerin ve hükümdarlıkların kilise örgütlerine ilgili dönemin özel bağlamında bakmak daha yararlı olacaktır. Osmanlı döneminde İslam hukukunun yabancılara ilişkin uygulamaları Konstantinopolis/İstanbul'daki ekümenik patriğin lehine olmuştur. Ethnark olarak sultanın sarayında tüm Ortodoks Hristiyanlar adına konuşmak ve böylece sultanın Balkanlar'daki Hristiyan tebaasının iyi davranışlarının sorumluluğunu üstlenmek ona kalıyordu. Patriğin bu siyasi rolü, yerel kilise liderlerinin fiilen Yunanlaşmasına katkıda bulundu. İpek/Peç (1766) ve Ohri'deki (1767) bağımsız başpiskoposlukların nihai şekilde feshedilmesinden önce bile, Yunan teologlar boşalan piskoposluk makamlarına giderek daha fazla tercih edilir olmuştur. Bu durum yerli din adamlarında rahatsızlık yaratmış, yabancı başpapazlara karşı büyük bir öfke uyandırmış ve kaçınılmaz bir şekilde nüfusun Yunan olmayan çoğunluğunda ulusal bir kiliseye sahip olma arzusunu alevlendirmişti. İnsanlar bu isteğin gerçekleşmesi için Patriğe karşı çıkmayı, hatta sonunda ondan kopmayı bile göze aldılar. Yeni devletlerin kurulmasından sonra tüm Balkan ülkelerinde Kilise sınırları ekümenik patrik paahasına yeni siyasi şartlara uygun hâle getirildi.

III. ORTA ÇAĞ VE TÜRK DÖNEMİ

Orta ağ Balkan İmparatorlukları

Tarihle hesaplaşma, yani bugünün geçmiş temelinde meşru kılınması günümüz Balkan devletlerinin kültürel belleğinde büyük bir öneme sahiptir. “Yeniden doğuş” olarak adlandırılan dönemde bir kimlik oluşturmak ve kitleleri harekete geçirmek için popüler tarihten seçilen unutulmaz olaylar araç olarak kullanıldı. Sultanın rejimine karşı başlatılan özgürlük hareketlerinin sözcüleri, mevcut yönetimin koşullarına alışmış köylü toplumunun uyuşukluğunun üstesinden gelebilmek ve ulusal “uyanış” gibi zorlu bir görevi yerine getirebilmek için insanlara hr yaşadıkları görkemli geçmişlerini hatırlattılar. Ayrıca Orta ağ imparatorluklarının anısı da yakında gerçekleşecek sınır düzenlemeleri sırasında bu ülkelerin toprak iddialarını gerekçelendirmeye ve tarihsel açıdan meşrulaştırmaya yaradı. Yunanlar “Büyük Fikir” (Megali İdea) ile Bizans İmparatorluğu’nun yeniden dirileceğini ve Doğu Akdeniz’de Yunan üstünlüğünün sağlanacağını savundular. Romenler arasında da dako-romanizm ve milattan önce birinci yüzyılda hüküm sürmüş Daya kralı Burabitsa’nın (M 70-44) büyük imparatorluğu’na atıfta bulunmak benzer bir işleve sahipti. Türklere karşı verilen mücadelenin kahramanları Yaşlı Mircea ve Büyük Stefan ile birlikte Burebitsa ulusal Rumen tarihi ve okullarda okutulan tarih dersleri için sembolik birer figür hâline geldiler. Proto-Bulgar hanların başarı hikyeleri, özellikle de 10. yüzyılın başında hâkimiyet alanını Konstantinopolis surlarına kadar genişleten Han Simeon ve II. Ivan Asen (1218-1241) yönetiminde Balkanlar’ın i kesiminde üstünlük kurmuş II. Bul-

gar İmparatorluğu da Bulgarların haklı ulusal gurur kaynağı olmuştur. Sırlara gelirsek, IV. Stefan Uroş Dušan (1331’de kral olmuş, 1346-1355 arasında çarlık yapmış) yönetimindeki Büyük Nemanyić Devleti ulusal hedeflerin bölgesel olarak uygulanması için bir çerçeve sağladı. Hırvatların tarihsel hafızasında Erken Orta Çağ krallığıyla Tomislav (ölm. 928), Arnavutlar için, Skenderbeg adıyla bilinen ve Türklere karşı gösterdiği başarılarla tanınan savaşçı Georg Kastriot (ölm. 1468), Bosna’da 1377’deki taç giyme töreninden sonra Sırp ve Hırvat kavimlere ait bölgelerde egemenliğini ilan eden I. Ban Tvrtko Kotromanić (ölm. 1391) de benzer roller oynamışlardır. 1920’de imzalanan Trianon Barış Antlaşması’yla topraklarının büyük bir bölümünü kaybetmeyi kabul etmek zorunda kalan Macarlar için imparatorluğun Aziz Stefan zamanındaki sınırları halkın hafızasında kendine sağlam bir yer buldu. Bu toprakların geri kazanılması Birinci Dünya Savaşı sonrasında yetişen genç neslin zihnine milli bir sorumluluk olarak işlendi.

Güncel meseleler söz konusu olduğunda Erken ve Yüksek Orta Çağ’da Balkanlar’ın iç kesimlerinde hüküm sürmüş devletlerin de sürekli hesaba katılması, Güneydoğu Avrupa’nın modern ulus devletlerinde tarihsel mit yaratım sürecinin içkin bir parçasıdır. Geçmişe böyle seçici yaklaşmak tüm ulusal tarih anlayışlarının doğasında vardır. Mitler ve tarih arasındaki akıcı geçişler devletlerin eğitim alanındaki birincil hedeflerine hizmet eder. Balkan ülkelerindeki popüler tarih anlayışı, Balkan Yarımadası’ndaki demografik değişimlerdeki ciddi kırılmaları ve geçişleri çoğunlukla görmezden gelme ve birkaç yüzyıl süren kesintisiz bir tarihsel süreklilik bekleme eğilimindedir. Bununla birlikte, karşılaştırmalı etnogeneze ve milliyetçilik araştırmalarının ortaya koyduğu kavraması zor bilgilere göre, halkların da bir tarihi vardır ve modern uluslar körü körüne uzak bir geçmişle bağlantılandırılacak statik yapılar değil, daha ziyade sürmekte olan bir yeniden yapılanma sürecinin geçici son ürünleridir.

Modern ulusal tarih yazımının ülkenin kendisi hakkında ortaya koyduğu anlaşılabilir ama tek taraflı görüşler, mevcut

güç politikalarının oluşturduğu çerçeveyi göz ardı etme ve Balkan halklarının belirleyici dış etkenlere süregelen bağımlılığını azımsama eğilimindedir. Erken Orta Çağ'da Balkan halklarının kendi devletleri kanunun olmadığı bir bölgede ortaya çıkmadılar. Bunlar eskiden Roma İmparatorluğu'na ait topraklara kurulmuş hükümdarlıklardı ve bölge üzerinde egemenlik iddiasında bulunan Bizans imparatorları karşısında kendi varlıklarını kabul ettirmeleri ve korumaları gerekiyordu. Bu nedenle, bunların ortaya çıkışı genellikle bölgesel egemenlik amacı taşıyan askeri çatışmalarla yakından bağlantılıdır ve şiddet içeren işgallerin veya karşılıklı anlaşmaların sonucudur.

Doğu Alpleri'ndeki Slavlar, daha erken dönemlerde Bav- yera-Frankonya güneydoğu ucundaki konaklama alanlarına kadar ulaşmışlardı. 7.-8. yüzyılda Karintiya, Yukarı Steier- mark ve Aşağı Steiermark'ın bir kısmına hükmeden ve Slo- venler tarafından kendi devletlerinin Erken Orta Çağ'daki başlangıcı olarak kabul edilen Karintiya Düklüğü kısa sür- müş, bağımsızlığını çabucak kaybetmişti. Yaklaşık 745 yılın- da Bav- yera düklerinin vergi ödeyen bir ileri karakolu hâline gelip sonunda Frank İmparatorluğu'na dâhil oldu. Slovenler 1918'e kadar önce Kutsal Roma İmparatorluğu'nun sonra da Habsburg İmparatorluğu'nun tebaası olarak yaşadılar. Bizans İmparatoru VII. Konstantin Porphyrogennetos'un (913-959) 10. yüzyılın ortalarında yazdıklarına göre, İmparator Herak- lios (610-641) göç eden Hırvat ve Sırlara kalacak yer tah- sis etmiştir. Hırvat lider Prens Tomislav'ın 925 yılı civarında Kuzeybatı Balkanlar'da elde ettiği kraliyet gücü de nispeten kısa sürdü. Venedik'in Dalmaçya kıyılarındaki liman kentle- rine başarıyla yayılması ve Macarların Pannonia bölgesinde- ki toprakları ele geçirmesi nedeniyle Hırvatların daha fazla gelişme şansı olmadı. 1102 yılında, Hırvat soyluları ile Macar kralı Koloman arasında imzalanan anlaşma (Pacta conven- ta), Macarlarla Hırvatlar arasında 1918'e kadar sürecektir olan kişisel birliği (*Personalunion*) mühürledi. Sırların 11. yüz- yılda Prens Stefan Voyislav önderliğinde Zeta (Karadağ) ve Latin Batı'ya doğru uzanan Duklya (Lat. Dioklea) kıyı şeri-

dini kapsayan bağımsız bir hükümdarlık kurma planı birinci aşamanın ötesine geçemedi.

I. Bulgar İmparatorluğu'nun (681-1018) kuruluşu, 679-80 yıllarında Aşağı Tuna'yı zorla ele geçirerek Varna'nın kuzeydoğusundaki Slav topraklarına yerleşen Türk kökenli Proto-Bulgarlar tarafından gerçekleştirilen vahşi bir gaspın sonucuydu. Hâkimiyet alanlarını zaman zaman Adriyatik'e ve Konstantinopolis'in dış mahallelerine kadar genişleten Bulgar hanlarının tehditkâr büyümesine ancak başarılı bir Bizans Reconquistası ile son verilebildi. Bizans İmparatoru II. Basileios (963-1025), birçok masraflı seferin ardından 1018 yılında istenmeyen istilacıları nihayet geri püskürterek adının başına onurlu "Bulgar Katili" (Yunanca Bulgaroktonos) ünvanını ekledi.

Konstantinopolis ve Roma arasında güç ve kilise politikaları konusunda devam eden rekabet bir yüzyıl sonra hem Sırlara hem de Bulgarlara bir kez daha Bizans hâkimiyetinden kaçma şansı verdi. Her iki durumda da elini çabuk tutan Papa tarafından gönderilen kraliyet tacı diplomatik entrikalarda önemli bir rol oynadı. İkinci Bulgar İmparatorluğu'nun doğuşu (1185-1393/96), Eflak ve Kuman yardımcı birliklerinin aktif katılımıyla Petr ve Asen kardeşler tarafından idare edilen başarılı bir ayaklanmayla müjdelendi. Kraliyet ünvanı taşıyan Asenler, Balkanlar'ın iç kesimlerindeki hâkimiyetlerinin doruk noktası olan II. İvan Asen yönetiminde Bizans imparatorlarının halefi olmanın kendilerinin hakkı olduğunu öne sürdüler. 9 Mart 1230'da gerçekleşen Klokotnitsa Savaşı'nda Epiroslu rakipleri Theodoros Angelos'un kibirli planlarını yerle bir ettiler. Bir yüzyıl sonra, Sırp çarı Stefan Dušan da aynı şeyi yaptı. 4. Haçlı Seferi ve Konstantinopolis'in 1204 yılında Latinlerce fethedilmesi Nemanjić Hanedanı'nın yükselişini destekledi. Konstantinopolis'in fethi, Sırlar için sonraki yarım yüzyıl boyunca Bizans imparatorlarının müdahalesini bir tehdit olmaktan çıkardı. 1241 yılında Tuna'ya kadar ilerleyen Moğollar, Macar ve Bulgar rakiplerini bir süreliğine bertaraf ettiler. 28 Temmuz 1330'da zaferle sonuçlanan Velbujd (Köstendil) Muharebe-

s'nden sonra Bulgarlar, Sırp'ların üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldılar. Stefan Duşan 1331'de babasını tahttan zorla indirdikten sonra düzenlediği bir dizi seferle Makedonya ve Trakya'yı fethederek Balkanlar'ın güneybatısındaki büyük bir alanı kontrolü altına aldı.

Osmanlı fetihleri başlamadan hemen önce Balkan Yarımadası birbirine rakip küçük ölçekli prensliklerin özel çıkarlarına göre yönetiliyordu. Paleologos Hanedanı'ndan gelen Bizans imparatorları bölge üzerindeki göstermelik hâkimiyetlerini korumaya devam etseler de, iradelerini kabul ettirebilmeleri için gereken baskı araçlarından yoksunlardı. Sonunda imparatorluk konutunun korunması için bile Batı'nın askeri yardımına muhtaç kaldılar. Hristiyan Balkan halklarının 14. yüzyıldaki küçük devletleri ufukta beliren İslam tehdidine karşı topluluk olarak dayanışma hâlinde başarıyla karşı koyacak ve çok geç olmadan etkili bir savunma cephesi oluşturacak iç uyumdan mahrumdu. Umulan askeri desteği son dakikada bile olsa getirmesi beklenen Batılı şövalyelerin katılımıyla gerçekleştirilen Haçlı seferleri de başarısızlıkla sonuçlandı: Macar ve Fransız birlikleri 25 Eylül 1396'da Tuna Nehri üzerindeki Nikopolis'te (Niğbolu), Macaristan ve Polonya Kralı, Jagiellon Hanedanı'ndan III. Vladislav ve Kardinal Julian Cesarini ise 10 Kasım 1444'te Varna'da başarısızlığa uğradı.

Balkan Yarımadası, Anadolu'dan gelen işgalci Osmanlı'nın eline geçerken büyük bir direniş bile yaşanmadı. 1389'da 15 Haziran Aziz Vitus Günü'nde (Sırpça "Vidovdan") Karata-vuk Tarlası'ndaki (Kosova) efsanevi savaş, bu sert üstünlük mücadelesinin en olağanüstü olaylarından biriydi. Bu mücadelenin son aşamasında İslam ve Hristiyanlık arasındaki bir cepheden söz etmek artık mümkün değildi. Pek çok Hristiyan prens taraf değiştirmiş, yardımcı birlikleriyle Osmanlı ordusunun yanında savaşmıştı. Türk kuşatmacıların ataklarına birkaç hafta boyunca karşı koyan gururlu imparatorluk metropülü Konstantinopolis'in geri kalan son muhafızları da 29 Mayıs 1453'te faydasız direnişlerine son vermek zorunda kaldılar. Ortodoks ekümenliğinin tarihi sembolü olan Aya-

sofya camiye dönüştürüldü. Bizans imparatorlarının taç giydiği kilise, Müslüman galiplerin temel ibadethanelerinden biri oldu. UNESCO Dünya Mirasları Listesi'ne giren koruma altındaki Ayasofya 1934 yılından bu yana müze olarak tüm ziyaretçilere açıktır.

Pax Ottomantica-Müslüman Balkanlar

Yabancı hâkimiyeti her zaman kötü bir üne sahip olmuştur. Balkanlar'da Osmanlı fetihlerinden doğrudan etkilenenlerin en çok aklında kalan şey Türklerin gaddarlıkları ve sebep oldukları yıkımın korkunç görüntüleri idi. Bunları yaşayan nesil, korkunç savaş deneyimlerini, Türk vahşeti hakkındaki çağdaş risalelere ve resimli kitapçıklara taşıdı. Sürekli olumsuz resmedilen Türk stereotipi, kaybedilen özgürlüğün yasını tutan ve Türk boyunduruğundan kurtulmayı arzulayan sonraki kuşakların kolektif hafızasına iyice kazındı. Osmanlı'nın askeri seferlerinde sadece Asyalı göçebe yağmacıların geride bıraktığı kan izlerini gördüler, yeni efendilerini ise öncelikle barbar zorbalar olarak tanıdılar. Bütün Balkan toplumları kendilerini talihsiz bir geçmişten ve onun yıkık dökük mirasından uzaklaştırmak için bu olumsuz Türk imgesiden faydalandı; bu imge Osmanlı sonrası kavuştukları bağımsızlık sırasında yaşadıkları başarısızlıklar için de güzel bir mazeret olarak iş gördü. Türk döneminin olumlu yönleri, Hristiyan Balkan halklarının tarihinde ekseriyetle göz ardı edildi. Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'ın iç kesimlerine hâkim olan hatırlama kültüründe (Erinnerungskultur) hemen hemen hiçbir zaman baskın ve bölgenin düzenini koruyan bir güç olarak algılanmamıştır. Müslüman efendilerin göreceli dini hoşgörüsü pek hatırlanmaz, 500 yıl sürmüş Türk egemenliği de yaşamın her alanını şekillendirmiş, farklı etnik grupların, dillerin ve dinlerin bir arada varolmasını mümkün kılmış ve yerel düzeydeki komşuluk ilişkilerinde ortak yaşamdan kaynaklanan benzerlikleri teşvik etmiş bir kültürel dönem olarak anılmaz.

Mutlakîyetçi ve katı militarist bir yönetim biçiminin, tabi halka bahşedilen kapsamlı dini ve idari özerklikle birleşimi Osmanlı siyasi sisteminin kendine has özelliklerinden biriydi. Az sayıda insandan oluşan yönetici sınıfın sahip olduğu siyasi, toplumsal, legal ve ekonomik ayrıcalıklar yalnızca İslam inancına dayanıyordu. Bu sayede, din değiştirip Müslüman olmuş eski Hristiyanlar imparatorluğun en yüksek mevkilerine kadar çıkabiliyordu. 17. yüzyılda devlet yönetiminde söz sahibi olan nüfuzlu veziriazamlardan oluşan Köprülü ailesi Arnavut kökenliydi, Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa ise Sırp (Sokoloviç). Osmanlı Devleti'nin ana dayanağı, Bizans'ın şartlı toprak bölüşdürme uygulamasını (Pronoia Sistemi) örnek alan bir tımar sistemiydi. Tımarın çoğunlukla itaatkâr Hristiyan köylülerden oluşan sakinleriyle birlikte devri, Müslüman efendiye (sipahi) iyi bir geçim kaynağı, devlete de güçlü bir tımarlı sipahi ordusu sağlıyordu. Hristiyan Balkan nüfus da böylece serflikten kurtulmuştu. "Raya" (başka bir ifadeyle, sürü) sıfatını taşıyan köylüler toprak sahiplerinin insafına kalmamışlardı, çünkü padişahın himayesindeydiler. Toprağı işlemek karşılığında cizye vergisi ödeyerek Osmanlı Devleti'ne karşı yükümlülüklerini yerine getirmiş oluyorlardı. Kamusal yaşamda tüm gayrimüslimler ayrımcı şartları gözetmek zorundaydı. Bununla birlikte, yabancılara ilişkin İslam hukuku, gayrimüslimlerin kendi dini örgütleri içinde kendi işlerini çoğunlukla bağımsız düzenlemesine izin veriyordu (daha sonra Millet Sistemi olarak adlandırılacak yapının ilk biçimleri). Böylece 1453'ten sonra ekümenik patrik, Ortodoksların sözcüsü (etnark, Osmanlı'da "millet başı") olarak sultanın sarayında kendine bir yer buldu ve Bizans İmparatorluğu'nun son döneminde Slavca konuşan inanmışların özerk kiliselerine kaptırdığı Ortodoks Balkanlar'ın liderliği rolünü geri kazandı. Sırplar 1557'de Peç/İpek Patriği yönetiminde bağımsız bir kilise teşkilatına kavuşmalarını hemşehrileri Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın müdahalesine borçluydular. Rum Kilisesi liderliği nihai feshi 1766 yılına kadar gerçekleşmedi.

Osmanlı egemenliği sırasında zorla Müslümanlaştırma sadece istisnai durumlarda gerçekleşmiştir. Devşirme sisteminin, yani padişahın seçkin birlikleri olan Yeniçeri ordusu için Hristiyan köylerinde periyodik olarak tekrarlanan zorla askere almanın demografik etkileri, Balkan halklarının milli tarih yazımında fazlasıyla abartılmaktadır. Öte yandan, özellikle 17. ve 18. yüzyıllar boyunca Balkan Yarımadası'nın bazı bölgelerinde, insanların çeşitli nedenlerle gönüllü olarak İslam dinine geçtiği de göz ardı edilmemelidir. Özellikle Arnavut yerleşim bölgesinin ovalık alanları ve kasabaları, Bosna toprakları ve bugünkü Bulgaristan'ın güneyi ile Yunanistan'ın kuzeyinde durum budur. Buradaki Müslüman nüfus bazen toplam nüfusun %80'ini aşmıştır. Günümüzde Müslüman Boşnaklar, Rodop Dağları'ndaki Pomaklar (Bulgar Müslümanları) ve Makedonya'daki Torbeşler bu dönemde din değıştiren Güneydoğu Avrupalı insanların torunlarıdır.

Osmanlı döneminin Güneydoğu Avrupa'daki ortak mirası gerçekçi bir aristokrasinin yokluğu, tarımın özgür köylüler tarafından yapıldığı bir zirai yapı ve az gelişmiş bir burjuva sınıfıdır. Geçmişin terekesi yapısal bir geri kalmışlık ve otoriteye duyulan derin güvensizliktir. Hristiyan Balkan halkları 20. yüzyıla kadar ekseriyetle ziraatle uğraşmaya devam etmiş, çok uzun bir süre boyunca Orta ve Batı Avrupa'da yaşanan hızlı ekonomik gelişmelerden bihaber kalmışlardır. Milli hükümetler, Türk boyunduruğundan kurtulduktan sonra, ellerindeki son derece yetersiz yatırım kaynaklarıyla, özellikle kırsal alanlarda neredeyse hiç gelişmemiş olan altyapının gündelik yetersizlikleriyle mücadele etmek zorunda kaldılar. Bu yüzden Batı'dan alınan parlamenter hükümet biçimlerine ve demokratik uygulamalara geçişi zorlaştıran ve bugün bile modern bir sivil toplumun oluşturulmasını önemli ölçüde engelleyen ataerkil gelenekler ve kayırmacı davranış biçimleri varlığını korumaya devam ediyor.

Avrupa ve “Doğu Meselesi”

Avrupa’da modern devletlerin gelişimi, egemen hanedanlar arasında süregelen bir hegemonya mücadelesi tarafından şekillenir. Hükümdarların kişisel husumetleri ve aile içi meseleleri devletlerarası ilişkilerde hiç de küçük bir rol oynamamıştır. Habsburg ve Bourbon hanedanları arasındaki uzlaşmazlık üç yüzyıldan uzun bir süre boyunca Avrupa’da endişe uyandırırken Vasa Hanedanı’nın Katolik ve Protestan çizgileri arasındaki gerilim Yeni Çağ’ın başında İsveç ve Polonya’nın tarihini ciddi şekilde etkilemiştir. Büyük kraliyet aileleri birçok evlilikle birbirine akraba olmuştu ve bölgelerini daha da güçlendirmek için ailevi ilişkilerden ve sözleşmeye dayalı anlaşmalardan kaynaklanan miras haklarından faydalanıyorlardı. Pek çok etnik grubu bünyesinde barındıran imparatorluklar, başarılı yerel güç politikaları ve son derece tesadüfi bir şekilde gerçekleşen hanedan birleşmelerinden doğmuştur. Bunlar, fetihler, ilhaklar, miras anlaşmaları, bağlılık yeminleri, himaye anlaşmaları gibi çeşitli yollardan elde edilen yeni toprakların bu amaçla birleştirilmesi ve egemenlik ünvanlarının başarılı bir şekilde toplanmasıyla ortaya çıkan “bileşim devletler”di. Orta Çağ’ın sonlarından itibaren, Doğu-Orta Avrupa ve Güneydoğu Avrupa halkları, güçlerini daha da artırmak ve sınırlarını genişletmek niyetinde olan hükümdarların geniş topraklara yayılmış görkemli devletlerinin girdabına böyle çekildiler. Küçük halkların yerleşim alanları, yönetimler arasındaki çatışma durumlarında çıkarları dengelemek için kullanılan bir mülk hâline geldi. Doğu Avrupa’da egemenlik Vasalar, Hohenzollernler, Litvanyalı Jagiellonlar, Angevinler ve Romanovlar gibi birkaç hanedan arasında paylaşıldı. Habsburglar Kutsal Roma İmparatorluğu, Burgonya, Hollanda, İspanya ve denizaşırı topraklarda, Napoli ve Sicilya, Bohemya (1526-1918), Macaristan (1526-1918) ve Galiçya’da (1772-1918) hüküm sürerken Jagiellonlar Litvanya ve Polonya’yı (1386-1572), Bohemya’yı (1471-1526) ve Macaristan’ı (1440-1444, 1490-1526) yönettiler. İki hanedan 1515 tarihinde imzalanan veraset antlaşmasıyla

birbirine bağlanmıştır. Sadece birkaç yıl sonra, Bohemya ve Macaristan Kralı II. Louis (1516-1526) arkasında bir varis bırakmadan Mohaç Muharebesi'nde (1526) ölünce, Habsburglar Macaristan tahtında hak iddia ettiler ama Transilvanya prenslerinin ve Osmanlı padişahının itirazı nedeniyle istediklerini hemen alamadılar. Buda'nın (Budin) 1541'de Türk birlikleri tarafından işgal edilmesinden sonra Macaristan üç bölgeye bölündü. Habsburglar, bir buçuk yüzyıl boyunca kuzeybatıdaki ince bir toprak şeridiyle yetinmek zorunda kaldı, bu süre boyunca Kraliyet Macaristanı'nın geçici başkenti Pressburg (Bratislava) oldu.

Güneydoğu Avrupa'nın Türk fatihleri kaçınılmaz bir şekilde Avrupa'daki monarşi döneminin mevcut bölgesel düzenine uyum sağladılar. Osmanlı'nın Viyana'nın kapılarına dayandığı 1529 yılında uğradığı başarısızlıktan sonra Balkan Yarımadası'nda askeri bir çıkmaza girildi. Tuna'nın karşı yakasında kuzeye doğru daha fazla ilerlemek mümkün değildi. Tuna'daki Eflak ve Boğdan prensliklerinin hospodarları (prensleri), sultanın etki alanına girmemek için şiddetli bir direniş gösterdiler. Türk birliklerinin ilerleyişi 1386-1418 yılları arasında Eflak prensi (Hospodar) olan Yaşlı Mircea (Rumence Ştefan cel Bâstrîn,) ile 1395 yılında Olt Vadisi yakınlarında yapılan Rovine Muharebesi, 1457-1504 yılları arasında Boğdan prensi (Hospodar) olan "Büyük" lakaplı III. Stefan (Rumence Ştefan cel Mare) ile 1475'te yapılan Raco-va (Vaslui) Muharebesi ve 1593-1601 yılları arasında Eflak prensi olan Cesur Micheal'in (Rumence Mihai Viteazul) yönettiği Uzun Türk Savaşı (1593-1606) gibi anılmaya değer savaşlarla başarılı bir şekilde geri püskürtüldü. Sultan, hospodarları vergiye bağlamakla ve onlara siyasi bağımsızlık ve dış ilişkilerinde kayda değer bir hareket özgürlüğü tanıyan bir vasal-süzeren ilişkisi kurmakla yetindi. Kuzeybatıdaki Hırvatistan-Slovanya bölgesinde de Habsburg "askeri sınırının" (Lat. *confinium militare*) hızla genişlemesi, Türklere karşı Hristiyan-Batı cephesini istikrara kavuşturdu. İmparator V. Karl'ın kardeşi Kral Ferdinand ile Avusturya'nın iç kesim-lerindeki soylular arasındaki işbirliği, şahsi acil durum ön-

lemlerinin Türk akınlarını savuşturmaya yönelik sağlam bir savunma sistemine dönüşmesiyle sonuçlandı. Toprakları geniş arazilerin ıssız kalmasına yol açan yıkıcı yağmalara karşı sürekli koruma gereği, soyluların çıkarlarının arka planda kalması ve bölgeyi yönetenlere ülke topraklarının genişlemesi bakımından çeşitli sonuçlar doğuran bir koordinasyon görevi verilmesi anlamına geliyordu. Sınır savunmasının temel unsuru, Osmanlı'nın hâkimiyet alanına doğrudan sınırı olan, kendi idari yapısına sahip kapalı bir yerleşim bölgesinde konumlandırılmak üzere askere alınan silahlı köylülerdi. Bu "özgür köylüler ve askerler" in (K. Kaser) bir kısmı Balkanlar'dan gelen Ortodoks mülteciler arasından devşirildi. Askerlik hizmeti karşılığında ekip biçerek kraliyet toprağından faydalanmalarına izin verildi. Ayrıca çeşitli vergi ayrıcalıkları ve özerklik hakkı tanındı. Askeri sınır, 1553'ten itibaren Graz'daki İç Avusturya Savaş Meclisi'ne (Hofkriegsrat) bağlı tek bir askeri komutaya tabi tutuldu. Avusturya Arşidükü Karl 1566'da imparatorun yardımcısı olarak sınırlarda sürdürülen tüm savaşların komutasını devraldı ve 1577'de Hırvatistan-Slavonya sınırının "generaloberst"i¹² oldu. Askeri sınır büyümenin zirvesine ulaştığında, dört bağımsız bölge hâlinde Adriyatik'ten Transilvanya'ya kadar uzanıyordu. 1849'da bir süre için imparatorluğa bağlı idari birimlerden biri hâline geldi. 1881'de nihai şekilde dağılana kadar Habsburglar ile Osmanlı'nın egemenlik alanları arasında bir ön savunma alanı, bir tampon bölge olarak iş gördü.

Yeni Çağ'da Türkler, Avrupa'daki güç sistemine kayda değer bir patlama gücüne sahip yeni bir huzursuzluk unsuru getirmişlerdi. Fransız kraliyet sarayı ile kurduğu diplomatik temaslar sayesinde Osmanlı sultanı, 16. yüzyılın ilk yarısında Batı'daki hegemonya mücadeleleri üzerinde doğrudan söz sahibi oldu. Habsburg Hanedanı'nın çıkarları, Bourbonlar'la Avrupa çapındaki çatışmalar nedeniyle aynı anda birçok cep-hede tehdit altındaydı. Balkan Yarımadası'nın imparatorluk konutuna olan yakınlığı, buradaki olaylara özel bir önem ka-

12 Almanya, Prusya, Avusturya gibi ülkelerde, orgeneral ile mareşal arasındaki askeri rütbe. (ç.n.)

zandırıyordu. Habsburg Hanedanı'nın miras yoluyla edindiği topraklara doğru ilerleyen Türk birliklerinin gittikçe daha büyük bir tehlikeye dönüşmesi, Viyana'daki imparatoru kendini savunmak için daha sıkı önlemler almaya zorladı. Türkler karşısında acilen ihtiyaç duyulan destek pahalıya patladı; Kutsal Roma İmparatorluğu Meclisi imparatorluğa bağlı soylulara politik tekliflerde bulunmak ve mezhep meselesinde bazı tavizler vermek zorunda kaldı. İmparator, Türklerin 1683'teki Viyana kuşatmasına karşı başarılı bir savunma yaparak her zaman var olan Türk tehdidini sonunda kalıcı olarak bertaraf etmeyi başardı. Hristiyan Batı'nın müşterek çabası Osmanlı askeri gücünün gerilemesini başlattı. Lorraine Dükü Karl (ölm. 1690) ve Polonya kralı III. Johann (Jan) Sobieski'nin (1674-1696) komuta ettiği imparatorluk ordusu 12 Eylül 1683'te gerçekleşen Kahlenberg Muharebesi'nde Sadrazam Kara Mustafa Paşa önderliğindeki Osmanlı ordusunu yenerek geri çekilmeye mecbur bıraktı. Çağın en yetenekli komutanları Savoy Prensi Eugen (1663-1737), Lorraine dükü Karl, Baden uç beyi "Türk Louis" lakaplı I. Ludwig Wilhelm (1655-1707) ve Bavyera elektörü Max Emanuel (1662-1726) tarafından yönetilen imparatorluk birliklerinin başarılı karşı saldırıları, sonraki on yıl içerisinde Macaristan'ın nihai şekilde yeniden fethedilmesini mümkün kıldı. "Kutsal İttifak"ın bir parçası olan Francesco Morosini idaresi altındaki Venedikliler, Osmanlı kontrolündeki Mora Yarımadası'nı (Peloponez) geçici olarak (1686-1715) ele geçirdiler. 1699'da imzalanan Karlofça Barış Antlaşması ile Habsburg Hanedanı'nın Tuna ve Balkanlar'daki üstünlüğü sonunda teyit edildi. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı İmparatorluğu Balkan Yarımadası'nda savunmaya çekilirken, İmparator I. Leopold kurtarılmış Macaristan'da entegre edilmesi zor bir soylular grubundan oluşan muhalefetle karşı karşıya kaldı. Karşı görüşün sözcüleri (Kont Miklós/Nikolaus ve Péter Zrínyi, Ferenc/Franz Wesselényi, Imre/Emmerich Thököly, Franz/Ferenc Rákóczi dâhil) imparatorun Türklere karşı sürdürülen mücadelede yeterince kararlılık göstermemesine, imparatorluğun Viyana'da bulunan merkezinin Macaristan'ın kendi hukuk sistemini tehditkâr bir şekilde yok saymasına, Habs-

burg karşı-reformunun din özgürlüğüne müdahalesine karşı çıkmak için çeşitli “komplolar” düzenleyerek ve silahlı ayaklanmalar gerçekleştirerek (“Baronlar Komplosu” 1665-1671, Kuruç Savaşları 1703-1711) imparatora başkaldırdılar.

Balkanlar’ın iç kesimlerindeki Hristiyan nüfusun büyük bölümü, Türk fatihler karşısındaki mağlubiyetlerini kabullenmiş ve sultanın yönetimini Tanrı’nın bir sınavı olarak görmeyi öğrenmişti. Yabancı efendilere isyan etme işi nesiller boyunca yalnız başına hareket eden savaşçılara bırakılmıştı. Bu savaşçılarla daha küçük ölçekli bir alana yuvalanmış olan eşkıyalar (Yunanca “klephten” kelimesi hem eşkıya hem de özgürlük savaşçısı anlamına gelir) arasındaki fark bulanıktı. 1683’teki İkinci Viyana Kuşatması’ndan sonra müttefik Hristiyan güçlerin başarıları, ister istemez Osmanlı birliklerini daha da geri püskürtme umudunu daha da körükledi. Türk boyunduruğundan tam kurtuluş artık çok yakındı. Osmanlı’nın askeri gücünün gözle görülür bir şekilde zayıflamış olması, Balkanlar’da direniş gösterme cesaretini uyandırdı. İmparatorluk merkezinin günden güne güç kaybetmesiyle birlikte, yerel yetkililerin yolsuzlukları ve görevlerini kötüye kullanmaları halkta öfke yaratarak aktif direnişe ve kolektif direniş için uygun araçların aranmasına yol açtı. Örneğin 1804’te Belgrad Paşalığı’ndaki Sırpların kısa sürede büyük bir yangına dönüşen isyanı, başta uzaklardaki İstanbul’da yaşayan sultanın yönetimini değil yetkilerini kötüye kullanan yerel yöneticileri hedef alıyordu. Hristiyan Balkan halklarının savunma mücadelesi 1821’deki Yunan Ayaklanması’yla yeni bir boyuta ulaştı. Lojistik planlamalar, isyanın yaşandığı çeşitli bölgelerde (Tuna prenslikleri, Mora Yarımadası) eşgüdümlü hareket edilmesini öngörüyor ve Hristiyan Avrupa kralliklerinin müdahale etmekteki istekliliğine kasten bel bağlıyordu. Balkanlar Doğu Meselesi denen soruna genel bir çözüm bulmak yönündeki cüretkâr fikrin yabancısı değildi.

Başta Konstantinopolis’in düşmesinden sonra Avrupa saraylarına sığınan çok sayıda Rum âlimler olmak üzere pek çok çıkar grubu, kaybedilen toprakların geri alınmasına için ısrarla acilen askeri yardım sağlanmasını talep ediyor-

du. Bazı subaylar ve danışmanlar, Osmanlı İmparatorluğu topraklarının gelecekte nasıl paylaşılacağı konusunda somut planlar ve ayrıntılı tasarılar sunmaya başlamışlardı bile. Bu konuda en büyük girişimlerde bulunan kişi Rus Çariçesi II. Katerina'ydı (1762-1796). 18 Eylül 1782'de yazdığı mektupta II. Joseph'e Doğu Meselesi'nin çözümüne ilişkin fikirlerini ve öngörülerini paylaştı. Bu fikirler arasında Rusya'nın Karadeniz'in kuzeyindeki toprakları kendi sınırlarına katması ve Balkanlar'da da Rusya ve Viyana'nın çıkarlarının kademeli olarak uzlaştırılması da vardı. Tuna vilayetleri olan Boğdan, Eflak ve Besarabya'nın kurtarılmasından sonra Hristiyan bir otorite yönetiminde bağımsız bir "Daçya" devleti kurulacak ve Konstantinopolis'teki Osmanlı İmparatorluğu sonunda yıkıldığında Çariçe II. Katerina'nın torunu Konstantin'in kral olarak başına geçeceği ikinci bir Rus egemenliği olarak bir Rum-Ortodoks imparatorluğu kurulacaktı. Çariçe, Habsburglara da tazminat olarak toprak teklif ediyordu. Viyana'daki imparatorluk sarayı o sırada böyle riskli bir girişimde bulunmaya hazır değildi. Napolyon sonrası bu dönemde, kendi Slav tebaasından duyduğu korku imparatoru aceleci kararlar almaktan alıkoyuyordu. 1809'dan sonra dışişleri bakanı ve 1821'den sonra da meclis, saray ve devlet şansölyesi olarak imparatorluk politikalarında söz sahibi olan Prens Clemens Lothar Wenzel von Metternich (ölm. 1859), Balkan Slavları arasında ulusal-devrimci hareketlerin aktif olarak desteklenmesine ısrarla karşı çıkmıştı. Londra Sarayı, Viyana'nın endişelerini paylaşıyordu. Uzun bir süre boyunca Levant Company'nin yerel görevlisi tarafından temsil edilen İngiliz Doğu politikası, ülkenin ekonomik çıkarlarını tehlikeye atmamaktan ve Rus rakibin Doğu Akdeniz'e ve Orta Doğu'ya tek başına ilerlemesini engellemekten yanaydı. İngilizler bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu'nun reform yapma becerisine bel bağladılar ve Bâb-ı Âli'den istenecek imtiyazlar ve aşama aşama kazanılacak yasal eşitlik sayesinde Hristiyan tebaanın durumunu iyileştirmeyi umdular. Tanzimat olarak adlandırılan ve 3 Kasım 1839'da Gülhané'de okunan fermanı ile başlayıp 1876'da Türk anayasasının yürürlüğe girmesiyle sona eren reform döneminde Osmanlı dışarıdan başlatılan

Batılılaşmanın gereklerini yerine getirmeye çalıştı. Daha kapsamlı düzenlemeler yapılmasında ısrar eden ve kendi çıkarlarını korumak için tek başına hareket etmekten vazgeçmek istemeyen Rus İmparatorluğu, 1930'lardaki Doğu Krizleri ve 1853-1856 yılları arasında gerçekleşen Kırım Savaşı sırasında diplomatik ve askeri araçlarla kendi sınırlarına geri çekilmek zorunda kaldı. Sivastopol Kalesi'ni almak için girdiği savaşta mağlup olduktan sonra, 1856 yılında imzalanan Paris Antlaşması'nda Rus Çarı, Pan-Avrupa güç dengesinin çıkarları karşısında kendi topraklarını genişletme hırsını dizginlemek zorunda kaldı. 1875-1878 yılları arasında yaşanan Büyük Doğu Krizi'nin Berlin Kongresi'nde (13 Haziran-13 Temmuz 1878) çözüme kavuşturulması sırasında Prens Bismarck "dürüst bir arabulucu" olarak Rus rakibi dışişleri bakanı Aleksandr M. Gorçakov'un (ölm. 1883) hoşnutsuzluğuna rağmen, büyük güçlerin temsilcilerine bir kez daha bu ilkeler üzerine yemin ettirdi. Antlaşma sadece birkaç yıl sürdü. Zaman, küçük halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkının lehine ve bölgeye hâkim olan çok etnikli imparatorlukların aleyhine işledi. İki Balkan Savaşı'nın (1912-1913) ve Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) sonuçları Güneydoğu Avrupa siyasi haritasının yeniden düzenlenmesi için gereken zemini hazırladı. Bu sonuçlar bir zamanlar Balkan Yarımadası'na egemen olan Türk efendilerin bölgeden tamamen çıkarılmasını da içeriyordu.

IV. ULUS DEVLETE DOĞRU

Kendi Kaderini Tayin Etme ve Avrupai Güvenlik Çıkarları

Osmanlı İmparatorluğu yavaş yavaş gerilerken modern Balkan devletleri de teker teker ortaya çıkmaya başladı. İmparatorluk merkezinin dışarıdan fark edilebilecek şekilde gücünü yitirmesi, Hristiyan Balkan halklarını otoritelerin keyfi davranışlarına ve yerel yöneticilerin ihlallerine karşı aktif bir direnişe geçmeye teşvik etti. Türklere karşı sürdürülen geleneksel halk mücadelesinin kahraman yalnız savaşçıların yerini özgürlük ülküsünü yayabilen ve daha kapsamlı siyasi amaçlar formüle edebilen direniş sözcüleri almaya başladı. Bu sözcülerin özgüvenleri ve vatan sevgileri ekseriyetle Osmanlı'nın etki alanı dışındaki diasporada uyanmıştı. Aydınlanma Çağı'na ait fikirlerin ve Fransız Devrimi'nden kaynaklanan liberal dürtülerin etkisi altındaki bu eğitimli elitler, toplumsal bir görev olarak kendilerini baskı altındaki yurttaşlarını "uyandırmaya" ve özgürleştirmeye adanmışlardı. Bununla birlikte uluslarını uyandıracak bu kişiler (Macarlardan Kont Stephan Széchenyi, Yunan Adamantios Korais, Güney Macaristan Sırplarından Dositey Obradoviç, Bulgar Athos Keşişi Otets Paisiy, Transilvanyalı Rumen Samuil Micu/Klein, Arnavutlardan Sami Frashëri [Şemseddin Sami] ve Vasa Paško) kendi kökenlerinin, tarihlerinin ve dillerinin farkına da ancak yurt dışında varabilmişlerdi. Johann Gottfried von Herder ve Alman Romantizminin ortaya koyduğu fikirleri benimseyen bu vatanseverlerin ileri görüşlü yaklaşımları, bir dil ve kültür topluluğunun tüm dağınık unsurlarını bir araya getirecek müstakbel devletlerin ana hatlarını şekillendirdi.

Bu nedenle, neredeyse tüm Balkan halklarında müşterek kökenin ve tarihin derinlemesine düşünülmesi ve dil reformu milli yeniden doğuş denilen döneme eşlik etti. Eğitimli elit tabakanın önde gelen isimleri ülkelerindeki dil sorununun çözülmesine yönelik standartlaştırma çabalarında önemli bir rol oynamıştır: Yunanlardan Adamantios Korais (1748-1833), Sırlardan Vuk Stefanoviç Karaciç (1787-1864), Hırvatlardan Lyudevit Gay (1809-1872), Slovenlerden Bartholomäus (Jernëj) Kopitar (1780-1844), Bulgarlardan Petr Beron (yaklaşık 1800-1871) ve Neofit Rilski (yaklaşık 1793-1881), Rumenlerden Samuil Clain/Micu/Klein (1745-1806) ve Gheorghe Şincai (1754-1816). Makedoncanın standart bir dil olarak imla ve gramer kuralları ancak Eylül 1944'te resmileşmiştir. Katoliklik, Ortadoksluk ve İslam'ın yazı ve kültür geleneklerinin birleştiği ve kuzeyde Gegce ve güneyde Toskça olmak üzere ülkenin iki büyük lehçe bölgesinde bölgelerüstü öneme sahip birçok ortak dilin birbiriyle yarıştığı Arnavut yerleşim bölgesinde, 1908'deki Manastır (Bitola) Kongresi'nde muhtemelen Latin alfabesi lehine karar verilmiş olsa da standard bir yazı dilinin kodlanması 1972'de Tiran'da düzenlenen İmla Kongresi'ne kadar ertelendi.

Yerleşim alanlarının parçalanması, sınırlardaki ve geçiş bölgelerindeki dilsel-etnik sınıflandırmalara ilişkin belirsizlikler, dil milliyetçiliği eğilimleri için elverişli bir ortam sağladı ve tüm Balkan halkları arasında güçlü bir Risorgimento milliyetçiliğini besledi. Bu durum komşuluk ilişkilerini epey zorlamakla birlikte siyasetin ve toplumun feci şekilde etnikleştirilmesini teşvik ederek Güneydoğu Avrupa ülkelerindeki entelektüel söylemi zehirledi ve sonunda talihsiz bir etnik mücadeleye yol açtı.

Balkan halkları Güneydoğu Avrupa siyasi haritasındaki 19. yüzyılda geçirdiği büyük değişikliği Avrupalı güçlerin aktif yardımına borçludur; Yunanlara, Sırlara, Rumenlere, Karadağlılara ve Bulgarlara bağımsız devletler kurabilme fırsatını veren bu güçlerdir. Ancak Balkan halkları, mevcut güç dengesi altında, Türklere karşı verilen başarılı mücadelenin ardından sıra ganimetlerin bölüşülmesine geldiğinde

Avrupa Pentarşisi'nin çıkarlarının önce geldiğini ve kendilerine pek de söz hakkı tanınmadığını kabul etmek zorunda kaldılar. Ayrıca Yunanlar, Bulgarlar, Rumenler ve daha sonra da Arnavutlar yabancıların idaresine mecburen razı oldular. Tüm sınır düzenlemeleri, ulusal arzuları çok az dikkate alan koruyucu güçlerin emirlerine tabiydi. Bu yüzden sınırlar çizilirken ulus ile devlet arasında nadiren uzlaşma sağlanabildi.

Metternich sistemine bağlılık yemini etmiş olan Avrupalı devlet adamları, başta Fransız Devrimi'nin yol açtığı kargaşaların tehdidi altında Balkan halklarının özgürlük arzusunu ancak hatırı sayılır bazı çekincelerle yerine getirmeyi düşünüyorlardı. 1804 yılında, efsanevi liderleri Karagyorgi [Kara Yorgi] (yaklaşık 1768-1817) yönetimindeki Sırp asileri ihtiyatlı bir şekilde desteklediler. Bükreş Antlaşması (16/28 Mayıs 1812) imzalanırken Rus Çarı I. Aleksandr (1801-1825) bir af sözüyle ve Türk hükümetinin Sırlara içişlerinde özerklik verilebileceğini dile getiren oldukça muğlak bir açıklamasıyla yetindi.

Yunanların 1821'den itibaren verdikleri özgürlük mücadelesi ise benzer bir kaderden ancak geniş çaplı bir filhelelizm hareketinin dünyanın tüm medeni devletlerinde bir kamuoyu oluşmasını sağlaması ve tereddütlü Avrupa kabinelerini insani temelde müdahalede bulunmaya ikna etmesi sayesinde kurtulmuştur. Eylül 1822'de Verona'da toplanan Prensler Kongresi'nde Yunan isyancılar İspanya'daki isyancılarla eşit muamele görmüştü. Mısır'daki Osmanlı Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki iyi silahlanmış Mısırlı işgal birliklerinin 1825/26 yıllarında Mora Yarımadası'nda gerçekleştirdiği katliamlardan sonra Rusya, İngiltere ve Fransa 1827 yılında imzaladıkları Londra Antlaşması'yla Osmanlı hükümdarlığı altında bağımsız bir Helen devleti kurulmasını talep etme kararı aldılar. Türk-Mısır filosunun 20 Ekim 1827'de Navarin açıklarında imha edilmesinden sonra, bu konuda Bâb-ı Âli'den onay alabilmek için askeri güce başvurmak zorunda kalan Rusya ile Türkler arasında 1828-1829 savaşları yaşandı. 7 Mayıs 1832'de İngiltere, Fransa, Rusya ve Bavyera, o sırada Bavyera

tahtında oturan Yunan dostu I. Ludwig'in oğlu Wittelsbachlı Otto'ya ırsen intikal edecek krallık ünvanını veren uluslararası anlaşmayı Londra'da imzaladılar. Başlangıçta Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Rumların üçte birinden daha azı yeni kurulan Helen devletinin vatandaşı hâline gelmişti. Bu yüzden sınırlarını genişletmek Yunan dış politikasının ilk hedefi oldu. Sözcüleri, başta tüm Doğu Akdeniz'i geri alarak yeniden dünyanın sayılı güçlerinden biri olmanın hayalini kuruyordu. Büyük Fikir (Yun. Megali İdea) olarak adlandırılan ideal, eskiden Bizans İmparatorluğu'na ait topraklarda yeni bir imparatorluğun inşasını öngörüyordu.

Habsburg egemenliği altındaki Güney Macaristan'da, Osmanlı yönetimindeki Bosna'da ve Tuna'nın güneyindeki Sırp Prensligi'nde ve 1852'den sonra Karadağ Prensligi'nde yaşayan Sırlar içinse Orta Çağ'da hüküm sürmüş Duşan İmparatorluğu'nun sınırları belirleyici ölçü hâline geldi. Dönemin Sırbistan İçişleri Bakanı Iliya Garaşanin tarafından 1844'te formüle edilen Sırların ulusal siyasi eylem planının program niteliği taşıyan taslağı (Sırpça Načertanije), Balkanlar'ın iç kesimlerindeki Sırp üstünlüğünün en parlak dönemlerine doğrudan atıfta bulunuyordu. Sırp Prensligi birleşme çabalarında inisiyatifi ele almıştı. Yetenekli bir taktisyen olan Miloş Obrenoviç (1815-1839 ve 1858-1860) 1830 yılında prens ünvanının Bâb-ı Âli tarafından tanınmasını sağladı ve ülkesinin içişlerinde sahip olduğu özerkliği pekiştirdi. Son Türk garnizonu da 1867'de Sırp topraklarını terk etti. Sırbistan'ın bağımsızlığı on bir yıl sonra, 1878'de yapılan Berlin Kongresi'nde onaylandı. Ayrıca 1862'de Romanya adı altında birleşmiş olan Tuna prenslikleri Boğdan ve Eflak ile Karadağ da bağımsız devletler olarak tanındılar. Karadağlı kavimlerin sultanın egemenliğine daha önceki tabi oluşu da zaten göstermelikti. 1852 yılında, Bâb-ı Âli'nin onayıyla ailesi birkaç nesildir piskoposluk makamında bulunan Cetinye Prensi ve Piskoposu I. Danilo Petroviç Nyegoş (1852-1860) önderliğinde seküler bir prenslik kuruldu. 1875-1878 yılları arasında yaşanan Büyük Doğu Krizi'nin çözülmesinden sonra Slavlar arasında gelecekte ortaya çıkabilecek irredantist girişimleri

önlemek amacıyla Avusturya-Macaristan'a Bosna-Hersek'i işgal etme ve Novi Pazar [Yeni Pazar] Sancağı'nda asker bulundurma hakkı verildi.

1878 yılında Sırplar gibi Rumenler de ulusal hedeflerine henüz ulaşamamışlardı. Dobruca ve Tuna Deltası'nın kazanılması, Güney Besarabya'nın Rusya'ya ve Tuna üzerindeki Silistre Kalesi'nin Bulgarlara kaybedilmesini telafi edemedi. İki Tuna prensliği olan Eflak ve Boğdan'ın 1862'deki birleşmesinde sadece Eski Krallık'taki Rumenler dâhil edildi; prenslikler birleşmeden önce Prens Alexandru Ioan Cuza 1859'da hem Eflak'ta hem de Boğdan'da prens seçilerek başa getirilmişti. Transilvanya ve Bukonivâda büyükçe bir Rumen azınlık yine dışarıda tutuldu. Macaristan Krallığı'nın Macarlaştırma politikasına karşılık olarak tüm Rumenleri Büyük Romanya Devleti'nde birleştirmeye yönelik irredantist çabalar daha sonra zemin kazandı.

Macarlar 1867 yılında Viyana'daki imparatorluk hükûmetiyle imparatorluk yasasını gözden geçirmek üzere çoktan bir anlaşmaya varmışlardı. Krizlerle dolu 1848 yılında Paris'teki devrimci olaylar ve Viyana'da Metternich'i istifaya zorlayan ayaklanma, halk temsilcisi ve özgürlük kahramanı Lajos/Ludwig Kossuth'u (1802-1894) radikal bir çözüm üretmeye ve imparatorluk hanedanına olan sadakatinden vazgeçmeye teşvik etti ama bu durum uzun sürmedi. Ayaklanma 1849 sonbaharında Rus askerlerinin de yardımıyla kanlı bir şekilde bastırıldı ve Macaristan, Alexander Bach'ın (İçişleri Bakanı 1849-1859) neo-absolutist rejimi altında birleşik Alman-Avusturya devletinin fethedilmiş eyaleti olarak idare edildi. Ancak İtalya'nın kendi birliğini sağlamak için yaptığı İkinci Bağımsızlık Savaşı (1859/60) ve Alman Savaşı'nda (1866) yaşanan yenilgilerden sonra yeni bir iç rejim olasılığı doğdu. 1867'deki düalist "uzlaşma" gerçek bir birleşmeden doğan ikili bir monarşinin temelini attı. Bu "Avusturya-Macaristan Monarşisi" (yani imparatorluk ve kraliyet monarşisi) "Macar Krallığı'nın toprakları"ndaki Macarlara geniş özgürlükler tanıyor, sadece savaş, dış politika ve maliye gibi pragmatik meseleleri müşterek bakanlıkların sorumluluğuna bırakı-

yordu. İmparatorluğun Leitha ötesindeki (Transleithanien) Macar bölgesinde, bu uzlaşma Macar devleti fikrine hizmet eden bir zafer gibi görüldü. Birleşmiş bir “natio hungarica”ya (Macar ulusu) ilişkin vatandaşlık konsepti, uyruklar için sınırlı özerklik düzenlemesi öngörüyordu (örneğin 1868 Macar-Hırvat uzlaşması) ve daha sonraları Macar olmayan nüfusta ciddi huzursuzluklara yol açacak idari Macarlaştırmaya karşı yeterince korunma sağlamıyordu.

Bulgarlar 1878’de Berlin Antlaşması imzalanırken umdukları eşit muameleyi göremediler. Rusya’nın Ayastefanos Antlaşması’nı (19 Şubat/3 Mart 1878) imzalamasının ardından Büyük Bulgar İmparatorluğu’nun kurulmasına ramak kalmıştı. Avrupalı güçlerin itirazları üzerine son derece teferruatlı olanlar yeniden gözden geçirilmek zorunda kaldı. Hayal kırıklığına uğrayan Bulgarlar Osmanlı Devleti’ne vergi ödemeye devam eden ve toprakları radikal bir şekilde kısıtlanmış otonom bir prensliğe razı olmak zorunda kaldılar. Balkan Dağları’nın güneyindeki Bulgar yerleşim bölgesi olan Doğu Rumeli, başta Osmanlı İmparatorluğu’na bağlı Hristiyan bir genel valinin yönetimindeki özerk bir vilayet olarak kaldı. 1885 yılında Rusya’nın ve Sırp komşusunun iradesine karşı çıkan bir ayaklanma Doğu Rumeli’yi Bulgar Prensliği’yle birleşmek zorunda bıraktı. Sırp birliklerinin işgal girişimi başarıyla geri püskürtüldü.

19. yüzyılın sonunda Güneydoğu Avrupa’da milliyetçiliğin galip geldiğinden artık şüphe duymak mümkün değildi. Doğu Avrupa’daki çok etnikli devletler Birinci Dünya Savaşı sırasında yıkılmadan ve “halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkı” galip güçler tarafından küçük halklardan oluşan “Yeni Avrupa”nın düzenleyici ilkesi olarak belirlenmeden önce bile, Hristiyan ulus devletler yıkılan Osmanlı İmparatorluğu’nun enkazı üzerindeki varlıklarını kabul ettirmişlerdi. Bu devletlere dikte edilen sınırlar, etnografik gerçeklerle hiçbir suretle örtüşmüyordu. Dolayısıyla siyasi liderlerin toprak kazanma arayışında olmaları son derece mantıklıydı. Komşularıyla ve himayelerinde oldukları güçlerle anlaşmazlığa düşmeleri kaçınılmazdı. Bu anlaşmazlık 20. yüzyılın ba-

şında Makedonya nedeniyle yaşanan kanlı bir etnik çatışmaya dönüştü ve 1912-1913 yıllarında yaşanan iki Balkan savaşı birbirine düşen Balkan devletleri için yıkıcı sonuçlar doğurdu. Ayrıca bu kardeş kavgası aslında çoktan mağlup olmuş Türkleri Avrupa kıtasından tamamen çekilmekten kurtardı.

Mücadelede geri kalan Arnavutlar ise kendi devletlerini büyük güçler ile komşuları arasındaki rekabete borçluydu. Arnavutlar 1878'den itibaren çıkardıkları ayaklanmalarla Osmanlı İmparatorluğu'nda reform yapılması ve yerleşim bölgelerindeki özerklik haklarının genişletilmesi için mücadele etmişlerdi. Asıl dönüm noktası ise Balkan savaşlarıyla gelmişti. 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması kalıtsal bir prenslik kurulmasını öngörüyordu. Bölgenin sınırlarının daha kesin bir şekilde belirlenmesi ise büyük güçlerin tam yetkili temsilcileri arasında daha sonra yapılacak müzakerelere bırakıldı. Bu sırada Arnavutlar komşuları Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan lehine önemli tavizler vermeyi kabul etmek zorunda kaldılar. 1913 yılının sonunda Alman Prens Wilhelm zu Wied (1876-1945) Arnavutluk tahtına oturdu ama sadece birkaç ay sonra Eylül 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Prens resmi olarak tahttan çekilmeden ülkeyi terk etti.

Modernleşme Çabasında Uyum Sorunları

Güneydoğu Avrupa'da, pek çok etnik grubu bünyesinde barındıran Habsburg ve Osmanlı İmparatorluklarının yıkılmasından sonra ortaya çıkan devletler, son derece elverişsiz başlangıç koşulları altında ulusal kurumların kurulmasının ve geleneksel ekonomik ve sosyal yapıların "modernleştirilmesinin" getirdiği güçlüklerle başa çıkmak zorunda kaldılar. 19. yüzyılda genellikle tarıma dayalı olan toplumlardan modern sanayi toplumlarına geçiş sırasında Balkan Yarımadası'nı etkileyen kapsamlı yeniden yapılanma süreçleri ulusal ve zirai alanlarda gerçekleşmiştir. Birbirine bağımlı olan bu

iki alandaki gelişmeler birbirini izlemiştir. Ulus devletin oluşumu ve çoğunluğu köylü olan bir nüfus içinde toplumsal sorunun nihai bir şekilde çözümü için atılan adımlar aynı dönüşüm sürecinin iki farklı yüzüydü. Her iki durumda da Hristiyan Balkan halkları Avrupalı büyük güçlerin aktif yardımına muhtaçtı. Müslüman üstünlüğünün son bulması için gereken askeri ve diplomatik yardımın yanı sıra, az gelişmiş altyapının modernleştirilmesi için ihtiyaç duyulan mali ve teknik desteği de yine bu güçlerin sağlaması gerekiyordu. Avrupa destek vermeye her zaman gönüllü olmamıştır, ayrıca verilen desteğin karşılığını da daima almıştır. Uzun vadede büyük siyasi ve ekonomik çıkarlar üstün gelmiştir. Yunanların 1920'lerdeki özgürlük mücadelesi sırasında, Metternich'in çekincelerine rağmen, Avrupa kabineleri dört bir yanı etkisi altına almış filhelenik coşkudan kaçmakta zorlandılar. Bazen kendi iradeleri dışında bazı insani müdahalelerde bulunmaları için heyecana kapılmış kamuoyunca baskı altına alındılar. II. Katerina'nın 1768-1774 yılları arasında gerçekleşen savaşta Türkler karşısında kazandığı görkemli zaferden sonra Rusya ile Avusturya arasında baş gösteren rekabet Doğu Meselesi bağlamında daha da baskın bir temaya dönüştü. Her iki devlet de Balkan Hristiyanlarının sempatisini kazanmaya çalıştı ve Osmanlı'dan kurtarılan bölgelerin bölüşümünde somut toprak güvencesi talep etti.

Güneydoğu Avrupa halkları olaylı tarihlerinin hiçbir evresinde dışarıdan gelen etkiler tarafından rahatsız edilmeden kendilerine özgü bir yaşam biçiminin peşine düşmemiştir. Bağımsız ulusal varoluş, 19. yüzyıl boyunca verilen mücahedelelerle ve yabancıların askeri desteği sayesinde güçlkle kazanılmış ve Avrupa monarşik düzeninin önceden belirlenmiş çerçevesi içinde hayata geçirilebilmesi için birkaç neslin çabası gerekmiştir. Dışarıya olan bağımlılıklarının olumsuz yönleri Balkan ülkelerinin ulusal tarih yazımında tekrar tekrar kınanmıştır. Bununla birlikte, yabancı sermaye yatırımı ve doğrudan mali yardım olmadan, teknoloji transferi olmadan, dışarıdan ön ayak olunan veya kontrol edilen kalkınma önlemleri olmadan Güneydoğu Avrupadaki çifçilikle

geçinen toplumlarının siyasi ve ekonomik açılardan hayatta kalma şansının çok az olduğunu da kimse inkâr edemez. Avrupa ekonomik pazarına girişin bedeli kesinlikle ağır oldu. Geleneksel toplumsal yapılar kalıcı şekilde tahrip edildi, yüzyıllardır süregelen ataerkil yaşam biçimlerinin ve geleneksel hukuk uygulamalarının yabancı hukuk kavramlarına ve anayasal normlara uyarlanması gerekti. Acilen ihtiyaç duyulan “kalkınma yardımı” daha 19. yüzyılın başında unutulup gitti. 20. yüzyıl ise gelecek için pek de iyi ihtimaller getirmedi.

Avrupa Pentarşisi’nin üyesi olan devlet adamları, Doğu Meselesi’nde her zaman yerel ekonomik çevrelerin temsilcileri olarak hareket ettiler. Akdeniz’de satış yapabilecekleri yeni pazarlar bulmayı umuyorlardı, bu nedenle Güneydoğu Avrupa kriz bölgesinde hızla huzur sağlanmasını istiyorlardı. Böylece 19. yüzyılda Balkanlar, Avrupa’nın çıkarları için periferik bir oyun alanı ve yabancı yardım görevlileri ve Avrupa yatırım sermayesi için de bir deneme sahası hâline geldi. İsyan bölgelerindeki kimi zaman iç savaşı andıran kaotik koşullar karşısında, sorumlu devlet adamları kaçınılmaz olarak monarşik sistemin devam etmesini ve bölgenin dışarıdan sıkı bir şekilde kontrol edilmesini daha barışçıl bir kalkınma süreci için en iyi garanti olarak gördüler. Bu yüzden yeni oluşturan prenslik tahtları ekseriyetle ülke hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmayan, tebaasının dilini konuşmayan ve dini inançlarını paylaşmayan yabancılar tarafından işgal edildi. Bu yabancı prenslerin öncelikli görevi zorlu değişim zamanlarında birbiriyle uzlaşmayan hizipler arasında arabulucuk yapmaktı. 1825’ten itibaren Yunanistan’da tek başına hüküm süren talihsiz Wittelbachlı Otto’nun yerini 1862’de Danimarkalı Sonderburg-Glücksburg Hanedanı aldı. Birleşik Tuna Prenslikleri’ndeki boyarlar¹³ 1866’da Hohenzollern-Sigmaringen Hanedanı’ndan birini prens seçtiler. Bulgaristan’da çarın pek de hoşlanmadığı Battenberger’in yerine 1887 yılında Coburg Hanedanı (Saxe-Coburg ve Gotha- Koháry) getirildi. Arnavutluk tahtına da 1913’te Prens Wilhelm zu Wied geçici olarak atandı. Sadece Sırplar,

ayaklamaların askeri liderleri olmuş elitlerden ayakları yere sağlam basan bir yerel hanedan çıkarabilmeyi başarmıştı, elbette bu onlara pahalıya patlamıştı. Anlaşmazlık içindeki Karacorceviç ile Obrenoviç hanedanları arasındaki şiddetli çatışmalar Sırp iç siyasetinde daimî bir yük hâline gelecekti. Öte yandan, bir aşiret toplumu olan Karadağ'da yönetim sorununa Ortodoks Kilisesi otoritesi tarafından daha istikrarlı bir çözüm getirildi. Kilisenin en kıdemli temsilcisi Cetinye Piskoposu, Osmanlı döneminde siyasi liderlik rolünü tartışmasız üstlenmişti. Rakip aşiretler arasında arabuluculuk yaparak kendini kanıtlamış ve Osmanlı yetkilileri karşısında irtibat kurulacak kişi olarak hizmet etmişti. Piskoposun toplumdaki bu işlevi, 1852'de kalıtsal bir prenslik kurmasına olanak tanıdı.

Balkan Yarımadası'ndaki ulusal uyanış hareketinin oluşum aşamasında, anavatan ve diaspora, merkez ve çevre arasındaki rekabet ve bir arada varoluş, beklenmeyen toplumsal enerjileri açığa çıkarmış ve acilen ihtiyaç duyulan kaynaklara ulaşılmasına yardımcı olmuştur. Güneydoğu Avrupa'nın geri kalmış köylü toplumları, özellikle Batı'daki ticaret ve göç merkezlerince modernleşme yönünde adımlar atmaya teşvik edilmişlerdir. Bununla birlikte, bu olumlu tarihsel koşullar içlerinde önemli bir çatışma potansiyeli de barındırıyordu. Yerel yönetici elit tabaka arasında yabancı reformculara, yabancı danışmanların ve lobicilerin görünür varlığına ve Batı Avrupa düzeninin Güneydoğu Avrupa'nın son derece farklı olan koşullarına zamanından önce aktarılmasına karşı hızla ulusal ve muhafazakâr bir direniş oluştu.

Güneydoğu Avrupa'da iyi niyetli bir kalkınma politikasının bile 19. yüzyılın ilk yarısında hesaba katmak zorunda kaldığı kaçınılmaz hedef çatışmaları Yunanistan ve Tuna prenslikleri örneklerinde açıkça görülebilir. Her iki ülkede de 1830'ların başlarında modern bir devlet yapısının oluşturulması, Orta Avrupa hanedanlarından gelen hükümdarların ve yabancı yardımcılarının faaliyetleriyle yakından ilgiliydi. Özgürleştirilmiş Yunanistan'da yeniden yapılanma önce Bavyera egemenliği döneminde (1833-1835) başlamış,

Wittelbachlı Otto'nun tek başına iktidarda olduğu (1835-1862) dönemde de devam etmiştir. Yabancı yardımcılarının isyan bölgelerinde karşılaştığı kaotik, iş savaş benzeri durumlar modernleşmeyi hızlandırmaya yönelik aşırı hevesli girişimlere yol açtı. Garantör güçlerin beklentilerinin dikkate alınması gerekliliği yetkililerin abartılı güç gösterileri yapmalarına ve yasal düzenlemeler sırasında zaman zaman saplantılı bir ayrıntıcılık sergilemelerine sebep oldu. Münihli hukuk öğretmeni Georg Ludwig von Maurer (1790-1872), naipler heyetinin bir üyesi olarak epey kısa bir süre içinde son derece kapsamlı bir iş olan kanunlaştırma sürecini tamamladı. Bu kanunların önemli bir kısmı 20. yüzyıla kadar varlığını sürdürdü. Maurer'in Yunanistan'daki faaliyetlerini savunmak için daha sonra yazdığı açıklamada "düzen" ve "medeniyet" anahtar kavramlar olarak dikkat çeker. General Kont Pavel D. Kiselev (1788-1872) liderliğindeki Rus yönetimi, Tuna prensliklerinde önceki yıllarda (1828-1834) daha kalıcı anayasal temeller oluşturmuş ve yüzyılın ortalarına kadar etkisini koruyan ilerici bir reform politikasını hayata geçirmişti. Bununla birlikte, hem Yunanistan'daki "Bavyera Demokrasisi" hem de Tuna prensliklerindeki sözde organik düzenlemeler rejimi ("Règlement organique") sadece çağın insanının gözünde değil sonraki nesillerin gözünde de kötü bir üne sahip olmuştur. Bu eleştirel genel değerlendirmede belirleyici faktör, dışarıdan dayatılan bir düzenleyici politikanın su götürmez bir şekilde olumsuz olan yan etkileridir. Avrupa pazarının çerçeve koşullarına uyum sağlanmaya çalışan bir ekonomi politikasının toplumsal açıdan doğurduğu kesinlikle olumsuz sonuçlar, yerel koşullara daha çok odaklanan bir kalkınma planlaması yapılması gerektiğini savunanlara ek bir ivme kazandırdı. Yabancı düşmanı milliyetçi sloganlarıyla özellikle köylü nüfusun büyük kısmından gidecek artan bir ilgi ve destek gördüler. Zekice sundukları halkçı argümanlarıyla tüm ülkelerde telikeli bir siyasi kutuplaşmaya yol açtılar ve çoğunlukla Orta Avrupa eğitim merkezlerinde tahsil görmüş, Batı standartlarına uyumu tercih eden ve hızlı değişimler için can atan liberal reformcuları gelecekteki kalkınma yolları konusunda pek de sorunsuz olmayan bir

tartışmanın içine çektiler. Ulusal tarihe başvurmak yerinde argümanlar sağladı. Bu argümanlar nahoş talepleri savuşturmak ve belirli çıkarları savunmak için etkili bir silah ve güzel bir bahane olarak kullanıldı.

Kraliyet ile ülkenin elitlerinin çıkarlarının toplumsal düzeyde dengelenmesi için Napolyon sonrasında Avrupa'da etkili olan ileri düzeyde anayasal tartışmalar model alındı. Çarlık Rusyası bile dış politika faaliyetlerini zamanın eğilimlerine uyumlu hâle getirdi ve ilerici bir "anayasal diploması" ile Balkan halklarının sempatisini kazandı. 1797'de Fransız işgal kuvvetlerinin geri çekilmeye zorlanmasının ardından, Amiral Fedor F. Uşakov'a bağlı bir Rus donanma komutanlığının varlığı, İyon Adaları'nın sakinlerinin iç işlerine büyük ölçüde özerk bir düzen getirdi. 1799 yılında, geçici Rus-Türk kondominyumu (1798-1806) sırasında yürürlüğe giren anayasa, muhafazakâr soylu ailelerin hoşnutsuzluğuna rağmen orta sınıf temsilcilerine de siyasette söz hakkı veriyordu. Yannis Kapodistrias'ın (1776-1831) daha sonra Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı olarak atanması, program açısından önemliydi. Korfulu, Viyana Kongresi'nde ele alınan Balkan meselesinde I. Aleksandır'ın en yakın danışmanı hâline geldi ve onun şahsında Çar'ın sarayının, Güneydoğu Avrupa'daki tüm Ortodoks Hristiyanların hamisi olma rolünü temsil etti. Tartışmalı anayasal meseleler söz konusu olduğunda hemen hemen tüm Balkan ülkelerinde 1831 Belçika Anayasası örnek alınmaya değer bir model olarak görülüyordu. Bu anayasa, ikili bir hükümet sistemini ve temsilcilerinin seçiminde nüfus sayımını esas alan, halk egemenliğine dayanan bir anayasal monarşi öngörüyordu. Romanya (1866) ve Bulgaristan'da (1879) anayasa metinlerinin hazırlanmasına örnek teşkil etmiştir. Tırnova Anayasası olarak adlandırılan Bulgar Anayasası, tek meclisli sistemi ve bakanlıklara verdiği sorumluluklar ile o dönemde Güneydoğu Avrupa'nın en ilerici anayasal metinlerinden biriydi.

Alelacele Batılı modellere uyum sağlamaya çalışmak ülkenin iç düzeninde ciddi işlev bozukluklarına yol açtı. Benimsenen anayasal modellerde yer alan yol gösterici siyasi

ilkelerin uygulanabilmesi için ihtiyaç duyulan kentsel tabanın ve yerleşik parti yapılarına güçlü bir bağlılığın çoğunlukla kırsalda yaşayan ve okuma yazma bilmeyen bir toplumda bulunması pek mümkün değildi. Oy verme hakkına sahip nüfus gruplarının değişen tercihleri, kamu hayatında kendilerini temel bir programa bağlılıklarından ziyade anlaşılmaz bir kayırmacılık ağındaki taktik becerileriyle öne çıkaran liderlerin güç kazanmasına yol açtı. Yunanların bağımsızlığını savunan (Philhellenen) Bavyeralı Friedrich Wilhelm Thiersch'e (1784-1860) göre, özgürlük mücadelesi sırasında Yunanistan'da nüfuzlu insan sayısı kadar siyasi parti bulunuyordu.

19. yüzyıl boyunca tüm Balkan devletlerinin parlamenter hükümet sistemlerinde istenmeyen bazı önemli sapmalar yaşanmıştı. Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya'daki anayasal mücadelelerin ayırt edici özelliği sadece otokratik prenslik iktidarı ile halkın demokratik iradesi arasındaki uzlaşmaz karşıtlık değildi. Ayrıca ülkedeki kraliyet ailesinin de ayrılmaz bir biçimde bir parçası olduğu oligarşik gruplar bu mücadeleleri kışkırtıyor ve körüklüyorlardı.

Yönetimde görev alan seçkinler arasında da liderlik ve toplumsal üstünlük getirecek pozisyonlar için düşünülen anlaşmazlıkları şiddetsiz çözmek mümkün olmadı. Yunanların özgürlük uğruna giriştiği kahramanca mücadele zaman zaman bariz bir iç savaşa dönüştü. Büyük ölçüde farklılaşan bölgesel ve sınıfsal çıkarların yanı sıra çeşitli grupların (Fener Rumları, büyük toprak sahipleri, ada Rumları arasındaki zengin armatörler, komutanlar, eski bağımsızlık savaşçıları ve isyan liderleri) sözcüleri arasındaki aşılmaz kişisel düşmanlıklar ve rekabetler, görüş ayrılıkları ve kanlı hesaplaşmalar için yeterince neden sağladı. En yüksek mevkilerde bulunan devlet temsilcileri bile aşırı şiddetten kurtulamadı. Alexandros Ypsilantis yönetimindeki Yunan isyan kumandanlığının 1821 yılındaki ayaklanmanın ilk evresinde vatan hainliği iddiasıyla hapse atıp sonra da idam ettiği Rumen bağımsız hareketinin mimarı Tudor Vladimirescu da ülkedeki iktidar mücadelesinin ilk önemli kurbanları arasındaydı. Özgür

Helen devletinin ilk başkanı olan Kont Yannis Kapodistri-
as'ın bölgesel ve toplumsal güç yapılarından oluşan karmaşık
düğümü çözme girişimi, başkanın 27 Eylül/9 Ekim 1831'de
Manili Mavromichalis klanının karalanan aile onurunun in-
tikamını almak bahanesiyle düzenledikleri suikaste kurban
gitmesiyle yarıda kaldı. Danimarka Hanedanı soyundan ge-
len daha sonraki Yunan Kralı I. Georgios, 1913'te müttefik
Bulgar birlikleri tarafından fethedilen Selanik'i ziyaret ettiği
sırada suikasta uğradı. Osmanlı hâkimiyetinden kurtulan
Sırbistan'da, rakip Karacorceviç ve Obrenoviç hanedanları
arasındaki zaten ihtilaflı olan ilişkiler birkaç "kral cinayeti"
ile daha da kasvetli bir hâl aldı. 1804'te başlayan isyanın efsa-
nevi lideri Karacorce (asıl adı Djordje Petrović), yani "Kara
Yorgi" 1817'de, Mihailo Obrenoviç 1868'de, Aleksandar Ob-
renoviç 1903'te öldürüldü; 1934'te de Yugoslavya kralı I.
Aleksandar Karacorceviç, Fransız dışişleri bakanı Jean Louis
Barthou ile birlikte Marsilya'da uğradığı suikastta hayatını
kaybetti. Sırbistan Başbakanı Dr. Zoran Cinciç'in 13 Mart
2003'te uğradığı suikast de Sırp tarihinde yer etmiş şiddet
içeren politik çatışma geleneğini sürdürdü.

Bazıları köylü veya küçük burjuva kökenli olan ve halkçı
sloganları ve demagojik araçları küçümsemeyen son derece
kurnaz politikacılar, oligarşik çıkar grupları arasında kendi
amaçları doğrultusunda istediği gibi hareket eden kraliyet
iktidarının muhalifleri olarak dikkat topladılar. Oldukça da-
ğınık bir hâldeki parti oluşumları içinde sadık bir destekçi
ve sempatizan kitlesini nasıl harekete geçireceklerini, iktidar
bilincine sahip komutanlar ve subay gruplarıyla nasıl uzlaşa-
caklarını biliyorlardı. Yunanistan'daki askeri bir ayaklanma
Kral Wittelsbachlı I. Otto'yu 1843'te anayasal tavizler verme-
ye, 1862'de de tahttan çekilmeye zorladı. 1909'daki "Askeri
Birlik" isyanı, 1896/97 Girit ayaklanmasının lideri Eleftherios
Venizelos'un (1864-1936) ve reform odaklı Liberal Parti'nin
hükümetin sorumluluğunu alması için gereken zemini hazır-
ladı. I. Dünya Savaşı sırasında Yunan partizanlığı konusunda
kraliyet ailesiyle yaşanan anlaşmazlık, Yunan ulusunu feci
bir bölünmeye (Yun. ethnikos dichasmos) sürükledi. Kral-

cılar, Venizelosçular ve cumhuriyetçiler arasındaki şiddetli karşıtlıklar, savaş sırasında ülke topraklarının bölünmesine yol açtı ve 1923'te Küçük Asya [Anadolu] Felaketi'nin yaşanmasına sebep oldu. Tekrarlanan plebisitler, zorla yapılan taht değişiklikleri ve askeri darbelerle hükümet biçimi hakkında devam eden anlaşmazlıklar ülkenin asla huzur bulamayacağı anlamına geliyordu. Yunanistan'ın demokratik-parlamenter devlet düzenine doğru bu zorlu yolculuğunda atılan adımlar arasında şunlar vardı: 1924'te cumhuriyet lehine sonuçlanan plebisit; 1935 seçiminde muhafazakârların seçimi kazanmasının ardından yeniden monarşiye geçilmesi; 1936-1941 yılları arasında General I. Metaxas'ın İtalyan ve Alman modellerine dayanan otoriter rejimi (4 Ağustos 1936 Diktatörlüğü); 1967-1973 yılları arasında Kral II. Konstantin'i göç etmeye zorlayan ve 1 Haziran 1973'te yeniden cumhuriyeti ilan eden Albaylar Rejimi; son olarak da 8 Aralık 1974'te yapılan halk oylamasında cumhuriyet yönetim biçiminin nihai onayı.

Sırbistan'da Nikola Paşiç (1845-1926), Venizelos'a benzer şekilde kraliyet ailesine muhalif bir rolde bulunuyordu. 1869'da kurulan ve muazzam engellemelere rağmen kralın yanı sıra baskın bir siyasi güç olarak kendini kabul ettiren Radikal Parti'nin (Sırpça Radikalna Stranka) kurucularından biriydi. Paşiç'in, geçici olarak sürgüne gönderilmesine, bu sırada idam cezasına çarptırılmasına ve tutuklanmasına yol açan ama sonunda onu seçkin bir lider konumuna yükselten inişli çıkışlı bir siyasi kariyeri oldu. Sırbistan ve Yugoslavya'da pek çok kabineye başbakanlık yaparak çok daha kapsayıcı bir Güney Slav devleti fikrinin öncüsü hâline geldi ve federal bir yapıyı tercih eden siyasetçilerin muhalifi oldu. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, sürgündeki hükümetin Korfu'daki karargâhında Paşiç ve "Yugoslav Komitesi" (Sırpça "Jugoslavenski Odbor") başkanı Ante Trumbić tarafından Sırp, Hırvat ve Slovenlerin gelecekteki ortak devletinin kuruluş belgesi olan Korfu Deklarasyonu 20 Temmuz 1917'de imzalandı. 1918'de kurulan bu "Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı"nın (SHS-Devleti) anayasa metninin temel hususları -merkezin güçlendirilmesi, Sırp Karacorceviç Hanedanı'nın

ıktidar iddiası– şüpheye mahal vermeyecek şekilde Paşiç'in imzasını taşır.

19. yüzyıl boyunca, bağımsızlığı güvence altına almak ve ekonomik olarak hayatta kalabilmek, sınırları genişletmek, devlet kurumlarını büyütmek, ülke içinde çıkarların dengelenmesi, geleneksel toplumsal yapıların yeniden düzenlenmesi ve modernleştirilmesi gibi hâlâ yapacak çok işi olan genç Balkan devletlerinde idari konumlardaki seçkinlerin ortak ilkeler üzerinde anlaşmak ve koruyucu güçlerin talepleri doğrultusunda yeni tanıştıkları parlamento kurallarına alışmak için yeterince zamanları olmamıştı. Parti liderleri, saray kamarillası ve subay toplulukları arasındaki görüş ayrılıkları yalnızca hararetli ve şiddetli parlamento tartışmalarına yol açmakla kalmadı, sokaklara taşan tartışmaların çözümü kaba kuvvette arandı. Hırvatların bağımsızlığını savunan Köylü Partisi lideri Styefan Radiç (1871-1928) Skupştina'nın¹⁴ ortasında Karadağlı bir halk temsilcisi tarafından herkesin gözü önünde gerçekleştirilen silahlı saldırıda hayatını kaybetti. Bulgaristan'da, "Bulgar Ulusal Tarım Birliği"nin (1899'da kurulmuştur) kurucularından ve Bulgar köylü hareketinin öncülerinden Aleksandar Stamboliyski kısa süren başbakanlığı sırasında yaptığı radikal reformlarla siyasi rakiplerinin nefretini kazandı. Bir askeri darbenin ardından 14 Haziran 1923'te görevden alındı ve memleketi Slovavitsa'da (Pazarcık yakınlarında) vahşice öldürüldü. Bu olaydan yarım yüzyıl önce, 1895'te "Bulgar Bismarck" Stefan Stambolov da aynı akıbeti paylaşmıştı. Stambolov uzun yıllar boyunca Bulgar Prensliği'nin baskın siyasi figürlerinden biri olmuştu. Zorbaca ve bazen de ahlaki değerleri hiçe sayan yöntemlere başvurarak ülkesinin ve kraliyet hanedanının çıkarlarını oldukça başarılı bir şekilde temsil etmiş ama sonunda sarayda gözden düşmüştü.

Güneydoğu Avrupa'da uzun bir zaman alan ulus devlet kurma süreci, sadece siyasi haritanın yeniden şekillendirilmesinden ibaret değildi. Kültürel mücadelenin yanı sıra

14 Slav parlamentosu. (ç.n.)

Kilise'ye ilişkin anlaşmazlıklar da bu sürece eşlik ediyordu. Modern ulusal hareket ideolojinde, Ortodoks Balkan halklarının egemen Yunan hiyerarşisinden ayrılması büyük bir öncelik kazanmıştı. Zorlu kimlik arayışı aşamasında, Kilise ve ulus, bugün bile mevcut sınırların ötesinde uzlaşmayı zorlaştıran ve yarattığı husumetlerle çözülmemiş azınlık sorunlarını daha da ağırlaştıran bir kader birliğine girmişti. Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldıktan sonra, genellikle anlaşmazlıklara yol açan Kilise meselesine Konstantinopolis'teki ekümenik patriğin şiddetli itirazlarına rağmen ulusal çözümler aranmıştı. 1833'te gerçekleşen Yunan Kilisesi'nin ayrılması, Patrik tarafından ancak 1850'de tanındı; Bulgarlar 1870'te kendi eksarhlığını (1951'den beri patriklik) kurarak Kilise'nin bölünmesini göze aldılar, bu durum 1945'e kadar sürdü. Sırbistan dini bağımsızlığa 1879'da kavuştu ve 1920'de de kendi patrikliğini kurdu; Romanya Ortodoks Kilisesi 1865'te ayrıl-sa da Konstantinopolis 1885'e kadar bağımsızlığını tanımadı; Arnavutluk'taki Ortodokslar 1924/1929 yıllarında bağımsız bir kilise kurdular ama Konstantinopolis'in onayını almaları 1967'yi buldu. Makedonya'da da Kilise 1967 yılında Sırbistan Ortodoks Kilisesi'nden ayrıldı ama Sırp Patriği ve Ortodoks Dünya Kilisesi bu ayrılığı henüz onaylamadı. 2002 yılında Sırp Kilisesi Piskoposlar Birliği'nin Makedonya'ya kendi eksarhını atayarak Makedon piskoposluğunda bir bölünmeye neden olmasının ardından Makedonya'daki kanonik düzen konusundaki anlaşmazlıklar yeniden tırmanışa geçti. Bulgar Ortodoks Kilisesi'ndeki mevcut bölünmenin siyasi ve ideolojik nedenleri ise komünist döneme kadar uzanır.

Türk hâkimiyetinden kurtulma süreci, Balkan halklarına istikrarsızlık ve ardı arkası kesilmeyen uyumlanma krizleriyle dolu uzun bir geçiş dönemi getirdi. Kitleleri yatıştırmak için daha fazla toprağın sınırlara katılabileceğini, Balkanlar'da üstünlüğün kazanılabileceğini umut ettiren yayılmacı hedeflerden bahsedildi. Sultanın rejiminin giderek zayıflaması bu yöndeki arzuları daha da alevlendirdi. Ama Hristiyan komşularla ve bölgenin diğer sakinleriyle olan dayanışmanın da giderek azalmasına yol açtı. Yüzyılın başında

yağmacı Bulgar, Yunan ve Sırp çetelerinin kendi kutsal ve ulusal davalarını bahane ederek Makedonya topraklarındaki taciz ve terörize ettiği amansız bir etnik ve dini mücadele yaşandı. Aziz İlyas Günü olan 2 Ağustos 1903'te Manastır Vilayeti'nde (Bitola) İlinden İsyanı'nı başlatan "İç Makedon Devrimci Örgütü" (IMRO) liderleri ülkenin tamamını aleni bir isyana sürüklemeyi umut etse de başarılı olamamışlardır. Kamu düzeninin ufukta beliren çöküşü Türk subaylar arasındaki muhalif güçleri harekete geçirdi. Jön Türk Devrimi denilen bu hareketin önderleri 1908 yılında Selanik'te iktidarı ele geçirerek padişahın hükümetini müdahalede bulunmaya mecbur ettiler Ancak Türklerin "İttihat ve Terakki" adlı milli reform programları devam eden çöküşü durdurmaya yetmedi. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumaya yönelik çabaların azınlık konumundaki halkların uyanan milliyetçiliği karşısında hiç şansı yoktu. 1912-1913 yıllarında yaşanan Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlı birlikleri Balkan Yarımadası'nın büyük bir bölümünden çekilmek ve sahneyi Hristiyan Balkan halklarının ilerleyen birliklerine bırakmak zorunda kaldı. İstanbul'daki yeni hükümdarların Trakya'da kalan ileri karakolu genişletip Edirne'yi geri alabilmeleri ancak Balkan Savaşı'nın galipleri arasındaki kardeş mücadelesi sayesinde mümkün oldu. Bir yıl sonra, Avusturya tahtının varisi Arşidük Franz Ferdinand ve eşi Chotkowa ve Wognin Kontesi Sophie Chotek 15/25 Haziran 1914'te Saraybosna'da genç Bosnalı milliyetçi Gavrilo Princip tarafından öldürüldü. Sırp milliyetçilerin gizli örgütü "Kara El" (Sırpça "Crna Ruka") adına hareket eden Princip'in işlediği bu cinayet sadece Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine yol açmadı, aynı zamanda Güneydoğu Avrupa'nın siyasi haritasının baştan sona yeniden düzenlenmesine sebep oldu.

Savaş ve Barış- Versay Sistemi

1914-1918 yılları arasında Merkezi Güçler ile İtilaf Devletleri arasında yaşanan küresel askeri çatışma sırasında Balkan Yarımadası sadece tali bir savaş alanı olarak kaldı. Ulusal hü-

kümetler, bazı durumlarda kayda değer gecikmelerle, farklı taraflar lehine görüş bildirmişlerdi. Merkezi Güçlere katıldıktan sonra (6 Eylül 1915 tarihli gizli antlaşmayla)¹⁵ Sırp-lara ve Rumenlere karşı yürütülen askeri operasyonların sıkıntısını göğüslemek zorunda kalan Bulgarların yanı sıra bu savaşıardan en büyük zarar gören Yunanlar ve Sırp-lar oldu. Kendi topraklarında sadece çatışmaların getirdiği dehşeti ve yıkımı değil, kardeşi kardeşe kırdıran bir savaşın yol açtığı insanlık trajedisini de yaşadılar. Kralla yaşanan çözümsüz anlaşmazlıktan sonra, E. Venizelos Selanik'te krala karşı bir hükümetin başına geçtikten sonra Fransız ve İngiliz askerlerini ülkeye getirdi. Ne var ki başta etkili bir Müttefik Balkan cephesi kurulamadı. İngiliz Amirallliği Birinci Lordu Winston Churchill'in emrindeki filonun Türk boğazlarına yaptığı saldırı ve Gelibolu'ya çıkartma yapma girişiminde verdiği ağır kayıpların ardından operasyon Mart-Nisan 1915'te iptal edildi. İmparator'un Slav tebaasından (Hırvatlar ve Sırp-lar) çok azı Avusturya Balkan ordusu saflarında savaştı. Sırp ordusu savaşın ilk yılında sonuna kadar direndi ve düşman işgal birliklerini Belgrad önlerinde durdurmayı başardı. Şiddetli çatışmalara sahne olan başkentte haftalarca süren topçu bombardımanı ve yıkıcı bir tifüs salgını nedeniyle sivil halk arasında büyük kayıplar yaşandı. Sırp savunma cephesi Bulgarların savaşa girmesiyle sarsılmaya başladı ve ordu 1915/1916 kışının zorlu koşulları altında Kuzey Arnavutluk Dağları üzerinden Adriyatik kıyılarına çekilmek zorunda bırakıldı. Hasta kral, hükümet yetkilileri ve genelkurmay geri çekilen birliklere katıldı. Müttefik gemileri tarafından güvende olacakları Korfu Adası'na götürüldüler. Güneyli Slavların ortak bir devlet kurma düşüncesi bu sürgün yıllarında hâsıl oldu.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, geçmişte Doğu-Orta ve Güneydoğu Avrupa'ya hâkim olan çok etnikli imparatorlukların yıkımı kesinleşmiş oldu. Paris'teki Çek Ulusal Konseyi'ni (1915) kuran ve daha sonra Çekoslovakya cumhurbaşkanı olan Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) için bu

15 Osmanlı-Bulgar Hudut Tashihi Antlaşması. (ç.n.)

durum, anayasal, demokratik ve cumhuriyetçi devlet fikrinin Orta Çağ'dan kalma teokratik monarşizm ve demokratik olmayan, anasyonel mutlakiyetçilik karşısında kazandığı bir zaferdi. Muzaffer güçler savaşa “Yeni Avrupa”yı yaratmak ve daha önce ezilen küçük halkların haklarını kazanmalarına yardımcı olmak amacıyla girmişlerdi. Paris'teki “üç büyük”¹⁶ barış elçisinin, yani Thomas Woodrow Wilson, Georges Benjamin Clemenceau ve David Lloyd George'un isteği doğrultusunda, “kendi kaderini tayin hakkı” Avrupa'daki yeni devlet düzeninin temel örgütlenme ilkesi hâline gelmeliydi. Amerikan Başkanı Wilson, 8 Ocak 1917'de Amerikan Kongresi'nde sunduğu 14 maddelik bildiride, gelecekteki bir dünya barışının temel özelliklerini saymış, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın zorlu arazisinde bu ilkelerin nasıl pratiğe döküleceğini ana hatlarıyla ortaya koymuştu.

Yeni sınırların detayları özel ulusal komisyonlarda görüşüldü. Sonuçlar Müttefik ve İlişkili Güçler ile kaybeden devletler Almanya, Avusturya Cumhuriyeti, Bulgaristan Krallığı, Macar ve Osmanlı imparatorlukları arasında 1919/1920 yıllarında Versay, Saint-Germain-en-Laye, Neuilly-sur-Seine, Trianon ve Serv'de imzalanan Paris Anlaşmaları'nda kayda geçti.

İlgili müzakere heyetlerindeki ülkelerin uzmanları, aşırı derecede iç içe geçmiş bir etnik karışımında, mevcut yerleşim yapılarına keyfi şekilde müdahale etmeden yeni sınırlar belirlemenin çok zor olacağının gayet farkındaydılar. Bu nedenle, üst düzey stratejik veya ekonomik değerlendirmelerin veya siyasi fırsatların ülkelerin sınırlarında bazı düzenlemeler yapılmasını makul kıldığı durumlarda milliyet ilkesinin katı bir şekilde uygulanmayabileceğine karar verildi. Bu anlaşmaların “kusur”u, tek tek nüfus gruplarının kendi kaderini tayin hakkından mahrum bırakılması ve nihai sonucun galip güçlerin müttefiki olan devletlerin lehine ve kaybeden-

16 Paris Barış Konferansı'nda buluşan Amerika Birleşik Devletleri başkanı Woodrow Wilson, Britanya başbakanı David Lloyd George, İtalya başbakanı Vittorio Emanuele Orlando ve Fransa başbakanı Georges Clemenceau'ya atıfla “Büyük Dörtlü” ifadesi farklı kaynaklarda daha yaygın bir kullanım olarak karşımıza çıkar. (ç.n.)

lerin aleyhine olmasıydı. 4 Haziran 1920’de imzalanan Trianon Antlaşması’nın hükümleri uyarınca, Macar toprakları önceki yüz ölçümünün %32.6’sına düşmüş ve Macar nüfusunun üçte birini oluşturan üç milyon Macar, kendi iradesi dışında dört komşu devlet olan Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya (SHS devleti) ve Avusturya’da yaşamak zorunda kalmıştır. Stephen Krallığı’nın tarihi toprakları parçalanıp Macaristan etnografik çekirdek bölgesine indirgenirken, savaş sırasında Rumenlere ve İtalyanlara etnografik şartları pek ciddiye almayan toprak tazminatları vaat edilmişti. Romanya Besarabya, Bukovina, Sekeller bölgesi, Transilvanya, Crişana, Satmar, Maramureş’in güneyini, Güney Dobruca ve Doğu Banat’ı alarak hem topraklarını hem de nüfusunu öncekinin iki katından daha fazla büyüttü. Büyük Romanya ile 19 azınlık grubu ve %28’lik azınlık payıyla küçük bir formatta yeni birçok-etnikli devlet yaratıldığı ve tarih boyunca ortak bir geçmişe dayalı sağlam bir temeli olmayan ve dolayısıyla güçlü bir birlik duygusu geliştiremeyen Sırp, Hırvat ve Slovenlerin SHS devleti gibi yapay bir oluşumun var olmasına izin verildiği kabul edildi. Henüz 1921 yılında “Yugoslav” deneyi, anayasa ve söz konusu halkların hakları konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle başarısız oldu. Ülke 1929’dan sonra kraliyet diktatörlüğü, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da Tito’nun komünist rejimi tarafından zorla bir arada tutuldu.

“Balkanlaşma” sloganı, bölgede barışı sağlayanların çalışmalarını yadsıyordu. Habsburg monarşisinin ve Osmanlı İmparatorluğu’nun dağıtılmasının ardından, Doğu-Orta ve Güneydoğu Avrupa’da daha önce pek çok etnik grubu bünyesinde bulundurmuş imparatorluklar tarafından korunan bölgesel düzenin yerini riskli bir siyasi ve ekonomik istikrarsızlık almıştı. Ciddi bir çatışma potansiyeli, küçük devletlerden oluşan yeni dünyanın hayatta kalma yeteneğini sorguluyordu. Muzaffer güçler tarafından dikte edilen yeni sınırlar yüzünden yaşanan bariz siyasi karışıklıklar ve uyumsuzluklar ikili ilişkilerin daha da gerilmesine neden oldu. Özellikle Almanya ve Macaristan’da antlaşmanın yeniden gözden

geçirilmesine yönelik çağrılarının ardı arkası kesilmeyecekti. Dezavantajlı konumdaki devletlerde vuku bulan milliyetçi kıskırtmalar zaten istikrarsız olan statükoyu tehdit ediyor ve birbirine düşman olan komşular arasında yakınlaşma ve uzlaşma yaşanmasını engelliyordu. Liberal ekonomistler Tuna ve Balkanlar'daki tüm devletler arasında daha yakın sınır ötesi işbirliğini tavsiye etseler de bu fikrin savaşın hemen ardından halka aşılınması mümkün değildi. Macaristan'ın geçici Milliyetler Bakanı Oszkár Jászi'nin federasyon kurma planlarının da milliyetçi sloganlarla beslenen bir atmosferde gerçekleşme şansı yoktu. Barış anlaşmalarının ardından topraklar konusunda başta varılan uzlaşmanın korunmasına öncelik verildi. Siyasetin ana ilkeleri yıkıcı bir egoizm tarafından belirlendi. 1920/1921 yıllarında Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya, dönemin Çekoslovak dışişleri bakanı ve daha sonra cumhurbaşkanı olan Eduard Beneš'in önerisiyle, Versay Sistemi'ni desteklemek ve Macaristan'dan gelebilecek revizyon tehdidini ortaklaşa savuşturmak için ikili anlaşmalar ağı içinde bir savunma ittifakı oluşturmak üzere güçlerini birleştirdi. Küçük Antant olarak adlandırılan bu antlaşma, Doğu-Orta Avrupa'da Fransa tarafından desteklenen "cordon sanitaire"nin¹⁷ bir parçasıydı. Askeri ve ekonomik anlaşmalar sadece ilgili tarafların çıkarlarına hizmet ediyordu; güven arttırıcı bir önlem ve kazananlarla kaybedenlerin çıkarlarının gerektiği gibi uzlaştırılmasına yönelik bir adım olarak pek de faydalı olmadılar. Tüm Balkan halklarını kapsayan dayanışma fikri, ancak küresel ekonomik krizin korkunç sonuçlar doğurduğu 1930'ların başında düzenlenen Balkan konferanslarında yeniden önem kazandı. Ancak ufukta beliren İtalyan faşizmi ve Alman nasyonel sosyalizmi tehdidi karşısında bir Balkan paktı fikrinin gerçekleştirilmesi artık mümkün değildi.

İki savaş arası dönemde tüm Balkan devletleri ciddi entegrasyon sorunlarıyla boğuşmak zorunda kalmıştır. Bilhas-sa Romanya'da ve SHS-Devleti'nde geçmişte çok farklı sosyal,

17 Bir ülkenin çevresinde olası bir tehdidi önlemek veya uzaklaştırmak amacıyla oluşturulan bir savunma hattını ifade eden terim. (ç.n.)

hukuki, idari, ekonomik ve parasal sistemlerde yaşamış olan bir nüfusun, standartlaştırılmış yapılara sahip yeni bir ortak devlette bir araya getirilmesi gerekiyordu. Bolşeviklerin iktidara gelmesinin ardından Yunanistan, Güney Rusya'daki "diaspora"dan yaklaşık 50.000 göçmeni kabul etmek ve 1923'te Anadolu'daki yenilginin ardından da milyonlarca mülteciyi karşılamak zorunda kaldı. Buna karşılık, 400.000 Müslüman da Yunan topraklarını terk etti. Karintiya ve Burgenland, İstirya ve Kuzey Epirus, Slovakya ve Karpatya, Voyvodina, Kosova ve Transilvanya, Bukinova ve Besarabya, İstanbul'un hinterlandı ve Makedonya'nın etnik açıdan karışık bölgelerindeki sınır düzenlemeleri, bunlardan doğrudan etkilenen ve haklarını kaybetmekten korkan azınlıklar tarafından gönülsüzce kabul edildi. Barışı sağlayanlar etnik-milliyetçi aşırılıkları önlemeye çalışıp tüm halef devletleri azınlıkların korunmasına yönelik maddeler içeren anlaşmalar imzalamaya zorladılar. Ancak dayatılan düzenlemeler pratikte yeterince güvenlik sağlamadı. Kalıcı barışı sağlamak için 1920 yılında -ABD'nin katılımı olmasa da- ABD başkanının teşvikiyle kurulan ve gelecekte ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklarda bir arabuluculuk ve tahkim organı olarak müdahalede bulunması beklenen Milletler Cemiyeti de kendisine verilen rolü yerine getiremedi. Milletler Cemiyeti tüzüğü'nün 19. maddesi uyarınca, çizilen sınırlar sonucunda kendi istekleri dışında azınlık statüsüne düşen nüfus gruplarına Milletler Cemiyeti'ne dilekçe verme hakkı tanınmış ama şikâyetlerin kabul edilmesi için Milletler Cemiyeti Konseyi üyelerinden birinin katılım göstermesi gerekiyordu. Dolayısıyla, sunulan dilekçelerin çok azı kabul edildi ve şikâyet hakkında nihai karar ancak müzakerelerden sonra verildi. Azınlıkları korumayı amaçlayan anlaşmalar ve Milletler Cemiyeti'ne dilekçe verme hakkı barış elçileri tarafından alınan iyi niyetli ihtiyati önlemler olsalar da pratikte iki savaş arası dönemde siyasi söylemde adil bir çıkar dengesi sağlamak ve azınlıklara zarar veren şiddetli homojenleşmeyi önlemek için uygun araçlar olmadıkları anlaşıldı.

İki savaş arası dönemde, özellikle eğitim ve toplumsal politika gibi konularda, azınlıklar ciddi idari ayrımcılıklara maruz kaldılar. Ağırlıklı olarak hâlâ tarımsal nüfus yapısına sahip olan Doğu-Orta ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinin tamamında toprak sorununun çözümü ülkelerin kendi içlerinde istirarı sağlamaları açısından büyük önem taşıyordu. Küçük çiftçilerden ve toprağı olmayan insanlardan oluşan koca bir kalabalık büyük arazilerin bölünmesini, kendilerine de cömert toprak hibeleri düşmesini umuyordu. “Yeşil Devrim”in ideologlarında ve Doğu-Orta Avrupa’ya özgü çiftçi partilerinin liderlerinde kırsal nüfusun çıkarlarını korumaya gönül vermiş temsilciler buldular. Onların girişimleri, hükümetleri toprak mülkiyetindeki adaletsiz dağılım konusunda düzenlemelerde bulunmaya ve gerektiğinde sosyal açıdan zayıf ve yoksul kırsal nüfus yararına arazilerin zorla kamulaştırılmasını sağlamaya mecbur bıraktı. Özellikle Macaristan’ın bazı bölgelerinde, Slavonya-Hırvatistan ve Voyvodina’da, Bosna-Hersek’te (özellikle Müslümanların elinde) ve Romanya’da (Eski Krallık/Vechiul Regat, yani Moldova, Eflak ve Dobruca’da ve Besarabya’da) *latifumdium*¹⁸ toprakları yaygındı. Slovenya, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan’da ise küçük ölçekli çiftçilik daha baskındı. Rusya’da tarım sorununu çözmek için harekete geçen Bolşevikler sınıf mücadelesini vurgulayan sloganlarıyla Ekim/Kasım 1917’de çarlık sistemini alaşağı etmeyi ve iktidarı ele geçirmeyi başardılar. Béla Kun, Macaristan’daki kısa ömürlü Sovyet tipi diktatörlüğünde (21 Mart- 1 Ağustos 1919) Bolşeviklerin eylemlerini hevesle taklit etti. Bulgaristan’da köylülerin radikal lideri Aleksandar Stamboliyski 1920’de hükümetin başına geçtikten sonra kapsamlı bir reform programı başlattı; bu programı hayata geçirmek yukarıda da bahsedildiği üzere 1923’te hem makamını hem de hayatını kaybetmesine yol açtı. Önceden Rusya’ya bağlı olan Besarabya’da, büyük mülklerin (devlet ve kraliyet toprakları, sahipsiz kalmış topraklar, yabancılara ait özel mülkler) üçte ikisi 1917’de kırsal kendine

18 Antik Roma döneminde büyük toprak sahiplerine ait olan, köleler tarafından işlenen ve genellikle tahıl, zeytinyağı veya şarap gibi ticari mahsule ayrılmış mülkleri ifade etmek için kullanılan terimdir. (ç.n.)

yardım uygulamalarıyla yeniden dağıtılmıştı. Bolşevizm karşısında duyulan yaygın korku ve mevcut mülkiyet sisteminin devrilmesi tehdidi, daha fazla kontrolsüz kamulaştırmayı engellemek isteyen nüfuzlu karşı güçleri harekete geçirdi. Bilhassa Macaristan'da yüksek konumlardaki soylular ve Katolik din adamları arasından gelen itibar sahibi danışmanlar, Kral Naibi Hórhthy döneminde toprak mülkiyetine yönelik ciddi müdahaleleri ertelemeyi başardılar. Böylece toprağın eşit olmayan dağılımı "üç milyon yoksulun yaşadığı ülkede" ağır bir yük olmaya devam etti.

Toprak reformu çabaları, ulusal çıkarların toplumsal gerekliliklerden önde tutulduğu Güneydoğu Avrupa ülkelerinde daha başarılı oldu. Hem büyük arazi sahipliğinin üst sınırları hem de toprak tahsisi için dağıtım formülü belirlenirken durumun manipüle edilmesine olanak tanıyan pek çok açık vardı. Toprak mülkiyetinde bölgesel özelliklerin dikkate alınması bölgedeki nüfuzlu kişilerin lehine oldu. SHS Devleti'ndeki toprak reformları sırasında Hırvatistan-Slavonya ve Voyvodina'da Macar ve Müslüman olan büyük toprak sahipleri hedef alındı; Romanya'da Besarabya'daki Rus mülk sahipleri, Bukovina'daki Leh mülk sahipleri ve Transilvanya'daki Macar ve Alman mülk sahipleri kamulaştırmadan etkilendi. Toprağın yeniden dağıtılması esas itibarıyla ülkedeki çoğunluğu oluşturan ulusların toprağı olmayan veya küçük ölçekli çiftçilik yapan üyelerine fayda sağlamıştı.

İki savaş arası dönemde yapılan toprak reformları, çiftçilerin toprağı olan açlığını gideremediğı gibi kırsal nüfusun daha da fakirleşmesini de engelleyemedi. "Yabancı"ların toprak sahipliğinin zayıflatılabilmesi için bu toprakların yüksek fiyatlardan satın alınması gerekiyordu. Eskinin büyük çiftlikleri yerlerini, ihracat için kayda değer bir üretim fazlası yaratamayan ve sadece geçinmek için tarım yapan çok sayıda küçük çiftliğe bıraktı. Artan özel tüketim ve azalan mahsul verimi, Güneydoğu Avrupa'daki tarım devletlerinde milli ekonomi politikasının hareket alanını ciddi şekilde kısıtladı. Kendi kendine yeter olmayı destekleyen yoğun bir ekonomik milliyetçilik, küçülen iç pazarın getirdiğı dezavantajları ve

geleneksel ticari ilişkilerin aniden kesilmesini telafi edemedi. Geçmişteki büyük ölçekli ekonomik alanların dağılması ve yeni gümrük uygulamaları yerel üreticiler için sinir bozucu bir ticari engel demekti. İlkel tarım yöntemleriyle denizaşırı rekabetle başa çıkmaları artık mümkün değildi. Amerikalı, Kanadalı, Arjantinli ve Avustralyalı tedarikçiler daha kaliteli ve ucuz tarım ürünleriyle Balkan ülkelerini pazarın dışına itti. Tarım fiyatlarındaki hızlı düşüş ve sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde yerli tarım ekonomisini korumak için uygulanan ithalat kısıtlamaları yeni engeller oluşturdu. Bu yüzden, acilen ihtiyaç duyulan yatırımlar için döviz geliri sıkıntısı yaşandı. Güven uyandırmayan ekonomik durum, ciddi siyasi sonuçları olan yeni bağımlılıklara yol açtı.

Demokrasi ile Halk Demokrasisi Arasında

Bohemya bölgesinin ileri düzeyde endüstriyel gelişimi, sadece Çekoslovakya'da iki savaş arası dönemde parlamenter demokrasi için nispeten sağlam bir ekonomik temel sağlayabildi. Güneydoğu Avrupa'nın tarım devletleri ise krizler karşısında çok daha savunmasızdı. Ekonomik ve siyasi açıdan ayakta kalamamaktan korkuyorlardı ve zorlu ekonomik koşullar yüzünden şantajlara karşı koyacak güçleri yoktu. Hızlı bir ekonomik toparlanma ve iç konsolidasyon beklemek mümkün değildi. 1920'lerde neredeyse tüm hükümetler kamu maliyelerini yeniden yapılandırmak ve istikrara kavuşturmak için dışarıdan yardım istemek zorunda kaldı. Vadesi gelen borç ödemelerinin yönetimi ihracat gelirlerinin büyük bir kısmını tüketti. Savaşın neden olduğu hasar, epey küçülmüş bir iç pazar, ortalamanın altında kalan işgücü verimi ve kronik sermaye eksikliği yeni başlangıçları engelledi. Yeniden inşanın finanse edilmesi için tarım ürünlerinin ihracatına, dolayısıyla da kendi güçlerinin farkında olan, ödemeye ilişkin şart ve koşulları dikte eden alıcı ülkelere bağımlıydılar. Sonunda küresel ekonomik krizin yıkıcı

etkileri, halef devletlerin modern ve çağdaş bir sivil toplum oluşturmak için gereken temellerden hâlâ yoksun olduğunu ve oyunun demokratik kurallarının devam eden yapısal krizin üstesinden gelmeye yetmediğini açıkça gösterdi. Bu olumsuz koşullar altında geçmişten kopma sürecinin tereddüt içermesi kaçınılmazdı. Eski çok etnikli devletlerde devrimlerin yaşandığı 1917/1918 yıllarında kitlesel ayaklanmalar iktidardaki hanedanları makamlarından ederken, Çekler ve Slovaklar nihayet Habsburg Hanedanı ile bağlarını koparıırken, Balkan devletlerinde monarşik düzen Versay Sistemi koşullarında bile devam etti. Hatta bu düzen İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar varlığını sürdürdü. Yunanlar bile 1935'te monarşiye geri döndüler. Macaristan'da Kral IV. Karl'ın (eski Avusturya İmparatoru I. Karl) başarısızlıkla sonuçlanan yeniden tahta geçme girişiminin ardından, Ekim 1921'de bir parlamento kararıyla Habsburg-Lorraine Hanedanı'nın tahtan indirilmesi onaylandı ve Nagybánya Amirali Miklós Horthy kral naibi olarak hükümetin gelecekteki biçimi hakkında resmi bir beyanda bulunmadı. Arnavutlukta ise eski bir aristokrat aileden gelen Ahmed Zogu (1895-1961) kendi partizanlarının ve Yugoslavya'nın desteğiyle hükümetin yönetimini yeniden ele geçirdikten sonra 1925 yılında cumhuriyetçi yönetim biçimini feshetmiş ve 1 Eylül 1928'de "Arnavutların kralı" olduğunu ilan ettirdi. Mayıs 1939'da İtalyan birliklerinin karaya çıkması üzerine ülkeyi temelli terk etmek zorunda kaldı.

İki savaş arası dönemde Güneydoğu Avrupa'da siyasi ve toplumsal kargaşaların oluşumunda ve sürmesinde iktidardaki hanedanların ve saray kamarillasının rolünün olmadığını söylemek güçtür. Çatışan çıkar grupları ve dernekler ileriye dönük bir reform politikası izlemekten ve hâlihazırdaki akut sorunları çözmekten acizdi. Demokratik geleneklere gönülsüzce riayet ettiler ve ülkeyi giderek daha da yönetilemez hâle getirdiler. 1920'li yılların sonlarından itibaren hükümet müdahaleleri Estonya'dan Yunanistan'a kadar tüm ülkelerde parlamenter sistemden çıkışa zemin hazırladı. SHS-Devleti'nde Kral Alexander 1929'da parti çekişmelerini kendi le-

hine kullandı. Anayasayı feshedip günümüzde “Yugoslavya” olarak bilinen çok etnikli devlette kendi diktatörlüğünü ilan etti. 1930’larda her yerde askerlerin dönemi başladı. Subaylar tarafından yapılan darbeler Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan’da rejim değişikliğine yol açtı ve kralları otoriter-diktatöryal bir yönetim biçimini benimsemeye zorladı.

Macaristan’da kral naibi Miklós Hóorthy, Yunanistan’da General Ioannis Metaxas, Romanya’da Mareşal Ion Antonescu ve Arnavutluk’ta Kral Ahmed Zogu gibi güçlü yeni isimler devletlerarası ilişkilerde değişen çerçeve koşullarına uyum sağladılar ve Alman nasyonel sosyalizmi ile İtalyan faşizminin kendi etki bölgelerinde tek taraflı bir şekilde dayattığı oyunun kurallarını dikkate aldılar. Görmezden gelinemeyecek ekonomik gerçekler, Almanya ve İtalya’ya daha geniş kapsamlı siyasi tavizler verilmesini zorunlu kıldı. Weimar Cumhuriyeti’nin siyasi ve ekonomik liderleri Güneydoğu Avrupa’da bir “tamamlayıcı ekonomi” konsepti planlarken bu tavizleri zaten hesaba katmışlardı. Söz konusu tavizler nihayet 1934’te Hjalmar Schacht’ın “Büyük Plan”ıyla Balkan devletlerinden kesin bir dille talep edildi. Nasyonel sosyalist Almanya için, büyük ölçekli bir ekonomiye yönelik planlar, revizyonist hedefleri olan aktif bir Balkan politikasına yapılmış hoş bir ilaveydi sadece. Teklif edilen takas işlemleri kliring anlaşmaları yoluyla gerçekleştirildi. Bu prosedür, Güneydoğu Avrupa tarım ülkelerinin uzun vadede tarımsal üretimleri için bir pazar bulmalarını ve sınırlı döviz rezervlerini korumalarını kolaylaştırdı. Ancak bunun bedeli, geniş çaplı ekonomik ve siyasi bağımlılık oldu. Bu durum da Balkan devletlerinin bağımsızlığını zayıflattı ve sonunda onları Avrupa’da çıkacak askeri çatışmalarda Mihver Güçleri’nin¹⁹ yanında yer almak zorunda bıraktı. 27 Eylül 1940’ta Alman İmparatorluğu, İtalya ve Japonya arasında Berlin’de Üç Güç Paktı’nı imzaladı. Aynı yıl Macaristan, Romanya ve Slovakya onlara katıldı. 1941’de Bulgaristan, Yugoslavya ve Hırvatistan da onların yanında saf tuttu. Arnavutluk zaten on yıl

19 İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya, İtalya ve Japonya’nın Müttefik Devletler’e karşı oluşturduğu blok. (ç.n.)

önce 27 Kasım 1927’de 1. Tiran Paktı’nın imzalanmasıyla fiili bir himaye ilişkisini kabul etmek zorunda kalmıştı. 7 Nisan 1939’da İtalyan birlikleri ülkeyi işgal edip kralı kovdu. Sadece Yunanistan Mihver güçlerine direnmeye cesaret edebildi. Beklenenin aksine, Yunan ordusu 28 Ekim 1940’ta Mussolini’nin emriyle gerçekleştirilen İtalyan taarruzunu Epirus’ta başarıyla püskürttü. Ancak 6 Nisan 1941’de Belgrad’a hava saldırısı düzenleyerek Yugoslavya’nın ayrılmasına engel olan Hitler’in müdahalesi, Alman ve Bulgar birliklerinin işgali (Meriç Operasyonu) onları teslim olmaya zorladı. Hitler, İtalyan ortağıyla birlikte, Balkanlar’daki seferin sona ermesinin ardından Balkan Yarımadası’nın siyasi açıdan yeniden yapılanmasını dikte etti. Hitler, Sovyetler Birliği’ne karşı gireceği savaşta Macar, Bulgar ve Romen müttefiklerinden koşulsuz sadakat bekliyordu. İşgal altındaki topraklardaki sivil halk, İkinci Dünya Savaşı’nın dehşetini öncelikle işgal güçleri ile yerel direniş grupları arasında her geçen gün daha da yaygınlaşan silahlı çatışmalarla yaşadı. Her iki tarafta da benzeri görülmemiş bir vahşetle savaşıldı. Gelecekteki savaş sonrası düzenin temelleri, komünist liderlerin hâkimiyetindeki partizan hareketinin komuta yapılarında ortaya konmuştu bile.

Belgrad hükümetinin Hitler’in baskısından kurtulmak ve “Üç Güç Paktı”na katılımını gözden geçirmek yönündeki girişiminin (27 Mart 1941 askeri darbesi) başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Hırvatlar pek de sevmedikleri Sırp komşularıyla olan bağlarını koparma fırsatını buldular. Nisan 1941’de Hitler yanlıları, Ante Paveliç’in (1889–1959) “Bağımsız Hırvatistan Devleti”nde (Ustaşa-Devleti) faşist bir vasal devlet kurdular; bu devlet Sırlara, Yahudilere ve Romanlara uyguladığı acımasız zulüm ve imha politikaları yüzünden kısa sürede itibarını yitirdi. Nasyonal sosyalistlerin Yahudileri hedef alan ölçsüz zulüm ve imha politikaları Balkan ülkelerinin her birinde gönüllü yardımcılar bulamadı. Bu saldırgan antisemitizm genel olarak destekçilerini Hırvatistan’da Ustaşa Hareketi’nden, Romanya’da 1927’de Corneliu Zelea Codreanu (1899-1938) tarafından kurulan “Demir Muhafızlar” (asıl adı “Başmelek Mikail Lejyonu”)

camiasından ve Macaristan'da İkinci Dünya Savaşı'nın son aşamasında Alman birliklerinin koruması altında iktidarı ele geçirerek kısa bir süre için "devlet lideri" olarak Amiral Hóorthy'nin yerine geçen F  renc Sz  lasi'nin "Ok Haçlılar"ı arasından bulmuştur. 24 Ağustos 1944'te Kızıl Ordu'nun Romanya'nın doğu sınırını geçmesiyle Balkan Yarımadası'nın tarihinde yeni bir sayfa açıldı. Sovyet İmparatorluğu'nun diktatörü Stalin, Hitler'i yenilgiye uğrattı ama ele geçirdiği Güneydoğu Avrupa hâkimiyeti sırasında Hitler'in halefi ve taklitçisi olmaktan da geri durmadı.

V. 1945'TEN SONRA BALKANLAR

Komünist Deneme

Hitler Almanya'sının mağlup olmasından sonra Sovyetler Birliği, batı ve güneybatı hattında siyasi ve ekonomik liderlik rolünü üstlendi. İki savaş arası dönemde yaşanan olumsuz deneyimlerden sonra, Stalin artık ikili antlaşmalarla ve Sovyetler'in batı sınırını korumayı amaçlayan askeri ittifaklarla desteklenen bir kolektif güvenlik sistemiyle yetinmek istemiyordu. Kendisine kayıtsız şartsız itaat edilmesini ve anayasal yapıların da Sovyet modeline uyarlanmasını talep etti. Yerel komünist kadroların gönüllü yardımcıları olarak verdiği desteğin bir sınırı vardı. İki savaş arası dönemde komünist partiler tüm Balkan ülkelerinde yasaklıydı ve parti çalışmaları gizli ve illegal bir şekilde sürdürülüyordu. Komünistler işgal güçlerine karşı partizan hareketlerine katıldılar ve kendilerini kapsamlı bir anti-faşist halk hareketinin savunucuları olarak tanıttılar. Özellikle Tito (Yosip Broz), faşizme ve yabancı egemenliğine karşı bir yurtsever cephe oluşturma bahanesiyle, işgal altındaki Yugoslavya'daki partizan örgütleri için tüm toplumsal gruplardan silah arkadaşları toplamayı başardı. Tito, daha sonra komünist liderlik altında iktidarı ele geçirmeye hazırlanırken 26/27 Kasım 1942'de Bihaç'ta kurulan ve bir yıl sonra 29 Kasım 1943'te Yaytse'de geçici hükümeti kuran "Yugoslavya Antifaşist Ulusal Kurtuluş Konseyi"nden (Antifašističko vijeće narodnog osloboğenja Jugoslavije/AVNOJ) zekice faydalandı. Stalin'in zaferinden sonra Kızıl Ordu'nun kontrol ettiği Balkan ülkelerinde komünist olmayan partilerin eşit politik katılım hakkı talep etmesi artık pek de mümkün değildi. Bu partilerin önemli liderleri polis taci-

ziyle ciddi şekilde engellendiler, sürgüne gönderildiler, hapsedildiler veya göstermelik duruşmalarda vatan haini ilan edilerek yargıldılar. Tek başlarına iktidar olan komünistler sadece itaatkâr ortaklara tahammül ediyorlardı. “Faşist” olduğu iddia edilen burjuva partileri de sosyalist partiler gibi feshedildi. 1945’ten sonra, Sovyet işgal rejimi altında, anti-faşit bir “halk demokrasisi” (*volksdemokratische*) parlamenter-demokratik sistemin yerini aldı ve Güneydoğu Avrupa’da monarşik dönem nihayet sona erdi. Sadece Türkiye ve Yunanistan, 1947 yılında ilan edilen Truman Doktrini’nin koruması altında zorunlu bir sistem değişikliğinden kaçınabildi. Bununla birlikte, Yunanlar 1949’a kadar süren kanlı iç savaşın ardından, İngilizlerin aktif desteğiyle komünistlerin iktidarı ele geçirmesini engellemeyi başardılar. Sonrasında NATO üyeleri olan Türkiye ve Yunanistan, Soğuk Savaş’ın şafağından bu yana Sovyetler Birliği’nin Akdeniz’e doğrudan inmesini engelleyen bir bariyer görevi gördüler.

Rus işçi ve köylü devletini korumak zorunda kalan Sovyet İmparatorluğu’nun batı ucundaki uydu devletlerde, 1945’ten sonra Moskova tarafından başlatılan toplumsal dönüşüm süreçleri, içerideki sınıf düşmanlarıyla başa çıkmayı amaçlayan Sovyet-Rus eylem modelleri üretti. Muzaffer proletarya “halk demokrasisi”nde, Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin tek başına iktidar olma iddialarını sağlama alacak ve onun liderliğinde ve Sovyet halkının kardeşçe yardımlarıyla sosyalizmin ve sınıfsız bir toplumun inşasına giden yolu açacak yeni bir hükümet biçimi yarattı. “Tasfiyeler” ulusal komünistlerin ayrılma girişimlerinin önünü kesti ve Stalinist liderliğin parti içinde tek güç hâline gelmesine yardımcı oldu. Parti üyelerini ve halkı korkutmak için 1940’ların sonlarında ve 1950’lerin başlarında Doğu-Orta ve Güneydoğu Avrupa’daki tüm sosyalist devletlerde Moskova’dakileri örnek alan göstermelik davalar sahnelendi. Macaristan’da László Rajk, Arnavutluk’ta Koçi Xoxe, Bulgaristan’da Trayço Kostov, Romanya’da Lucrețiu Pătrășcanu, Ana Pauker ve Vasile Luca bu yargılamaların kurbanları arasındaydı. Sovyetler Birliği, 1949 yılında kurulan “Karşılıklı Ekonomik Yar-

dımlaşma Konseyi”nde (CMEA veya COMECON) kimseyi umursamadan sosyalist kamp içinde liderliğini ortaya koydu ve ikili ekonomik ilişkilerdeki üstün konumunu kendi çıkarları doğrultusunda kullandı. Ne var ki sosyalist ekonomilerin daha fazla birleşmesine karşı sürekli bir direnç de söz konusuydu. Bilhassa Macaristan ve Romanya’daki parti liderleri bağımsızlıklarını korumakta ısrarcı davranarak ulusal bir rota çizdiler. Tito, 1948’de yaşanan Kominform çatışmasıyla Kremlin’deki idarecilerle ilişkilerinin kopmasını açıkça göze alıp güç blokları arasında kendi yolunu aradı. Tito’nun Sovyet liderlerle yeniden uzlaşmasının ardından, Yugoslavya 1964’te bir ortaklık anlaşmasıyla belirli alanlarda CMEA ülkelerinin ekonomik planlamalarına tekrar dâhil edildi. 1948 yılında hâlâ Moskova’dan gelen talimatlara harfiyen uyan ve dışlanmış komşusu Yugoslavya ile işbirliğini bitiren Arnavutluk da 1961’de Moskova’nın ittifak sisteminden ayrıldı. Nikita S. Kruşçev’in Stalinizmden arındırma politikasıyla ilgili aşılması mümkün olmayan görüş ayrılıkları nedeniyle sosyalist devletler topluluğunun ortak savunma ittifakı olan Varşova Paktı’na üyeliğini sona erdirdi ve Çin Halk Cumhuriyeti’yle yakınlık kurmaya çalıştı. Çin hükümeti 1968 yılında imzalanan ekonomik ve ticari anlaşmayla Arnavutluk’a aktif ekonomik ve askeri yardım sözü verse de bu olağanüstü rota değişikliği uzun süre bir çözüm getirmedi. Bilhassa Çin’in tedarik taahhütleri sadece 1978’e kadar sürdüğü için Arnavutluk’un bu girişiminin izolasyona doğru atılmış bir adım olduğu anlaşıldı. Yaşlanan parti lideri Enver Hoca’nın yönetiminde kendisini dış dünyaya giderek daha fazla kapatan komünist hükümet ülkeyi ekonomik yıkıma sürükledi.

“Kapitalist” ve “sosyalist” toplumsal sistemler arasındaki küresel rekabette planlı ekonomi modeli giderek piyasa ekonomisi modelinin daha da gerisinde kaldı. Kruşçev’in bir program olarak sunduğu piyasa ekonomisine hızlı bir şekilde yetişme, hatta onu geçme hedefine ulaşmak mümkün olamazdı. Sosyalist kıtlık ekonomisinin karar mercileri, insanların giderek artan tüketici taleplerini karşılamak için gereken kaynaklardan yoksundu. Tek başına iktidarda olan

komünist partilerin yetkilileri, düşünce ve hareket özgürlüğü üzerindeki önemli kısıtlamaları ve nomenklaturanın²⁰ sahip olduğu geniş imtiyazları haklı göstermekte giderek zorlanıyorlardı. Sosyalist ülkelerde hoşnutsuzluğun kitlesel ifade bulması ve tekrarlanan huzursuzluklar, proletarya partisinin işçiler arasında bile radikal bir reform hareketi olarak itibarını yitirdiğini ve halkın partiye olan desteğini geri çekmeye başladığını ortaya koydu. 17 Haziran 1953'te Doğu Berlin'de yaşanan işçi ayaklanmaları, 1956'da Macaristan'daki halk ayaklanması ve 1968'de Prag Baharı olarak adlandırılan olaylar, egemen sisteminin varoluşu için bir krizin yaklaştığını hissettirdi ve Sovyet tanklarının savaş düzeni almasına yol açtı. Gelgelelim uzun vadede Brejnev Doktrini'nde dile getirilen askeri müdahalede bulunma tehdidi, Doğu Bloku denilen yapının giderek daha da kırılğan bir hâl alan bütünlüğünü onarmaya uygun bir araç değildi. 1985 yılında Mihail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin yeni genel sekreteri olarak seçilmesi, Kremlin yönetimindeki geri kafalı gerontokrasinin²¹ eylemsizliğiyle karakterize edilen ızdırap dönemini sona erdirdi. Hızla başlatılan bir reform hareketiyle daha fazla açıklık ve şeffaflığın yanı sıra katılmış toplumsal yapıların yeniden düzenleneceği (Glasnost ve Perestroika) vaat edildi. Sovyetlerin eylemleri sosyalist kampın tüm devletlerini hareketlendirip reform çabalarını tetikledi. Alelacele toplanan tartışma forumlarında geniş katılım fırsatları sunuldu ve siyasi imtiyazlar görüşüldü. Fakat halka yapılan teklifler artık gözden düşmüş olan sosyalizm fikrini ve komünist parti yönetiminin tekel olma iddiasını kurtarmaya yetmiyordu. 1975'te "karşıt görüşlüler" ve insan hakları grupları Helsinki Nihai Senedi'ne atıfla büyük bir halk hareketi oluşturdu ve bu hareket 1989/90 başında birkaç ay içinde Doğu-Orta Avrupa ülkelerinde komünist parti yönetiminin sonunu getirip radikal bir sistem değişikliğini zorunlu kıldı.

20 Sovyet bloğundaki komünist ülkelerde, devlet ve parti elitleri arasındaki ayrıcalıklı sınıfı ifade eden bir terim. (ç.n.)

21 Yaşlıların siyasi hiyerarşinin en üst basamaklarında bulunduğu yönetim biçimi; yaşlılar yönetimi. (ç.n.)

Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki devrimci ayaklanmanın düşünce ve hareket önderleri esas olarak Polonya ve Macaristan'da bulunuyordu. 1980'de Polonya'nın Gdańsk şehrinde kurulan bağımsız sendikal hareket "Solidarność"a olan katılım artık ne yasaklamalarla ne öncülerinin hapse atılmasıyla ne de sıkıyönetim dayatmalarıyla durdurulabilirdi. Bu dönemde Balkan ülkelerinde parti stratejistlerine benzer girişimlerle meydan okuyacak kadar nüfuz kazanmış reformist komünistlerden bahsetmek mümkün değildi. Toplumdaki karar alma süreçlerine halkın daha fazla katılımını talep eden dağılık muhalif gruplar bunun için gerekli olan geniş etkiyi yaratamıyorlardı.

1980'li yıllarında sonuna gelindiğinde toplumsal iklim radikal bir şekilde değişmişti. Artık hiçbir ülke devrimci gelişmelerin karşı konulamaz çekiminden kaçamayacaktı. İktidardaki komünistler, kimsenin beklemediği kadar hızlı bir şekilde ve neredeyse müdahaleye gerek kalmadan artık savunamayacakları iktidar pozisyonlarını boşaltmak ve demokratikleşme taleplerinin engelsiz bir şekilde gerçekleşmesine izin vermek zorunda kaldılar. Reel sosyalizmin başarısızlıkları ve birikim eksiklikleri, ekonomik durumun perişanlığı, kronikleşmiş tedarik sıkıntıları, düşük yaşam standartları, ifade özgürlüğü ve seyahat olanaklarına getirilen kısıtlamalar parti yönetiminin felaketi oldu. Ayrıca hayaletleri çok uzun zaman önce sürgüne gönderilmiş talihsiz bir geçmişe takılıp kalmışlardı. Cumhuriyetler Birliği'nin lağvedilmesinin ardından 1991 yılında dağılan SSCB'de olduğu gibi, Balkan Yarımadası'nda da çözülmemiş milli sorunlar ve irrasyonel etnik çatışmalar bir bomba etkisi yaratarak geri döndü. Bu sorunlar şimdiye kadar Sovyet-Marksist doktrin altında proleter dayanışma ve ulusların kardeşliği gibi yatıştırıcı formüllerle örtbas edilmiş, kamusal söylemde bunların tartışılması yasaklanmıştı. Ama söz konusu problemler arka planda için için yanmaya devam etmişti. 1965'ten itibaren Romanya Komünist Partisi Birinci Sekreteri veya Genel Sekreteri ve Romanya'nın devlet başkanı (1967-1974 devlet konseyi başkanı, 1974-1989 cumhurbaşkanı) olarak ülkeyi demir yum-

rukla yöneten ve gizli polis teşkilatı “Securitate” tarafından desteklenen Nikolay Çavuşesku, Moskova’daki merkez karşısında Rumenlerin bağımsızlığını vurgulayan ulusal lider numarası yapmayı tercih etti. Azınlıklar (Macarlar, Almanlar, Yahudiler) uzun yıllar boyunca Çavuşesku’nun baskıcı milliyet politikaları yüzünden epey eziyet çekti. Reformcu papaz László Tőkés’in zorla sınır dışı edilmesi nedeniyle Temeşvar halkı Aralık 1989’da sokaklara döküldüğünde ve huzursuzluk başkent Bükreş’i de ele geçirdiğinde en yakın meslektaşları bile Çavuşesku’yu desteklemeyi bıraktı. Diktatör 22 Aralık 1989’da kendi partisinin üyeleri tarafından devrildi ve apar topar yapılan gizli bir askeri yargılamanın ardından 25 Aralık’ta eşi Elena’yla birlikte idam edildi.

1991/1992 yıllarında silahların dâhil olduğu etnik çatışmalar, Romanya’nın komşusu eski Sovyet cumhuriyeti Moldova’nın Rusya Federasyonu’ndan ayrılışına gölge düşürdü. Çoğunlukla Rusların ve Ukraynalıların yaşadığı Dinyester’in doğusundaki bölgenin sakinleri, Moldova’nın ayrılışının bir parçası olmak istemediler ve Transdinyester Cumhuriyeti’ni kurdular. Tiraspol’de konuşlanmış olan General Aleksandr Lebedev komutasındaki 14. Rus Ordusu polis birlikleriyle milisler arasındaki çatışmalara ancak 1992’de son verebildi. Moldova Cumhuriyeti ile fedarasyon konusunda yapılan müzakereler şu ana kadar başarılı olamadı.

Bilhassa Bulgaristan komünist dönemde bile uzun süren ulus çatışmalarından etkilenmişti. 1989’da kendi isteğiyle istifa etmek zorunda kalan parti ve devlet lideri Todor Jivkov (1911-1998) döneminin son aşamasında bu çatışmalar iyice tırmandı. İnsanlara asimile olmak veya göç etmekten başka bir seçenek bırakmayan Bulgarlaştırma tedbirleri, 1950’lerden itibaren Bulgaristan Müslümanlarının (Türkler ve Bulgarca konuşan Pomaklar) ve Müslüman kurumların sayısını ciddi şekilde azaltmıştı. Türk sorununu nihai olarak çözmek için 1984 yılında alınan idari tedbirler 300.000’den fazla Bulgaristan Müslümanının Türkiye’ye göç etmesine ve dünya çapında protestolara yol açtı.

Tito'nun Yugoslavya'sında, iki savaş arası dönemde yaşanan korkunç deneyimlerden sonra uluslar hakkındaki anlaşmazlıklardan kamusal tartışmalarda bahsedilmesi tabulaştı. Tito da birleşik bir devlet fikrinin ateşli bir savunucu hâline geldi. Aralık 1971'de milliyetçi yolsuzluklar nedeniyle Hırvatistan'daki tüm parti yönetimini değiştirdi. Sadece belirli konular söz konusu olduğunda ulus meselesine yaklaşımından taviz vermeye açıldı. 1946'da Makedonların ayrı bir ulus olduğunu kabul etti ve 1968'de Bosnalı Müslümanların kendi kurucu cumhuriyetleri olan Yugoslav federal devletinde bir ulusal grup olarak tanınmasına izin verdi. 1974 anayasasında öngörüldüğü üzere partinin ve bir bütün olarak devletin ihtiyatlı federalleşmesinin amacı, ulus sorununun yumuşatılması ve alt bölgelerde insanların kişisel çıkarlar peşinde koşmasını önlemektir. Tito öldükten (1980) sonra ülke denge sağlayacak bütünleştirici bir figürden yoksun kaldı. Devletin ve toplumun en yüksek makamlarına yapılan atamalarda başvuru rotasyon ilkesi, cumhuriyet içindeki farklı çıkarları dengelemeye yetmedi. Ulusal bağımsızlık fikrinin cazibesi giderek arttı. Siyasi özgürleşmenin ve ulusal ayrışmanın arkasındaki itici güç hâline geldi. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin yaklaşan çöküşü ulusal bağımsızlık arzusu- nu uyandırıp merkezkaç kuvvete ivme kazandırdı. Belgrad açısından bakıldığında, Sırlar o zamana kadar sahip oldukları liderlik rolünü ve kargaşa içindeki Kosova'da yer alan Orta Çağ Nemanyić Devleti'nden bu yana sahip oldukları çekirdek bölgeyi, eski Sırp Ortodoks manastır geleneklerini ve kültürel alışkanlıklarını kaybetme ve kanlarıyla sulanmış Kosova Ovası'ndaki anavatan haklarını yüksek doğum oranlarıyla nüfusun çoğunluğunu oluşturan Arnavutlara kaptırma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardı. Slobodan Milošević, kariyerinde yükselmek ve 1987'de Sırp Komünist Partisi içinde iktidarı ele geçirmek için Sırlara tehdit ve baskıya uğrayacaklarını düşündüren bu "demografik soykırım" korkusundan faydalandı. Kamuoyunda istenilen etkiyi yaratmak için tasarlanmış konuşmalarda kendisini kuşatma altındaki Sırp ulusunun lideri olarak gösterdi. Sırbistan Bilimler Akademisi tarafından 1986 yılında yayınlanan bir

memorandum Miloşeviç'e büyük bir Sırp eylem programı için doğru argümanları sağladı. 1989'da Kosova ve Voyvodina'nın özerkliğini kaldırarak bir çığır açtı. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nde anayasa ve yönetim yetkisi konusundaki anlaşmazlıkların tırmanmasıyla eski Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya cumhuriyetleri 1990-1991 yıllarında bağımsız olmaya karar verdiler. Slovenler Belgrad'ın pençesinden çabucak kurtulmayı başarırken, yetersiz donanımına sahip Hırvatlar ve Bosnalı Müslümanlar 1991-1995 arasında ve Kosova'daki Arnavutlar da 1998-1999 yıllarında Yugoslavya Halk Ordusu'nun cephaneliğinden faydalanan Sırp ordusuyla karşı karşıya gelerek kanlı bir kardeş savaşına girmek zorunda kaldılar. Her iki tarafta da eşi benzeri görülmemiş bir acımasızlıkla yürütölen savaşılara son verilmesini sağlayan şey NATO'nun 1995'te Bosna-Hersek'e (21 Kasım 1995 Dayton Antlaşması'yla) ve 1999'da da Kosova'ya (Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu) yaptığı büyük askeri müdahaleler oldu. Miloşeviç dönemi ancak Ekim 2000'de sona erdi. Kitlelerin baskısı nedeniyle devlet başkanlığından istifa etmek zorunda kaldı. Başbakan Zoran Cinciç 1 Nisan 2001'de Miloşeviç'i tutuklattı ve Sırp tarihinin sembolik Aziz Vitus Günü (Vidovdan) olan 28 Haziran'da Lahey'deki savaş suçları mahkemesine teslim etti. Miloşeviç'le birlikte Güneydoğu Avrupa'da Stalinist yönetim yöntemlerini kullanan son yönetici de siyaset sahnesinden çekilmiş oldu. Tüm vehçeleriyle –Alman nasyonal sosyalizmi, İtalyan faşizmi ve Sovyet Stalinizmi– Balkan halklarının kaderini uzun yıllar boyunca belirleyen 20. yüzyıl diktatörlükleri dönemi nihayet sona ermişti.

Avrupa'ya Dönüş

Komünist hükümetlerin yarım yüzyılı aşkın bir süre boyunca yürüttüğü planlı ekonomi deneylerinin bilançosu, Doğu-Orta ve Güneydoğu Avrupa ölkeleri için pek de iç açıcı değil. Yalnızca ekonomi istatistiklerinin ortaya koyduğu çıplak rakamlara bakacak olursak, İkinci Dünya Savaşı'ndan

sonraki ilk yıllarda kalkınmada önemli bir sıçrama yaşandığını görürüz. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş 1950'lerden sonra daha da hızlandı. Okuryazarlık ve kentleşmede oranlarında kayda değer bir büyüme oldu. Ağır sanayi kelimenin tam anlamıyla tarımcılığa mal oldu ve kırsal nüfusun büyük bir kısmı yeni kurulan sanayi merkezlerine göç etmek zorunda kaldı.

Ne var ki endüstriyel üretimdeki niceliksel büyüme yanıltıcı bir tablo çiziyor. Başta ekonomik ve toplumsal yenisinden yapılanma sürecini harekete geçiren siyasi hükümlerdir. Dünya pazarından ve sürekli dış ticaret ilişkilerden sıkıca izole edilmesi, yerli sanayinin maliyet faktörünün ve rekabet gücünün gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesine izin vermedi. Komünist Parti iktidarının aniden sona ermesinden ve Sovyet ekonomi sisteminin ve CMEA ülkelerinin iç pazarının tamamen çökmesinden sonra, Doğu-Orta ve Güneydoğu Avrupa devletleri birdenbire son derece üstün olan yabancı rakiplerinin hâkimiyetindeki küresel rekabetin insafına kalıverdiler. Birçok açıdan kendilerini Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra deneyimledikleri başlangıç aşamasında buldular. 1989'dan sonra toplam istihdamdaki çarpıcı düşüş, yeni koşullara uyum sağlamak konusundaki muazzam zorluklara işaret ediyordu. Eski yapılar ortadan kaldırılırken sergilenen tereddüt yabancı yatırımcıları tedirgin etti. Sermaye zengini şirketlerin liderleri ihtiyatlı davranarak bir süreliğine kriz bölgelerinden uzak durmayı tercih ettiler. Bazı bölgelerde yavaş yavaş tarıma geri dönüldüğü gözlemlendi. Pek çok aile hayatta kalabilmek için küçük ölçekli geçim tarımına yöneldi. Görünen o ki Doğu-Orta Avrupa'daki Vişegard Devletleri (Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya ya da 1993'ten sonraki haliyle Slovak Cumhuriyeti ve Çek Cumhuriyeti), yeni piyasa koşullarına pek zorlanmadan ve aşırı sosyal çalkantılara maruz kalmadan uyum sağlamayı başardılar. Günümüzde Güneydoğu Avrupa, Avrupa'nın en yoksul yeri. Pek çok insan yoksulluk sınırının altında yaşamını sürdürmeye çalışıyor. Parçalanmakta olan Yugoslavya'daki maliyetli askeri çatışmaların ve Sırlara uygulanan boykot

tedbirlerinin tüm bölge üzerinde yıkıcı etkileri oldu. Bugün, zorlu başlangıç koşulları altında, aşırı etnik milliyetçiliğin bir arada yaşamamanın geleneksel kurallarını ciddi şekilde tehlikeye attığı bir dönemde ekonomik ve siyasi konsolidasyona yönelik yeni bir girişimde bulunulması şart. Avrupa ile yeniden bağ kurmak tüm ülkelerin siyasi liderleri tarafından paylaşılan bir arzu ve gelecekteki AB üyeliği adaylığını riske atmamak da muazzam bir çaba ve dayanıklılık gerektiriyor. Daha iyi bir geleceğin umut edilebilmesi için temel koşul, komşularla anlaşmaya ve sınır ötesi işbirliği için yeni yollar aramaya gönüllü olmaktır.

Komünist sistemin çöküşünden sonra yaşanan gelişmeler, bölgedeki yerel liderlerin bu görevi tek başlarına başaramayacaklarını açıkça gösterdi. Bununla birlikte, dış yardım programlarının sınırlarını da ortaya koymuş oldu. Uluslararası toplumun yalnızca savaşı önlemeye ve şiddet içeren saldırıları kontrol altına almaya yönelik müdahalede bulunma politikası, Balkan Yarımadası'na kalıcı barış getirmeye yetmeyecektir. Avrupa'nın, Güneydoğu Avrupa kriz bölgesinin hâlâ çözilemeyen yeniden düzenlenmesi konusunda ödemesi gereken tarihi bir borcu var. AB devletlerinin girişimiyle 10 Haziran 1999'da Köln'de imzalanan Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi, dayanışmaya dayalı kriz yönetimine yönelik ilk cesaret verici adım oldu. Bu pakt, savaştan etkilenen Balkan ülkelerine demokratik bir toplumsal düzen kurma ve ekonomik reformlar yapma konusunda sürekli destek sağlamayı amaçlıyor ve bu ülkeler için gelecek bir ihtimal olarak önce NATO'ya sonra da Avrupa Topluluğu'na katılımın yolunu açıyor. Kat edilmesi gereken çetin yolu Bosna-Hersek örneğinde görmek mümkün. Birbirine düşman Sırp, Hırvat ve Boşnak etnik grupları, 21 Kasım 1995'te Dayton Antlaşması'nda belirlenen ortak bir devletin çatısı altındaki ayrı bölgesel birimler olma fikrini koşulsuz şartsız uygulamayı hâlâ reddiyorlar. Mecburen bir arada yaşamaktan aktif işbirliğine geçiş hâlâ beklemededir. Kosova ve Bosna-Hersek'te birlikte yaşayanlar arasında uzlaşmaya yönelik ciddi bir adım atıldığına dair herhangi bir işaret yok. Mültecilerin

ülkeye dönüş süreci uzadıkça uzuyor ve bu durum Milošević rejimine karşı askeri müdahalesinde uluslararası topluma rehberlik eden hümaniter niyetlere gölge düşürüyor ve AB tarafından savunulan insani ilkelerin inandırıcılığının sorgulanmasına yol açıyor. “Statüden önce standartlar” talebi, Kosova’daki Arnavut yönetimin 17 Şubat 2008’de tek taraflı bağımsızlığını ilan etmesini engelleyemedi. Makedonya’daki uluslararası kriz yönetimi ise ABD ve AB’nin arabulucuk ettiği 13 Ağustos 2001 tarihli Ohri Antlaşması’yla kırılan da olsa bir denge kurmayı başardı. 6 Eylül 2001’de parlamento tarafından onaylanan bir anayasa değişikliği Arnavutların ve diğer azınlıkların ortak devlet sistemine siyaseten katılımını garantiledi. Nüfus grupları arasındaki gizli güvensizliğin yavaş yavaş ortadan kaldırılıp kaldırılamayacağı bu değişikliğin uygulanmasına bağlı. Karadağlılar 21 Mayıs 2006’da yapılan referandumda, az bir farkla çoğunluğu sağlayarak bağımsızlık yönünde oy kullandılar. Yugoslavya’nın dağılmasından sonra geriye kalan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (2003’ten sonra “Sırbistan ve Karadağ” devletleri birliği) Karadağ parlamentosunun 3 Haziran 2006’da bağımsızlığını ilan etmesinin ardından kendini feshetti.

Macaristan ve Slovenya’nın 2004’te AB’ye katılmasıyla Güneydoğu Avrupa ülkelerinin dış ilişkileri açısından yeni bir dönem başlamış oldu. 2007’de de Bulgaristan ve Romanya AB’ye kabul edildiler. Reform çabalarında daha fazla somut ilerleme kaydedilmesi halinde Türkiye ile katılım müzakereleri başlatılacaktır. Bölgenin tamamının Avrupa devletler topluluğuna entegrasyonu geleceğe yönelik cesur bir vizyon. Ancak bunun ne kadar zaman alacağını tahmin etmek zor. 21 Haziran 2003’te Selanik’te yapılan AB Zirvesi’nde istikrar ve ortaklık stratejisine ilişkin bir gündem onaylanmış ve Balkanlar’ın batısındaki ülkelere (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti, Sırbistan ve Karadağ’a) potansiyel katılım adayları olarak Avrupa Birliği içinde bir gelecek vaat edilmiştir. Bununla birlikte AB ülkelerinin birliğin genişlemesinden duyduğu memnuniyet büyük ölçüde azaldı ve gelecekteki entegresyon adımlarına

ilişkin zaman çizelgesine çok daha temkinli bakılıyor. Balkan halklarının zorlu Avrupa'ya geri dönüş yolculuğunun öngörülebilir bir gelecekte mutlu sona erişip erişmeyeceği kaygı uyandıran bir soru. Uyum sağlamanın zorlukları ortada. Yaşanan bu zorluklar, Osmanlı egemenliğinin sona ermesinden bu yana Balkanlar'ın Batı'ya dâhil olmaya yönelik bu üçüncü girişiminde, Batı toplumlarıyla arasındaki gelişmişlik farkını kapatıp kapatamayacağı ve Pan-Avrupa kalkınma trendleriyle umut edilen bağlantıyı kurup kuramayacağı hakkında çeşitli endişelere ve kritik sorulara neden oluyor. Bu girişimin başarılı olabilmesi için öncelikle nüfusun geleneksel ataerkil davranış biçiminin kökünden değişmesi gerekiyor. Yolsuzluk ve mafya ağları, sürdürülebilir demokratik yapılara ve istikrarlı siyasi partilere sahip bir sivil toplum inşa etmeyi zorlaştırıyor. Son birkaç yılda yaşananlar geçiş sürecindeki ülkeler arasında en çok Balkan halklarının kendilerini geçmişin uzun gölgelerinden kurtarmakta zorlandığını gösteriyor. Yozlaşmış komünist parti diktatörlükleri devrilirken yönetim kadrolarının büyük ölçüde değişmeden kalmış olması tesadüf değil. Eski ahabap çavuş ilişkileri arka planda varlığını sürdürüyor. Devlette ve toplumdaki kazançlı liderlik rolleri hâlâ önceki nomenklaturadan gelen görevliler tarafından işgal ediliyor. Geçmişin eleştirel bir şekilde yeniden değerlendirilmesine şimdilik girişilmiyor, arşivlere tıklmış patlamaya hazır bir bombaya benzeyen veriler şimdilik kilit altında. Kamuya açık tartışmalarda saldırgan etnik milliyetçiliğin popülist sloganları hâlâ baskınlığını koruyor. Bu ülkelerin Avrupalı kimliğini yeniden kazanması için eğitim ve zahmetli bir ikna çalışması gerekiyor. Uluslararası ekonomik krizin etkileri Güneydoğu Avrupa ülkelerini gecikmeli olsa da çok daha sert bir şekilde vurdu. 2008'de Macaristan'ı, 2009'da Romanya'yı ve 2010'da Yunanistan'ı ulusal iflastan kurtaran sadece uluslararası bir kriz yönetimi ve Uluslararası Para Fonu ile AB'den gelen milyarlarca dolarlık sermaye yardımıydı. Yüksek işsizlik oranları ve artan yoksullaşma, tüm Balkan ülkelerinde iç barışı tehdit ediyor ve ekonomik toparlanmayı engelliyor.

Avrupalı Bir Kültürel Manzara Olarak Balkanlar

Orta Avrupalıların toplumsal algısında Balkanlar, silahlı çatışmalar son bulduktan sonra bile Avrupa devletler topluluğunun çeperindeki sorunlu bir bölge olarak kalmıştır. Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya'da yabancı birliklerin varlığına duyulan ihtiyaç, etnik gruplar arasındaki ilişkilerde devam eden bir belirsizliğe ve tehlike potansiyeline işaret ediyor. AB'nin büyüme sürecinin geleceği hakkında süren tartışmalarda pragmatik ve ideolojik düşünceler yeni bir önem kazanıyor. Üst düzey karar alıcılar Avrupa kavramının haddinden fazla genişletilmemesi konusunda uyarıda bulunup Avrupa'nın kapasitesinin sınırlarına dikkat çekiyorlar. Türkiye'nin Avrupa değerler topluluğuna ait olup olmadığı konusunda şüpheler artıyor. Yeniden canlanan "medeniyetler çatışması"nda Ortodoks Balkanlar'ın dışlanması bile artık ihtimal dâhilinde.

Şu an hayatta olan neslin bu konuda hesap kitap yapması anlaşılır olsa bile tarihin hatırasını hafızamızdan büsbütün dışlamamız kesinlikle kabul edilemez. Avrupa artık ortak tarihe karşı sorumluluğundan kaçamaz. Hele ki 17. yüzyılın sonlarında Türklerle yapılan savaşlardan sonra, Balkan Yarımadası'ndaki Doğu Meselesi'nin çözümünde üstlendiği koruyucu rolünü artık geri alamaz. Avrupa verdiği kararlarla 19. yüzyılda modern Balkan devletlerinin ortaya çıkışında bir ebe rolü oynamış ve yeni ulus devletlerin doğuşunun sorumluluğuna ortak olmuştur. O zamandan bu yana da Balkan halkları için bir öğretmen, bir amir, bir fikir kaynağı ve taklit edilmeye değer bir rol model hâline gelmiştir. Avrupa, danışmanlar ve uzmanlar göndererek toplumsal gelişmelerin şekillendirilmesinde ve tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin idaresinde kilit bir rol oynamıştır. Avrupa devletleri yerli maden kaynaklarının ve tarım ürünlerinin alıcısı oldu, karşılığında da Güneydoğu Avrupa ekonomik bölgesini kendi sanayi ürünlerini sattıkları bir pazar olarak kul-

landılar. Avrupa finansal sermayesi altyapısının gelişmesine yatırımcı olarak dâhil oldu. Balkan ülkelerinin her birinde demiryolu ağının planlanması, finansmanı ve inşaatı yabancıların elindeydi. Güneydoğu Avrupa halkları, Orta Avrupa ile olan yakın bağları sayesinde “Aşırılıklar Çağı”nın (Eric Hobsbawm) sunduğu tüm avantajlardan ve dezavantajlardan paylarına düşeni aldılar. Avrupalı yabancı hükümdarların saray kültürüne ve yeni ortaya çıkan “küresel ekonomi”nin ve endüstri toplumunun taleplerine uyum sağlamayı öğrendiler ve 20. yüzyıl diktatörlüklerinin baskısı altında ezildiler.

Samuel P. Huntington, Balkan Yarımadası’ndaki kültür çatışmasını tartıştığı metinde, Latin Kilisesi’nin etki alanı ile Osmanlı-Türk ve Ortodoks bölgeleri arasında net bir sınır olduğunu varsayıyor. Huntington’a göre bu sınırın diğer tarafındaki halklar Batı medeniyetlerinin feodalizm, Rönesans, Aydınlanma, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrini gibi temel başarılarından yoksundur. Bremenli tarihçi Immanuel Geiss, Roma İmparatorluğu’nun MS 395’teki bölünmesinden sonra Güneydoğu Avrupa’yı bölen “Avrupa içi bir Andreas fayı”ndan söz ediyor. İslam ve Ortodoksluk statik kültürler olarak sınıflandırılır ve “Batı”nın dinamik kültüründen ayrı tutulur. Aynı bağlamda, eski Rusya’nın Ortodoks teolojisi de “entelektüel sessizlik” ile suçlanır. Bu teolojinin Orta Çağ manastır gericiliğini aşmış, teolojik düşüncüyü rasyonelleştirmiş ve dominant Avrupalı entelektüel akımlar olan Rönesans, hümanizm ve Aydınlanma’ya kapılarını açmış olması gözden kaçırılır.

Huntington’ın provokatif tezlerinin yarattığı geniş kapsamlı etki, kültür hakkındaki bu türden morfolojik spekülasyonlara ivme kazandırdı. Yeniden canlanan kültürel çevre teorisi fikri, Balkan Yarımadası’nda İslam hakkında ve Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerindeki özgürlükçü parlamenter sistemlerin gelecekteki görünümünü konusunda aceleci sonuçlara varılmasına yol açtı. Hatta halkların demokratik kapasitelerinin dini bağlılıklarına göre ölçülebileceğini inanlar bile oldu. Bu türden genellemeler, hem Doğu hem de Batı Kilisesi’nin aynı Hristiyan mirasına bağlı oldukları ve

Balkanlar'daki halkların, Avrupa kültürünün Greko-Romen Antik Çağı'ndaki köklerine Kıta Avrupası halklarından daha yakın olduğu gerçeğini tamamen göz ardı ederler. Karşılıklı ilişkinin tarihsel derinliği çok daha eskilere, antik çağlara kadar uzanıyor. Polonyalı tarihçi Oskar Halecki, Balkan Yarımadası'nı Akdeniz'in "Eski Avrupa"sının bir parçası olarak, yani iki bin yıl önce bile "tarihi" olan Avrupa'nın bir parçası olarak kabul eder. Avrupa kültürünün beşiği Güneydoğu Avrupa'dır. Avrupa'nın benlik bilincinin temelini oluşturan ve Klasik Antik Çağ ve Hristiyanlığın, Yunan kültürünün, Roma devlet geleneğinin ve Hristiyan dininin bir araya gelmesiyle oluşan verimli sentez Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altındaki Doğu Roma topraklarında ortaya çıkmıştır.

O. Halecki'nin sözleriyle, eğer tarihsel bir topluluk olarak Avrupa "özgünlüklerini bırakmadan ve politik olarak tamamen birleşmeden ortak kültürel anlayışlara, geleneklere ve prensiplere dayalı bir işbirliği kurmak üzere bir araya gelmiş birbirinden tamamen farklı pek çok halktan" oluşuyorsa, o zaman bilhassa Balkan Yarımadası Avrupa'ya özgü bu özellikleri diğer bölgelerden çok daha fazla korumuştur ve yirminci yüzyıla kadar da korumaya devam etmiştir. Bir Pan-Avrupa tarih anlayışı için, eski Avrupa'ya ait bu eşsiz kültürel manzarayı yeniden ele almak kültür çalışmalarının acil görevlerinden biridir. Aşırı dil milliyetçiliğinin tüyler ürperten sonuçları, korkunç etnik temizlikler, aşiretler arası kan davaları ve soykırımlar –"barut fıçısı" Balkanlar'ın klişeleşmiş olayları– artık bu manzaraya hâkim olamaz; diller, kültürler ve halklar arasında bir arada yaşamaya yönelik daha uzlaşma odaklı ilişkiler yeniden ön plana çıkmak zorundadır.

Osmanlı fetihlerinden bu yana eski hükümdar sınıflarından mahrum kalan kırsal Balkan toplumlarının kültürel performansını yanlış standartlar uygulayarak ileri düzeyde gelişmiş medeniyetlerin kriterleriyle ölçmek kesinlikle hem haksız hem de uygunsuz olacaktır. Gelişmeyi engellemeye devam eden faktörlerin sonuçları da ayrıntılı bir şekilde ve dikkatle ele alınmalıdır. Türk hâkimiyeti sırasında Hristi-

yan Balkan halklarının pan-Avrupa entelektüel söylemine katılımı zorlaştırılmış olsa da asla tam olarak engellenmemiştir. Konstantinopolis'in düşüşünden sonra yanlarında değerli el yazmalarıyla gelen ve dil konusundaki becerileriyle Klasik Antik Çağ'a ait yazılı mirasın verimli sonuçlar alınacak şekilde incelenmesini teşvik eden Yunan âlimlerin göçü Avrupa'nın kraliyet saraylarının ve eğitim kurumlarının yararına oldu. Ortodoks teologlar daha sonra Reform öğretileriyle daha yakın bağlar kurmuş ve kilise liderleri arasındaki mevcut farklılıklara rağmen Roma Kilisesi'yle olan bağlantılarını kaybetmemişlerdir. Birçok ünlü Ortodoks ilahiyatçı, Papa XIII. Gregorio'nun 1577 yılında birlik fikrini teşvik etmek amacıyla kurduğu Roma'daki Aziz Athanasios Yunan Koleji'nde eğitim görmüştür. Yunan ve Arumen arabacılar, Odessa'dan Marsilya'ya ve Amsterdam'a yayılmış geniş bir diasporada ticaret merkezleri kurarak ve kültürel kuruluş ve faaliyetlerin hamiliğini yaparak Doğu ile Batı arasında önemsiz sayılamayacak bir arabulucu rolü oynadılar. Yunan matbaacılığı Venedik'teki Yunan kolonisine taşındı ve Padua Üniversitesi Venedik'in etki alanındaki ada Yunanlıları için tercih edilen bir eğitim yeri hâline geldi. 18. yüzyılda Tuna prensliklerindeki Yunan asıllı hospodorlar, Fener Rum Yönetimi (1710-1821) olarak adlandırılan dönemde okullar, akademiler, kütüphaneler ve matbaalar kurarak eğitim alanında kapsamlı bir girişim başlattılar. Tuna prensliklerinin yükseköğretim sisteminde önceliği Yunan diline verdiler ve Aydınlanma düşüncesinin ve Batılı reform fikirlerinin benimsenmesini teşvik ettiler.

İki bin yılı aşkın bir süredir çatışma ve işbirliği, uzlaşma ve sınır çizme gibi etkileşimler halinde devam eden Doğu-Batı karşılaşmaları, Balkan Yarımadası'nda derin izler bırakmıştır. Tuna ve Adriyatik bölgesindeki Yunanlaştırma veya Romalılaştırma, Slavlaştırma, İslamlaştırma veya Türkleştirme, Almanlaştırma, Macarlaştırma ve İtalyanlaştırma gibi anahatar sözcükler Tuna ve Adriyatik bölgesindeki güç ve siyasi etki dinamiklerini tanımlarlar. Bununla birlikte, Güneydoğu Avrupa halklarının yüzyıllar boyunca Balkan Yarımadası'nın

farklı bölgelerinde ve farklı yoğunluklarla maruz kaldıkları değişen bir dizi kültürel katmana da atıfta bulunurlar. Batılı ve Doğulu, Bizanslı ve Batılı, Doğulu ve Avrupalı unsurların bu karışımı, yolu Balkanlar'a düşen gezginleri etkisi altına alan büyüleyici bir kültürel sentezin kendine has özelliklerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

UNESCO'nun dünya kültür mirası alanları listesinde yer alan sadece Klasik Antik Çağ'a ait sayısız ünlü anıtının değil, aynı zamanda değişen kültürel etkilerin izlerinin hâlâ açıkça görülebildiği eski tarihi şehir merkezlerinin de üstelik tipik gruplar hâlinde Güneydoğu Avrupa'da bulunması da tesadüf değildir. Adriyatik kıyısındaki şehir kompleksleri, yüzyıllara yayılan kültürel ortak yaşamın fosilleşmiş eserleridir. Arnavutluk'taki Butrint kentinde, Akdeniz tarihinin tüm mikrokozmosu Roma, Bizans, Venedik, Osmanlı-Türk ve Arnavut kültürel unsurlarının günümüzde bile görünür olan ardışıklığında kendini ortaya koyar. Yine UNESCO listesine yer alan Kotor Körfezi'ndeki Kotor, Dubrovnik (Ragusa), Diocletianus Sarayı'nın bulunduğu Split, Trogir, Şibenik veya İstirya'nın batı kıyısındaki Poreç gibi Adriyatik kıyı kasabaları da benzer özellikler gösterir.

Bir kültür tarihçisi, kuşaktan kuşağa aktarılırken büyük değişimler geçiren mimari formları ve kentsel mekânları birbirinden ayırabilecektir. Bu yapılar ve mekânlar, yerel yapı ustalarının mütevazı uyarlamalar yapma ve değişikliklere uyum sağlama becerilerinin yanı sıra kültür antropoloğu Yovan Cviyiç tarafından tarif edilen "metanastazik" göç süreçlerinin etkilerini ve Balkan Yarımadası'ndaki toplumsal ayaklanmaların ve müdahalelerin sonuçlarını da taşırlar. Yerel bir perspektiften bakıldığında, sıkça başvurulanan kültür çevresi teorisinin katı sınırları geçirgen hale gelir ve çeşitli simbiyotik bağlantılara ve sınırları aşan ilişkilere hak ettikleri önem yeniden verilir. 19. yüzyılın seyahat yazarları bu gerçeği hatırlanmaya değer ifadelerle betimlemişlerdir. Hermann von Pückler-Muskau (1785-1871) Ottonya Atina'sını birikmiş bir geçmişin sahnesi olarak deneyimlemişti. "Dörtte biri antik, dörtte biri Türk, dörtte biri modern Yunan etki-

sinde ve kalanı da Bavyeralı; Nürnberg oyuncakları gibi yeşil, sarı ve beyaza boyanmış yepyeni evlerin yanında binlerce yıllık kalıntılarda ve modern olanlar birbirine karışıyor; bir yanda korkunç bir kaos içindeki eski yıkık dökük sokaklar, diğer yanda ise çoğunlukla üzerlerinde hiç ev bulunmadığı için sınırları tahtalarla çizilmiş, çöplerle dolu ve ortasında genellikle derin, kötü kokulu bir hendek bulunan geniş ve kıvrımlı yeni caddeler.” Seyahat yazarı Ida von Düringsfeld (1815–1876) de 1857 yılında Prag’ta basılan Dalmaçya hakkındaki üç ciltlik eserinde 18 aylık seyahatinde edindiği izlenimleri şöyle özetler: “Zara bugünün, Ragusa geçmişin, Spalato ise geleceğin şehridir. Zara en Alman kentidir, Spalato en İtalyan, Ragusa ise en Slav.”

Balkan halklarının kültürel dünyasına yapılmış çeşitli müdahaleler dikkate alındığında, ulus-devlet ayrımlarının ve etno-ulusal ideolojilerin modern zamanların ulusal kültür politikalarına dayattığı sınır çizme çabalarından ziyade etnik gruplar arasındaki devam eden temasları ciddiye almak çok daha yerinde olacaktır. Büyük idari birimlere sahip eski devletlerin (Bizans, Sırbistan, Bulgaristan) parçalanmasıyla ortaya çıkan değişken bölgesel kimlikler kesinlikle özel bir ilgiyi hak ediyor. Bu kimlikler, Yunan-Bizans Ortodoksluğundan etkilenen kültürel alanlar ile Roma Kilisesi ve Batı kültürünün etki alanı arasındaki etnik ve mezhepsel açıdan iç içe geçmiş alanlarda, geniş “simbiyotik bölgeler” oluşturmuşlardır. Bukovina ve Transilvanya, daha sonra Voyvodina sınırlarında kalacak Güney Macaristan toprakları, Hırvatistan’ın Krayina ve Slavonya’daki eski askeri sınırı, İstirya ve Dalmaçya kıyıları, Bosna-Hersek ve Arnavutluk toprakları kültürlerarası ve etnik gruplararası karşılaştırmalı çalışmalar için oldukça geniş bir alan sunuyor. Bosna-Hersek’in başkenti Saraybosna’da kültürlerin ve inançların bu verimli bir aradalığı Müslüman, Ortodoks, Katolik ve Yahudi cemaatlerinin şehir merkezindeki çok küçük bir alanda yer alan çarpıcı binalarında etkileyici bir şekilde belgeleniyor.

Balkan ülkelerindeki sanatsal anıtlar, Doğu ve Batı stillerinin nasıl birbirine karışıp üst üste bindiğinin anlaşılması

için bolca malzeme sağlayan örneklerdir. Orta Çağ Sırbistan'ında, Bizans'tan miras kalan dini ve kültürel gelenekler, Adriyatik kıyıları üzerinden aktarılan Batı etkilerini hiçbir zaman tamamen ortadan kaldıramadı. Nemanyiç Hanedanı'ndan gelen hükümdarlar, hanedan bağlantıları aracılığıyla Batı Kilisesi'nin gelenekleriyle daha yakından temas kurdular. İlk Taç Giyen lakaplı Stefan, güçlü Venedik Dükü Enrico Dandolo'nun torunu Venedikli Anna Dandolo'yu eş olarak seçmişti ve oğlu Kral I. Uroş (1243-1276) Anjou Prensesi Helena ile evlendi. Torunları Gragutin ve II. Stefan Uroš Milutin (1282-1321) Macar prenseslerle evlendirdiler. Studenica Meryem Ana Kilisesi'ndeki (1183-1196) kraliyet mezarlığı da dâhil olmak üzere, Raška Okulu olarak adlandırılan kraliyet manastırının temelleri ve kilise binalarında veya Kraljevo yakınlarındaki Jiça'da bulunan ilk başpiskoposluk merkezinde, Sopoçani'de, Priştina yakınlarındaki Gračanitsa Manastırı'nda (1316-1321), Peç/İpek'te ve Deçani'de (1327-1325) Romanesk mimari formların ödünç alındığı aşikârdır. Osmanlı tarafından fethedilmeden hemen önce, 14. yüzyılın sonlarından itibaren Morava olarak adlandırılan kutsal mimari ekolünün, diğer şeylerin yanı sıra, dış cephelerde kabartmalı süslemelerden oluşan dekoratif tasarımlarının Gotik bina heykelciliğinden etkilenmiş olabileceği düşünülüyor. Morava Vadisi'nde Ravanitsa'da (1376), Lazaritsa'da, Resava'daki Manasiya Manastırı'nda (1407-1418), Kruşevats'ta (yaklaşık 1380), Kaleniç'te (1413-1417) ve Prens Lazar Hrebelyanoviç'in eşi Prenses Militsa'nın hayır kurumu Lyubostinya'daki (yaklaşık 1371-1389) etkileyici anıtlarda bu ekolün yansımalarını görürüz.

Bizans ve Gotik sanat geleneklerinin yerel mimariye uyarlandığını gösteren kanıtlar için Tuna prensliklerindeki 14. ve 15. yüzyıldan kalma kilise ve manastır binalarına bakmak yeterlidir. Severin Banat'taki Vodița Manastırı'nın yanı sıra, etkileyici Moldova mimarisinin örneklerinden Neamț manastır kompleksi ve çok sayıda kilise binasının kurucusu ve hamisi olan Büyük Stefan'ın mezarının bulunduğu Putna Manastırı da bunlar arasında yer almaktadır. Bazıları

özenli duvar resimleriyle süslenmiş olan bu binaların hepsi prenslerce kurulmuş vakıflardır. Sanat tarihi açısından bakıldığında, Kuzey Moldova manastırlarının kendine has özelliklerinden biri de dış duvarlardaki etkileyici fresklerdir. Suceava'daki Aziz George Kilisesi (1522, 1534/35), Probata Manastırı (1530), Humor Manastırı (1535), Moldovița Manastırı (1537), Arbore Manastırı (1541), "Bukoniva'nın Mücevheri" Veroneț Manastırı (kuruluş 1488, dış cephe resimleri 1547) ve Sucevița Manastırı (1596-1601) böyle fresklerle süslenmiştir. Bizans İmparatorluğu, Doğu, İtalya (Venedik) ve Avrupa Baroku'nun stil öğeleri, 17. yüzyılın sonlarında Eflak kutsal mimarisinde (Govora Manastırı ve Horezu/Hurez Manastırı, Mogoșoaia Kalesi Manastırı), yerel kuyumcuların kullandığı motiflerde ve Eflak Prensi Constantin Brîncoveanu'nun (1654-1714) sarayında yapılmış süslü nakışlarda, geleneksel otokton formlarla birleşerek (Brîncoveanu üslubu olarak adlandırılan) yeni bir sentez oluşturdu. Bizans imparatorluk sarayına özgü Yunan kültürel geleneklerinin imparatorluğun çöküşünden sonra Tuna prensliklerinde bulduğu ikinci hayat, büyük Rumen tarihçi Nicolae Iorga tarafından çığır açan *Byzance après Byzance* [Bizans'tan Sonraki Bizans] adlı çalışmasında tüm ayrıntılarıyla değerlendirilir.

Transilvanya Yeni Çağ'da Doğu-Batı etkileşimlerinin öncelikli adresi oldu. Transilvanya, kadim Türk tehdidine karşı Macar sınır savunmasının bir ileri karakoluyken, Macaristan kralının 1526'daki Mohaç Muharebesi'nde yenilmesinden sonra güç blokları arasında bir tampon bölge hâline geldi. Macaristan'la olan yakın bağlar sayesinde, Merkezi Avrupa ve İtalya'daki sanatsal ve kültürel gelişmeleri zaten yakalayabiliyordu. Dilenci tarikatları büyük, üç nefli büyük kiliseleriyle Yüksek Gotik stilin kutsal mimaride atılım yapmasına yardımcı oldu. Avrupa'nın en doğusunda bulunan ve 1689'daki kasaba yangınından bu yana Kara Kilise (1477'de tamamlandı) olarak adlandırılan Gotik katedrale Burgenland'taki Kronstadt ev sahipliği yapıyor. Alman yerleşimciler (Saksonlar) 15. ve 16. yüzyıllarda tehlikeli sınır konumuna uygun olarak kiliselerinin içinde bulunduğu bölgeyi geniş-

leterek savunma komplekslerine dönüştürdüler. 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Transilvanya'daki Alman Protestan Kilisesi'nin piskoposluk makamı olan Biertan'ın (Rumençe "Biertan"; Macarca "Berethalom") geç döneme ait Gotik bir müstahkem kilise olarak günümüzde UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer alıyor. Reform öğretileri gibi Hümanizm, Rönesans ve Barok gibi büyük akımlar da Transilvanya'da kendilerine bir yer bulmuştur. Ülke sakinlerinin inançlarındaki çeşitlilik, Transilvanya prenslerini o dönem için pek de alışılmış olmayan bir hoşgörü politikası izlemeye zorladı. Dört "tanınmış" mezhebin (Kalvinistler, Lutherciler, Katolikler ve Üniteryenler) yanı sıra, çoğunluğu Romanya köylülerinden oluşan cemaatin kırsal gelenekleri de Ortodoks Kilisesi tarafından hoş görülümüştür. Birbiriyle rekabet halindeki inançların bir aradalığı, Reform döneminin kültürel arabulucuk konusundaki en yeni kazanımı olan matbaa ve yerel dilin Transilvanya ve Tuna bölgesinde hızlı bir atılım yapmasına yardımcı oldu. 1537'de Ujsziget'te Macar okul kitapları ve dini kitaplar için bir matbaa kuran ve Macaristan'da Kalvinizmin önemli bir temsilcisi hâline gelen "Macar Luther" lakaplı Dévai Bíró Mátyás'ın (ölm. 1547 civarı) yanı sıra Protestan hermenötiğinin ve kilise tarihçiliğinin kurucusu ve *Magdeburg Centuries* adlı eserin yayıncısı Hırvat Matthias Flacius Illyricus (Matija Ilirik Vlačić, 1520-1575) de Martin Luther ve Philipp Melanchthon etrafında toplanmış Wittenberg Çevresi'nin üyelerindendi. Cluj-Napocalı Ferenc Dávid (1510-1579) çatışmalarla dolu dini-teolojik gelişimi sırasında kendisini Katolik bir rahipten reformcu bir piskoposa ve nihayet Transilvanya'daki memleketinde üniteryanizmin kurucusuna dönüştürmüş ve çok sayıda tartışma yazısında Macar dilinin ifade gücünü zenginleştirmiştir. Sloven Primus Truber (Primož Trubar, 1508-1586) ile Hırvat Antun Dalmatin ve Stjepan Konzul, Reform literatürünü kendi yurttaşlarının diline çevirmiş ve çevirdikleri kitapları da matbaa da basmışlardır. Hırvat ikili, Reformasyon gönül vermiş ve Urach'taki eski Amanda Manastırı'nda (Mönchshof) güneye özgü Slav dilinde kitap basımı için ilk matbaayı (Urach İncil Enstitüsü) kurmuş Sonnegg baronu, Avusturyalı asilzade Hans Ung-

nad von Weißenwolf'un (1493-1564) şahsında çalışmaları için cömert bir destekleyici buldu. Ortodoks Rumenler de Transilvanyalı Lutherçiler ve Calvinistler aracılığıyla Reformasyon döneminin devrimci yeniliklerinden paylarına düşeni aldılar. Hermannstadt (Sibiu) ve Kronstadt'ta (Braşov) "Ortodoks ve reformcu matbaacılık gelenekleri arasında bir kavşak" (M. D. Peyfuss) ortaya çıktı. Prens Constantin Brîncoveanu döneminde matbaa sanatı ve ilgili baskı ekipmanları Eflak'tan Orta Doğu'daki Suriye ve Gürcistan'a aktarıldı.

İtalya'ya olan yakınlık ve Doğu Akdeniz'de hüküm süren Venedik ticaretiyle kurulan ekonomik bağlantılar, Adriyatik boyunca eşsiz bir kültürel bölgenin ortaya çıkmasına yol açtı. Bizans ve Gotik-Romanesk stiller, Arnavutluk topraklarına ve Dalmaçya'nın kıyı kasabalarına inşa edilmiş Orta Çağ kiliselerinde bir araya geldi. Mimar ve heykeltıraş Yuray Dalmatinats (ölm. 1473) gibi yerli uzmanlar, Split ve Şibenik'teki katedrallerin inşasında Venedik'in geç Gotik dönem mimari unsurlarını yeni Rönesans stilleriyle nasıl birleştireceklerini bildiklerini herkese gösterdiler. Yunan ressam Dominikos Theotokopulos (1541-1614), daha çok bilinen adıyla "Yunan" El Greco, ikinci anavatanı olarak benimsediği İspanya'da dünya çapında üne kavuştu. İtalyan Rönesans (Cyore Drjiç, ölm. 1501; Marin Drjiç, ölm. 1567) ve Barok edebiyatının (Ivan Gunduliç, ölm. 1638) tüm türleri 16. ve 17. yüzyıl Ragusa şiirinde de ifade buldu. Dalmaçyalı filozoflar ve doğa bilimciler Batı Avrupa üniversitelerinde hocalık yaptılar; yabancı hükümdarlar Adriyatik şehirlerindeki sanatçılara sofistike görevler verdiler. Dönemin en saygın zihinleri Matthias Corvinus'un (1458-1490) sarayında toplandı. Macar kralının dillere destan kütüphanesi Bibliotheca Corviniana (Corvina), çağdaş Rönesans bilim literatürü konusunda dünyanın en zengin koleksiyonlarından biri hâline geldi.

Balkan Yarımadası'nın kültür mirasının göz ardı edilmesi gereken bir diğer kısmı da Osmanlı döneminden kalan sanat eserleridir. Müslümanlarla Hristiyan tebaalar arasındaki dini husumetler ve sınıf farklılıkları daha yakın bir ortak yaşama izin vermemiş olsa da sultanın sarayı Doğu medeni-

yetine özgü ihtişam ile İslam biliminin buluşma noktası olarak kaçınılmaz bir şekilde kültürel bir karizma sergilemiştir. Müzisyenler için bir yuva olan saray, aynı zamanda bir esin kaynağı olarak yeni stillerin doğmasına aracılık etti. Türklerin savaş marşının yankıları Yeniçeri birlikleriyle Avrupa'ya yayıldı. Geniş vurmali çalgı yelpazeleriyle Avrupa sanat müziğine de sızdılar. Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkan bağımsız gölge oyunu geleneği (el kuklalarıyla sahnelenen Karagöz oyunu), kukla tiyatrosu uyarlamalarıyla Orta Avrupa panayırlarını fethetti. Türk egemenliğinin yankıları, Balkan halklarının gündelik yaşamlarında, dillerinde, mutfaklarında, giyim kuşamlarında, toplumsal tavır ve davranışlarında, hatta bazen farklı inançları birbiriyle bağdaştırmaya çalışan dini geleneklerinde ve hepsinden ötesi şehir planlarında ve mimari formlarında açıkça görülebilir. Osmanlı fatihleri Selçuklu Anadolu'sundan, yerel yapı ve zanaat geleneklerinde örneği bulunmayan büsbütün yeni yapı türlerini (camiler, medreseler, kervansaraylar, hamamlar) beraberlerinde getirdiler. Müslüman yerleşim merkezlerinde, camilerin gökyüzüne uzanan minareleri şehir silüetlerinde yeni odak noktaları oluşturdu. Müslüman mahalleleri ve hareketli çarşılar, yabancı ziyaretçiler tarafından bugün bile tipik bir Balkan şehrinin simgeleri olarak algılanıyor. Balkan dünyasında İslami düşüncenin askerileşmesine ve terörist yozlaşmaya uğramasına izin verecek bir zemin bulunmuyor.

Goethe zamanının eğitimli Avrupa'sında Balkan edebiyatının keşfi olağanüstü bir toplumsal olaydı. Johann Gottfried Herder'in Balkan halklarının şarkılarına ve bu şarkıları söyleme biçimlerine dikkat çekerek uyandırdığı romantik ilgi, Johann Wolfgang von Goethe ve Grimm Kardeşler'in dikkatini, şifahen aktarılan ifadelerine Sırp dilbilimci ve folklorist Vuk Stefanoviç Karaciç'in (1787-1864) halk şarkılarından, deyimlerden ve masallardan oluşan koleksiyonları sayesinde erişilebildiğimiz Güney Slav halk şiirine çekti. Goethe, "Hasanaginitsa" halk şarkısının çevirisini İtalyan seyahat yazarı Alberto Fortis'in Dalmaçya gezisi hakkındaki yazısından (*Viaggio in Dalmazia*, Venedik 1774) aldı ve bu yazı "Asan

Ağa'nın soylu karısının ağıtı"²² için bir şablon görevi gördü. Alman okur kitlesi, özellikle Halle'den gelen ve Talvj olarak bilinen Alman yazar Therese Albertine Luise von Jakob-Robinson (1797-1870) sayesinde Sırp halk şarkılarına ve kahramanlık destanlarına daha aşina hale geldi.

Balkan Yarımadası günümüzde de tarihi-kültürel ilişkileri konu edinen araştırmaların özel ilgi alanlarından biridir. Avrupa'nın sınırında kalan tipik çevre bölgelerden biri olarak Balkanlar, dengeleyici modernleşme ve Avrupalılaşma dalgalarıyla başlayan dönüşümünü henüz tamamlamış değil. Birçok bölgede hâlâ geleneksel yaşam biçimleri korunuyor. Bölge sakinlerinin, geçmiş nesillerin mirasına her zaman dikkatle yaklaşmadığı da doğrudur. Balkan Yarımadası'nın bazı bölgelerinde Osmanlı'dan kalma yapılar çoğu zaman ihmal yüzünden yok olmuş ya da Yunanistan'da olduğu gibi etnopolitik nedenlerle yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Yine de Balkan Yarımadası bugünün ziyaretçilerine, kendisini daha fazla keyfi müdahaleden korunması ve özüne sadık kalınarak muhafaza edilmesi gereken, şaşırtıcı derecede zengin bir tarih müzesi olarak sunuyor. 19. ve 20. yüzyıllarda kendilerini azimle topraklarını yabancı etkilerin kalıntılarından temizlemeye adanmış fanatik etno-milliyetçiler, paha biçilmez kültürel anıtların yok edilmesinden sorumlu olmakla kalmadılar, kendi dillerini yabancı sözcüklerden ve ödünçlemelerden arındırmak için son derece abartılı dilsel tasfiyelere de giriştiler. Neredeyse bütün yer adlarının değiştirilmesiyle nahoş bir geçmişin anıları da silindi.

Balkanlar'ın kendi tarihlerine yönelik barbarca müdahalesi, Bosna Savaşı sırasında Saraybosna'yı kuşattıklarında, Güneydoğu Avrupa'da Doğu'ya ait el yazmalarından ve kitaplardan oluşan koleksiyonların toplandığı merkezi noktalardan biri olan Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'ni ateşe veren Sırp'lar ve 9 Kasım 1993'te Mostar'da Neretva Nehri üzerindeki eski köprüyü (Stari most) hedefli top atışlarıyla yıkan Hırvat birliği tarafından bütün dünyanın gözleri önünde ser-

22 Goethe'nin "Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga" başlıklı şiiri. (ç.n.)

gilenmiştir. Mimar Hayreddin tarafından 1557-1566 yılları arasında, yani dokuz yılda inşa edilen, Osmanlı döneminden kalma bu çok beğenilen köprü, Bosna'nın çok kültürlü ve çok dinli geçmişinin gözle görünür bir simgesi ve ortak tarihin taştan yapılmış bir anıtıydı. Köprünün Dünya Bankası ve BM tarafından başlatılan aslına sadık yeniden inşası bu yüzden olağanüstü bir sembolik önem taşıyor. Bu restorasyon, savaşta harap olmuş Mostar'da, yüzyıllar boyunca Neretva'nın iki yakasındaki daracık alanda bir arada refah içinde yaşamış Katolikler, Ortodokslar Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler arasında köprüler kurma yönünde yeni bir girişimdir. Savaşın yaşattığı travmatik deneyimlerden sonra bölgenin sakinleri bugün, kesinlikle çatışmalardan arınmış olmayan çok dinli bir geçmişe ait bu anıyı zorunlu bir miras olarak kabul etmeyi ve eşsiz bir Avrupalı kültürel manzarayı gelecek nesillerin yararı için korumayı öğrenmek zorundalar.

KRONOLOJİ

MÖ 229–228 Romalılarla I. İllirya Savaşı.

MÖ 148 Makedonya'nın Roma eyaleti hâline gelmesi.

MÖ 33 Pannonia'nın Roma eyaleti hâline gelmesi.

MS 271 Romalıların Daçya kentini terk edip Tuna Nehri sınırına çekilmesi.

MS 375 Hun istilas, Tuna bölgesinde Kavimler Göçü'nün başlaması.

324 Konstantinopolis'in temellerinin atılması.

395 I. Theodosios'un imparatorluğunun bölünmesi.

6. yüzyıl Slavların Balkan Yarımadası'nı kendi topraklarına katması.

681–1018 I. Bulgar İmparatorluğu

830–894 Büyük Moravya İmparatorluğu

863 Slav üstatlar Kiril ve Methodios'un Büyük Morivya İmparatorluğu'ndaki misyonu

864 civarı Bulgar Hanı Boris'in vaftizi

894–896 Macarların Pannonia Ovası'nı fethetmesi.

976–1014 Samuil hâkimiyetindeki Batı Bulgar İmparatorluğu

1000 Venedik'in Dalmaçya kıyılarını fethetmesi.

1000 Macaristan kralı I. Stephen'in taç giyme töreni

1185–1393/96 İkinci Bulgar İmparatorluğu

1224 Transilvanya Saksonları lehine Privilegium Andrea-num'un imzalanması

1241/41 Tuna bölgesinde Moğol istilas

1346 Sırp kralı Stefan IV. Duşan'ın (ölm. 1355) Sırpların ve Yunanların imparatoru ilan edilmesi

1389 Kosova Polye/Karakuş Tarlası (I. Kosova) Savaşı

1453 29 Mayıs, Konstantinopolis'in II. Mehmet tarafından fethedilmesi

1468 Özgürlükçü Arnavut kahraman Skenderbeg'in ölümü

1526 29 Ağustos, Macar kralının Mohaç'ta yenilmesi ve ölümü; Jagiellon Hanedanı'nın son erkek vârisinin ölümü.

1541 Macaristan'ın Osmanlı sultanı, Viyana imparatoru ve Bağımsız Transilvanya Prenslığı arasında üçe bölünmesi

1571 7 Ekim İnabahtı (Lepanto) Deniz Muharabesi

1645–1669 Venedik ve Türkler arasında 25 yıl süren Girit Savaşı

1683 14 Temmuz-12 Eylül Viyana'nın Türkler tarafından ikinci kez kuşatılması

1699 Karlofça Barışı

1468–1774 Çariçe II. Katerina egemenliğinde Rus-Türk Savaşı

1711–1821 Tuna prensliklerinde Fener-Rum hâkimiyeti

1797 Venedik San Marco Cumhuriyeti'nin yıkılması

1804–1813 Birinci Sırp Ayaklanması

1821–1829 Yunan Özgürlük Mücadelesi

1827 20 Ekim, Navarin Deniz Muharabesi

1830 Sırp Prenslığı'nin bağımsızlığını kazanması

1832 8 Ağustos, Wittelsbach Hanedanı'ndan Prens Otto'nun Yunanistan Kralı seçilmesi

1839/1856–1876 Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi

1853–1856 Kırım Savaşı

1861/62 Tuna prenslikleri Eflak ve Boğdan'ın birleşerek Romanya'yı oluşturması

1875-1878 Büyük Doğu Krizi

1878 1-13 Temmuz Berlin Antlaşması

1903 Makedonya'da İlinden Ayaklanması

1908 Jön Türk Devrimi

1912/1913 Birinci ve İkinci Balkan Savaşları

1912 Arnavut Prenslığı'nin başına Wilhelm zu Wied'in geçmesi

1914 15-28 Haziran Saraybosna Suikasti

1919/1920 Paris Barış Konferansı

1934 9 Şubat, Yugoslavya, Yunanistan, Romanya ve Türkiye arasında Balkan Atlantı

1941 6 Nisan, Hitler'in Balkan seferine çıkması

1942 26 Kasım, Tito'nun Bihaç'ta Yugoslavya Antifaşist Halk Kurtuluş Konseyi'ni (AVNOJ) kurması

1947 10 Şubat, Romanya, İtalya, Macaristan, Bulgaristan ve Finlandiya arasında Paris Antlaşması

1947 12 Mart, Truman Doktrini'nin ilanı

1948 28 Haziran, Kominform'un Tito'nun Yugoslavya'sına karşı aldığı karar

1949 25 Ocak, Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'nin (COMECON) kurulması

1955 14 Mayıs, Sosyalist Devletler Savunma İttifakı'nın (Varşova Paktı) kurulması

1956 Macar Ayaklanması

1980 4 Mayıs, Tito'nun ölümü

1985 Enver Hoca'nın ölümü

1991 8 Ekim, Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını kazanması

1989 11 Eylül, Macaristan'ın Doğu Almanya'dan kaçmak isteyenler için Avusturya sınırını açması

1991–1995 Bosna Savaşı

1993 25 Mayıs, BM Güvenlik Konseyi'nin 827 sayılı kararı ile, Eski Yugoslavya'da işlenen suçların yargılanması için Lahey'de Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması

1995 21 Kasım, Dayton Antlaşması

1998/99 Kosova Krizi

2000 6 Ekim, Milošević döneminin sonu

2001 13 Ağustos, Makedonya'daki Arnavutlarla Ohri Çerçeve Antlaşması

2003 13 Mart, Sırbistan Başbakanı Dr. Zoran Cincić'e suikast

2003 21 Haziran, Selanik Zirvesi'nde Balkan devletlerine bir Avrupa perspektifinin sunulması

2003 22 Ağustos, Neretva Nehri'nin üzerinde yeniden inşa edilen Mostar Köprüsü'nün açılışı

2006 8 Mart, Slobodan Milošević'in ölümü

2006 3 Haziran, Karadağ'ın bağımsızlığını ilan etmesi

2007 1 Ocak, Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye üye olması, Slovenya'da Euro'nun tedavüle çıkarılması

2008 17 Şubat, Kosova'nın Arnavutların liderliğinde bağımsızlığını ilan etmesi

2009 1 Nisan, Hırvatistan ve Arnavutluk'un Nato'ya katılması

2010 31 Mart, şiddetli tartışmalardan sonra, Sırp Ulusal Meclisi'nin, 1995'te Srebrenitsa'daki Bosnalı sivillere karşı işlenen suçları kınaması

2010 11 Nisan, Euro bölgesi maliye bakanlarının, Yunan kamu maliyesinin kurtarılması için ülkeye üç yıllık bir yardım paketi sağlanmasına karar vermesi

2011 15 Nisan, Lahey'de eski Yugoslavya için kurulmuş Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından Hırvat General Ante Gotovina'nın insanlığa karşı suç işlemekten 24 yıl hapis cezasına çarptırılması

Kronoloji ve tarihsel arka plan bilgisi Lanham, MD'de (ABD) bulunan Scarecrow Press tarafından yayımlanan aşağıdaki iki kitap serisinden alınmıştır, editör(ler) ve yayın yılı parantez içinde belirtilmiştir:

1. Historical Dictionaries of Europe [Avrupa Tarihi Sözlükleri] serisi şu kitaplardan oluşmaktadır:

Historical Dictionary of Albania (Raymond Hutchings, 1996); *Albania* (Robert Elsie, 2010, Birinci Baskı 2004); *Byzantium* (John H. Rosser, 2001); *Bosnia and Herzegovina* (Ante Cuvalo, 2007); *Bulgaria* (Raymond Detrez, 2006); *Croatia* (Robert Stallaerts, 2010); *Cyprus* (Farid Mirbagheri, 2009); *Greece* (Thanos M. Veremis & Mark Dragoumis, 1995); *Modern Greece* (Dimitris Keridis, 2009); *Gypsies* (Romanies) (Donald Kenrick, 2007); *Hungary* (Steven Béla Várdy, 1997); *Islam* (Ludwig W. Adamec, 2009); *Kosovo* (Robert Elsie, 2010); *Macedonia* (Dimitar Bechev, 2009); *Moldova* (Andrei Brezianu & Vlad Spânu, 2007); *Orthodox Church* (Michael Prokurat, Alexander Golitzin, Michael D. Peterson, 1996); *Ottoman Empire* (Selçuk Aksin Somel, 2003); *Romania* (Kurt W. Treptow & Marcel Popa, 1996); *Slovenia* (Leopoldina Plut-Pregelj & Carole Rogel, 2007); *Turkey* (Metin Heper & Nur Bilge Criss, Üçüncü Baskı 2009); *Federal Republic of Yugoslavia* (Zeljan Suster, 1999).

2. “A’dan Z’ye” serisinin bir parçası olan avrupa tarihi sözlüklerinin karton kapak baskıları ise şöyledir:

The A to Z of Bosnia and Herzegovina (Ante Cuvalo, 2010); *Bulgaria* (Raymond Detrez, 2010); *Byzantium* (John H. Rosser, 2006); *Islam* (Ludwig W. Adamec, 2009); *Modern Greece* (Dimitris Keridis, 2010); *Gypsies* (Romanlar) (Donald Kenrick, 2010); *Republic of Macedonia* (Dimitar Bechev, 2010); *Moldova* (Andrei Brezianu & Vlad Spânu, 2010); *Orthodox Church* (Michael Prokurat, Alexander Golitzin, Michael D. Peterson, 2010); *Ottoman Empire* (Selçuk Akşin Somel, 2010); *Slovenia* (Leopoldina Plut-Pregelj & Carole Rogel, 2010); *Turkey* (Metin Heper & Nur Bilge Criss, 2010).

İnternette Güneydoğu Avrupa

Aşağıdaki listede ağırlıklı olarak Güneydoğu Avrupa’nın geçmişi ve bugünüyle ilgili daha fazla bağlantı sunan araştırma kurumları ve derneklerin web siteleri yer almaktadır.

<http://www.vifaost.de> ViFaNet’teki Sanal Doğu Avrupa Kütüphanesi

<http://www.slavistik-portal.de> Slav Çalışmalarına ayrılmış sanal kütüphane

<http://www.osteuropa-netzwerk.de> Almanca konuşan dünyada Doğu Avrupa hakkındaki veritabanları ve link koleksiyonlarını içeren güncel rehber

<http://www.slavophilia.com> Slavophilia, Ohio – Slav & Doğu Avrupa kaynakları

<http://www.suedosteuropa-gesellschaft.com/> Güneydoğu Avrupa Derneği (Münih)

<http://www.geschichte.uni-freiburg.de/voh/> Doğu Avrupa Tarihi Forumu. *Verband der Osteuropahistoriker innen und -historiker* (VOH) için internet bülteni

<http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/cshome.html> Kongre Kütüphanesi- ülke çalışmaları

<http://www.fiv-iblk.de> World Affairs Online and European Information Network on International Relations and Area Studies (EINIRAS). Uluslararası İlişkiler ve Alan Çalışmaları Üzerine Bilgi Ağı'nın veritabanı.

<http://www.osteuropa.ch> İsviçre bilgi havuzu (eski adı "Inter-slavica")

www.southeasteurope.org Çevrimiçi Güneydoğu Avrupa (Bk. çevrimiçi)

<http://www.ucis.pitt.edu/crees/> Rusya ve Doğu Avrupa Çalışmaları Merkezi, University of Pittsburgh Üniversitesi (REESWeb)

<http://src-home.slav.hokudai.ac.jp/index-e.html> Hokkaido Üniversitesi, Japonya, Slav Araştırmaları Merkezi – Merkez ve Doğu Avrupa /Internet Kaynakları

<http://reenic.utexas.edu/reenic/index.html> Rusya ve Doğu Avrupa Network Bilgi Merkezi, Texas Üniversitesi, Austin

<http://www.library.uiuc.edu/absees> The American Bibliography of Slavic and East European Studies [Amerika Slav ve Doğu Avrupa Çalışmaları Kaynakçası] (ABSEES)

<http://www.fas.harvard.edu/~aaass> American Association for the Advancement of Slavic Studies [Amerika Slav Çalışmalarını Geliştirme Derneği] (AAASS)

<http://www.fordham.edu/halsall> Fordham Üniversitesi'nde Paul Halsall tarafından derlenen Internet Kaynak Tarih kitapları Projesi. Bizans, İslam ve Musevilik tarihiyle ilgili özel bağlantılar başta olmak üzere, tarihin tüm dönemleri hakkındaki internet kaynaklarına kapsamlı referanslar içeriyor.

<http://www.netserf.org/> Orta Çağ Kaynakları için internet bağlantısı

<http://www.theologic.com/links/> Orthodox WorldLinks – Ortodoks Hristiyanlık internet rehberi

<http://www.cap.uni-muenchen.de> Uygulamalı Politika Araştırmaları Merkezi (CAP), Münih

<http://www.idm.at/> Tuna Bölgesi ve Orta Avrupa Enstitüsü, Viyana

<http://www.ungarisches-institut.de> Macar Enstitüsü, Münih

<http://www.ssees.ucl.ac.uk> UCL Slav ve Doğu Avrupa Çalışmaları Okulu

<http://www.albanien.ch/> İsviçre Bilgi ve Koordinasyon Merkezi, Arnavutluk bülteni.

<http://knowledgenet.tol.cz/> TOL – Transitions Online, 1999'dan bu yana Prag'taki Open Media Research Institute'ün (OMRI) "Transitions" adlı dergisinin çevrimiçi çıkan devamı. Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki geçiş ülkeleri hakkında bilgiler içeriyor.

<http://www.unhcr.ba/> UNHCR – BM Mülteciler Ajansı-Bosna Hersek Temsilciliği

<http://www.unmikonline.org/> Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu

http://lotse.uni-muenster.de/slavistik/fakten_suchen_und_nachschlagen/fachportale/fachportale-de.php Bütünyle Slav çalışmaları alanına ayrılmış portalların ve tek tek ülkelerin internet kaynaklarının bağlantılarından oluşan listeler içeriyor.

<http://www.seelrc.org/webliography/> Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri hakkındaki bu bağlantı listesi, 1999'da Durham NC, Amerika'daki Duke Üniversitesi'nde kurulan Slavic and East European Language Research Center (SEELRC) [Slav ve Doğu Avrupa Dilleri Araştırma Merkezi] tarafından derleniyor ve idare ediliyor.

<http://www.iecob.net/main/europe-and-the-balkans>
1993'te Bologna Üniversitesi'nde kurulan Avrupa Balkan Araştırmacıları

<http://web.ku.edu/~herron/> Erik Herron tarafından başlatılan, Doğu ve Güneydoğu Avrupa ve Avrasya'daki komünizm sonrası geçiş ülkelerine dair bir sanal kütüphane

<http://www.kirchen-in-osteuropa.de/> NÖK – Nachrichtendienst Östliche Kirchen [Doğu Kiliseleri Haber Servisi]

<http://www.balkanbiro.org/de> Balkan ülkelerine odaklanan bir gazeteci ofisi

<http://www.esiweb.org> ESI – European Stability Initiative [Avrupa İstikrar Girişimi]

<http://www.rferl.org/> Radio Free Europe/Radio Liberty [Özgür Avrupa Radyosu]

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-fact-book/> CIA Dünya Gerçekleri Kitabı

<http://ec.europa.eu> Avrupa Komisyonu – AB genişleme süreci hakkında bilgiler

<http://www.clio-online.de> –Tarih bilimine ayrılmış kapsamlı bir portal

<http://www.fpsoe.de> – Güneydoğu Avrupa Araştırma Platformu

KAYNAKÇA

Lexikon zur Geschichte Südosteuropas, Edgar Hösch, Karl Nehring ve Holm Sundhaussen tarafından derlenmiştir. Viyana vd., 2004 (= UTB 8270).

Adanır, Fikret (der.), *The Ottomans and the Balkans: a discussion of historiography*. Leiden, 2002.

Anderson, M. S., *The Eastern Question, 1774–1923: A Study in International Relations*, Londra/New York, 1966.

Angold, Michael (ed.), *Eastern Christianity*, Cambridge, 2006.

Anscombe, Frederick F. (ed.), *The Ottoman Balkans, 1750–1830*, Princeton, N.J., 2005.

Berend, Iván T., & Ránki, György, *The European periphery and industrialization 1870–1914*, Budapest, 1982.

Berend, Iván T., *History Derailed: Central and Eastern Europe in the Long Nineteenth Century*, Berkeley/Los Angeles/Londra, 2003.

Bernath, Mathias (der.), *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, 4 cilt, Münih, 1974–1981.

Bideleux, Robert, *The Balkans: a post-communist history*. Londra vd., 2007.

Bideleux, Robert, & Jeffries, Ian, *A History of Eastern Europe: Crisis and Change*, Londra/New York, 2. Baskı, 2007.

Brown, L. Carl (der.), *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East*, New York, 1996.

Byzanz und seine Nachbarn, der. Armin Hohlweg, Münih, 1996.

Calic, Marie-Janine, *Geschichte Jugoslawiens im 20. Jahrhundert*, Münih, 2010.

Castellan, Georges, *History of the Balkans From Mohammed the Conqueror to Stalin*, Boulder, 1992 (= East European Monographs 325).

Crampton, Richard J., *The Balkans since the second World War*, Harlow vd., 2002.

Curta, Florin, *The making of the Slavs: history and archaeology of the Lower Danube region; c. 500–700*, Cambridge vd., 2001.

Die Habsburgermonarchie 1848–1918, 6 cilt, der. Adam Wandruszka, Peter Urbanitsch, Viyana, 1973–1993.

Eickhoff, Ekkehard, *Venedig, Wien und die Osmanen: Umbruch in Südosteuropa 1645–1700*. Rudolf Eickhoff'un desteğiyle, geliştirilmiş ve genişletilmiş bir önsözle yani baskı, Stuttgart, 1988.

Faroqhi, Suraiya, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Münih, 2000.

Faroqhi, Suraiya, *Kultur und Alltag im Osmanischen Reich: Vom Mittelalter bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts*, Münih, 1995.

Fine, John V. A., *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor/Mi, 1987.

Gallagher, Tom, *Outcast Europe: the Balkans 1789–1989; from the Ottomans to Milošević*, Londra, 2001.

Gleeny, Misha, *The Balkans 1804–1999: Nationalism, War and the Great Powers*, Londra, 1999.

Grothusen, Klaus-Detlev (der.), *Südosteuropa-Handbuch*, 7 cilt, Göttingen, 1975–1998.

Hänsel, Bernhard (der.), *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe: Nomadenbewegungen und Kulturaustausch in den vorchristlichen Metallzeiten (4000–500 v. Chr.)*, Rahden/Westf, 1998.

Halecki, Oskar, *Grenzraum des Abendlandes: Eine Geschichte Ostmittel-europas*, Salzburg, 1956.

Hellmann, Manfred, *Grundzüge der Geschichte Venedigs*, Darmstadt 31989 (= Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Grundzüge Band 28).

Hinrichs, Uwe (der.), *Handbuch der Eurologistik*, Wiesbaden, 2010.

Historische Bücherkunde Südosteuropas. Şimdiye kadar yayımlananlar: 1. Cilt: Orta Çağ, 2 bölüm hâlinde. 2. Cilt: Yeni Çağ, 1. bölüm: Osmanlı İmparatorluğu, Makedonya, Arnavutluk; 2. bölüm: Romanya 1521–1918, ed. Manfred Stoy, Münih, 1978–2002.

Hösch, Edgar, *Geschichte der Balkanländer: Von der Frühzeit bis zur Gegenwart*, güncellenmiş ve genişletilmiş 5. baskı, Münih, 2008.

Hupchick, Dennis P. & Harold E. Cox (ed.), *The Palgrave Concise Historical Atlas of the Balkans*, New York & Houndmills, Basingstoke, 2001.

Janos, Andrew C., *East Central Europe in the Modern World: The Politics of the Borderlands From Pre- to Postcommunism*, Stanford, 2000.

Jelavich, Barbara, *History of the Balkans*, 2 cilt, Cambridge, New York 1983.

Karpat, Kemal H., *Ottoman Population, 1830–1914: Demographic and Social Characteristics*, Madison, Wisc, 1984.

Kaser, Karl, *Familie und Verwandtschaft auf dem Balkan: Analyse einer untergehenden Kultur*, Viyana vd., 1995.

Kaser, Karl, *Südosteuropäische Geschichte und Geschichtswissenschaft*. 2., gözden geçirilmiş ve güncelleşmiş baskı, Viyana/Köln/Weimar, 2002.

Kiel, Machiel, *Art and Society of Bulgaria in the Turkish Period*, Van Gorcum, Assen/Maastricht, 1985.

Koder, Johannes, *Der Lebensraum der Byzantiner: Historisch-geographischer Abriss ihres mittelalterlichen Staates im östlichen Mittelmeerraum*, Darmstadt 1984.

Lampe, John R., & Jackson, Marvin R., *Balkan Economic History, 1550– 1950: From Imperial Borderlands to Developing Nations*, Bloomington, 1982.

Lory, Bernard, *L'Europe balkanique de 1945 à nos jours*, Paris, 1996.

Magocsi, Paul Robert, *Historical Atlas of Central Europe*, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı, Washington, 2002 (= History of East Central Europe 1).

Majer, Hans Georg (der.), *Die Staaten Südosteuropas und die Osmanen*, Münih, 1989.

Mazower, Mark, *Der Balkan*, 3. Baskı, Berlin, 2007.

Mazower, Mark, *Salonica, city of ghosts: Christians, Muslims and Jews 1450–1950*, New York, 2004.

McGowan, Bruce, *Economic Life in Ottoman Europe: Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600–1800*, Cambridge, 1981.

Melciç, Dunja, *Der Jugoslawienkrieg: Handbuch zu Vorgeschichte, Verlauf und Konsequenzen*, 2. Baskı, Wiesbaden, 2007.

Nationalbewegungen auf dem Balkan, der. Norbert Reiter, Berlin/Wiesbaden, 1983 (= Balkanologische Veröffentlichungen 5).

Palairer, Michael, *The Balkan Economies c. 1800–1914: Evolution Without Development*, Cambridge, 1997.

Pavlowitch, Stevan K., *A history of the Balkans, 1804–1945*, Londra/New York, 1999.

Podskalsky, Gerhard, *Griechische Theologie in der Zeit der Türkenherrschaft (1453–1821): Die Orthodoxie im Spannungsfeld der nachreformatorischen Konfessionen des Westens*, Münih, 1988.

Podskalsky, Gerhard, *Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgarien und Serbien 865–1459*, Münih, 2000.

Popovic, Alexandre, *L'islam balkanique: Les Musulmans du Sud-est Européen dans la periode post-ottomane*, Wiesbaden, 1986.

Poulton, Hugh, *The Balkans: minorities and states in conflict*; önsözü yazan Milovan Djilas, Londra, 1991.

Quataert, Donald, *The Ottoman Empire 1700–1922*, Cambridge, 2005.

Ramet, Sabrina P. (der.), *Central and Southeast European Politics since 1989*, Cambridge, 2010.

Ramet, Sabrina P., *Die drei Jugoslawien: Eine Geschichte der Staatsbildungen und ihrer Probleme*, Münih, 2011

Rothschild, Joseph, *Return to Diversity: A Political History of East Central Europe since World War II*, New York & Londra, 1993.

Rothschild, Joseph & Wingfield, Nancy M., *Return to Diversity: A Political History of East Central Europe since World War II*, 4. Baskı, New York/Oxford 2008.

Roudometof, Victor, *Nationalism, globalization, and orthodoxy: the social origins of ethnic conflict in the Balkans*, Westport, Conn. Vd., 2001.

Schödl, Günther (der.), *Land an der Donau*, Berlin, 1995.

Schramm, Gottfried, *Eroberer und Eingesessene: Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrtausend n. Chr.*, Stuttgart, 1981.

Schramm, Gottfried, Ein Damm bricht: *Die römische Donaugrenze und die Invasionen des 5.-7. Jahrhunderts im Lichte von Namen und Wörtern*, Münihi 1997 (= Südosteuropäische Arbeiten 100).

Seewann, Gerhard, Dippold Péter (der.): *Bibliographisches Handbuch der ethnischen Gruppen Südosteuropas*, 2 Cilt, Münih, 1997.

Stadtmüller, Georg, *Geschichte Südosteuropas*, 2. Baskı, Münih, 1976.

Stavrianos, Leften S., *The Balkans since 1453*, New York, 1958.
Traian Stoianovich'in Giriş yazısıyla yenilenmiş baskı, New York, 2000.

Stavrianos, Leften S., *The Balkans 1815-1914*, New York, 1963.

Stoianovich, Traian, *Balkan Worlds: The First and Last Europe*, Armonk/NY. & London, 1994.

Stoianovich, Traian, *Between East and West: The Balkan and Mediterranean Worlds*, 4 Cilt, New Rochelle/NY, 1992-1995.

Stökl, Günther, *Osteuropa und die Deutschen: Geschichte und Gegenwart einer spannungsreichen Nachbarschaft*, Stuttgart 1967, 31982.

Studienhandbuch Östliches Europa, 1. Cilt, *Geschichte Ostmittel- und Südosteuropas*, der. Harald Roth. 2., gözden geçirilmiş ve güncelleşmiş baskı, Köln/Weimar/Viyana, 2009.

Südosteuropa. Gesellschaft, Politik, Wirtschaft, Kultur. Ein Handbuch, der. Magarditsch Hatschikjan & Stefan Troebst, Münih, 1999.

Sugar, Peter F., *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1304-1804*, Seattle/Londra, 1977 (= A History of East Central Europe 5).

Sundhaussen, Holm, *Geschichte Serbiens: 19.–21. Jahrhundert*, Viyana vd., 2007.

Todorov, Nikolai, *The Balkan City, 1400–1900*, Seattle, Londra, 1983.

Todorova, Maria, *Die Erfindung des Balkans: Europas bequemes Vorurteil*, Darmstadt, 1999 (İngilizce original adı: *Imagining the Balkans*, güncellenmiş baskı, Oxford, 2009).

Vasary, Istvan, *Cumans and Tatars: Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185–1365*, Cambridge, 2005.

Weithmann, Michael, *Balkan-Chronik: 2000 Jahre zwischen Orient und Okzident*, 3., güncellenmiş ve genişletilmiş baskı, Regensburg/Graz, 2000.

Wolff, Larry, *Venice and the Slavs: The Discovery of Dalmatia in the Age of Enlightenment*, Stanford, 2003.

Wolff, Robert L., *The Balkans in our Time*, Cambridge/MA, 1956, genişletilmiş baskı, New York, 1978.

Zernack, Klaus, *Osteuropa: Eine Einführung in seine Geschichte*, Münih, 1977.

Zivković, Tibor, *Forging Unity: The South Slavs Between East and West: 550–1150*, Belgrad, 2008.

Runik Bilgi'den Çıkan Diğer Kitaplar:

Haşhaşiler

Şiiler

Dünya Siyasi Sistemleri

Modern Ekonominin Tarihi

Vejetaryenlik

Antik Çağ'da Küçük Asya

Kadın Hareketleri ve Feminizm

Prusya Tarihi

İslam Sanatı Tarihi

İklim Değişikliği

Veganlık

Marco Polo

Vikingler

Moğollar

Adalet

Etik

İslam Hukuku

Dünya Dinleri

İnsanlar, Salgımlar ve Mikroplar

Korsanlar

Sosyobiyoloji Nedir?

Karl Marx

Selahaddin Eyyubi

Antik Çağın Gizem Kültleri

Dil

İnsanın Evrimi

Budizm

İnsanlığın Erken Dönemi

Çay

Samuraylar

Biyoloji Tarihi

Yaludi Tarihi

Kavimler Göçü

Birinci Dünya Savaşı

H. Muhammed

Gizli Diller ve Kodlar

Keltler

Druidler

Çin Kültür Devrimi

CLA

Mezopotamya

Okulun Tarihi

Venedik Tarihi

Siyasi Düşünceler Tarihi

Kelt Sanatı

Dünya Tarihinin En Önemli 1000 Olayı

Latin Amerika Tarihi

Reformasyon

Nürnberg Yargılamaları

Yazının Tarihi

Hindistan Tarihi

Dracula

Martin Luther

Dünya Tarihinde En Önemli 101 Kişi

Büyük Patlama

68 Hareketi

Napolyon

Teknoloji Felsefesine Giriş

Klasik Modern Sanat

Aristoteles

İrkcılığın Tarihi

Çağdaş Metafizikçe Giriş

Bismarck Demir Şansölye

Okültizm

Buda

Sezar

Robin Hood

Germen Tanrıları ve Kültleri

Sayıların Tarihi

En Önemli Bilgi

İkinci Dünya Savaşı

Nasır-ı İsa

Antik Çağ Askeri Tarihi

Eski Çin

İtalyan Faşizmi

Eski Doğuda Tanrılar ve Mitler

Dünyanın Yedi Harikası

Eski Yıman Erken Dönemi

Homeros ve Dönemi

Hunlar

Sömürgecilik

Descartes'tan Rousseau'ya Modern Felsefenin Tarihi

Reconquista

İskitler

Engizisyon

Vandallar

İran Tarihi

Yunan Sanatı

Kleopatra

Milliyetçilik

Köleliğin Tarihi

Albert Einstein

Zerdüşt ve Dini

Haçlı Seferleri

İpek Yolu

SS

Roma Sanatı

Tıp Tarihi

Endülüs

Veba

Altın

BALKAN TARİHİ

EDGAR HÖSCH

Balkan Yarımadası, antik çağlardan günümüze değin “Avrupa” ile “Doğu”yu birbirine bağlayan bir köprü olmak gibi önemli bir rol oynamış ve bu sırada kendi başına büyüleyici bir kültürel manzaraya dönüşmüştür. Günümüzde ve yakın tarihte daima bir kriz bölgesi olarak görülen bu coğrafya hem tarihi hem de kültürüyle araştırmacıların ilgi odağı haline gelmiştir. Farklı dinlerin ve milletlerin bir arada yaşadığı bu coğrafyada pek çok imparatorluk ve devlet kurulmuş, sosyalizm denenmiş ve nihayet günümüzdeki şeklini almıştır.

Edgar Hösch’ün Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin de bulunduğu Balkan Yarımadası’nın tarihini özlü bir şekilde incelediği bu kitap, okuru bölgenin karakteristik özellikleri ve eşsiz yönleriyle tanıstırıyor.



**RUNİK
KİTAP**



ISBN 978-625-6931-44-2



9 786256 931442